

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

Bakalářská práce

Hana Svatoňová

Strach v průběhu předškolního období

Olomouc 2017

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Křeménková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma: „Strach v průběhu předškolního období“ vypracovala samostatně, pod odborným vedením, a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne: 19. 4. 2017.....

Hana Svatoňová

Ráda bych poděkovala ředitelkám a učitelkám mateřských škol, které mi umožnily vykonat v jejich zařízeních výzkum. Dále rodičům, kteří mi dovolili pracovat s jejich dětmi a v neposlední řadě děkuji své vedoucí práce Mgr. Lucii Křeménkové, Ph.D. za cenné připomínky a čas, který mi věnovala.

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Vývoj dítěte předškolního věku.....	10
1.1 Tělesný a pohybový vývoj.....	11
1.2 Vývoj poznávacích procesů.....	12
1.3 Emocionální a sociální vývoj.....	15
1.4 Hra, kresba a pohádka.....	18
2 Emoce.....	21
2.1 Stručná charakteristika emocí.....	21
2.2 Znaky emocí.....	21
2.3 Vlastnosti emocí.....	22
2.4 Funkce emocí.....	23
2.5 Kategorizace emocí.....	23
2.6 Vznik emocí.....	24
3 Strach.....	26
3.1 Vymezení pojmu strach.....	26
3.2 Vlastnosti strachu.....	27
3.3 Pojmy související se strachem.....	27
3.4 Proměny strachu v průběhu historie.....	29
3.5 Vznik strachu.....	30
3.6 Kategorizace strachu.....	31
3.7 Fyziologie strachu.....	32
4 Strach u dětí.....	34
4.1 Základní druhy strachu u dětí, ontogeneze strachu.....	35

4.2	Faktory ovlivňující strach u dětí	38
PRAKTICKÁ ČÁST.....		41
5	Výzkumné cíle a výzkumné otázky	42
6	Metody výzkumu.....	43
6.1	Rozhovor.....	43
6.2	Výzkumné subtesty.....	43
6.3	Anamnéza	44
7	Výzkumný soubor	46
8	Výsledky výzkumného šetření	47
8.1	Poslech zvuků	47
8.2	Vyprávění příběhů	52
8.3	Promítání obrazových prezentací.....	55
Diskuse		60
Závěr.....		64
Zdroje a literatura		66
Seznam zkratk.....		70
Přílohy		71
Příloha č. I. – Zvuky vyvolávající strach a otázky k nim:		72
Příloha č. II. – Příběhy potenciálně vyvolávající strach.....		74
Příloha č. III. – Obrázky potenciálně vyvolávající strach a otázky k nim:.....		75
Příloha č. IV. – Autentický příklad a stručné přepisy rozhovorů k poslechu zvuků		85
Příloha č. V. - Autentický příklad a stručné přepisy rozhovorů k vyprávění příběhů... ..		96
Příloha č. VI. – Autentický příklad a stručné přepisy rozhovorů k promítání obrazových prezentací.....		106
Příloha č. VII. – Informovaný souhlas rodičů a souhlas o pořízení a využití audio záznamu		121

Úvod

Na stránkách této bakalářské práce je věnována pozornost problematice strachu a jeho specifickým u dětí předškolního věku. Tato konkrétní emoce byla vybrána zejména pro její fascinující vliv na člověka. Vývojové období předškolního věku bylo zvoleno proto, že je považováno za velice významné období v životě člověka. Je to časový úsek, v jehož rámci lze mnohé napravit, nebo naopak pokazit. Proto je nutné mu ve všech ohledech věnovat dostatečnou pozornost, oblast emoce strachu nevyjímaje.

Hlavním cílem této bakalářské práce je analýza spouštěčů a verbálních projevů strachu u dětí v průběhu předškolního období, které navštěvují mateřskou školu, tedy dětí ve věku zpravidla od tří do šesti až sedmi let. Z důvodu poměrně obtížné výzkumné metody pro sběr dat jsou do výzkumu zahrnuty pouze děti ve věku od pěti do sedmi let. Byla zde snaha odhalit, kterých z předem vybraných spouštěčů strachu se děti nejvíce bojí a zda na přítomnost emoce strachu u dětí má významný vliv pohlaví, úplnost či neúplnost rodiny nebo místo bydliště dítěte.

Se strachem se lze setkat v každém věkovém období. Provází člověka na cestě jeho životem v každodenních starostech i radostech. Slouží mu jako vrozený mechanismus záchrany před možným nebezpečím. Často mu může pomoci při řešení vyhrocených situací, při nichž by se na racionálním základu nedokázal tak rychle rozhodnout. Strach mu může zachránit život. V některých případech strach dokáže jedince i pořádně potrápít. Jedná se zejména o situace, v nichž je jeho strach neadekvátní prožívané situaci a může vyústit až ve fobii.

Stále častěji se lze setkat se spekulacemi, zda strach i nadále plní svoji prvotní funkci, kdy sloužil pro přežití jedince v nebezpečím oplývající přírodě. V dnešním zmechanizovaném světě se už většinou nelze setkat s ohrožujícími situacemi, při nichž by jedinci byl vrozený základ strachu nápomocný. Pokrok v technologiích se řítí kupředu neuvěřitelnou rychlostí. Podstata strachu u lidí však zůstává beze změny. S mnoha nebezpečnými situacemi si v nynější době emoce strachu u lidí nedokáže poradit. U dětí, které jsou daleko zranitelnější kvůli nedokončenému vývoji psychiky než dospělé osoby, má tento fakt ještě významnější místo.

Existuje řada studií zabývajících se emocí strachu u dospělých jedinců. Jak vlastně prožívají strach děti, je obtížnější zjistit, neboť děti často nedokáží své pocity dostatečně popsat. Může to být

způsobeno nedostatky v jejich postupně se rozvíjející slovní zásobě nebo z důvodů neporozumění tomu, co dítě při přítomnosti strachu prožívá.

Údaje v této práci mohou být ovlivněny zejména individuálností každého dítěte, neboť děti předškolního věku jsou orientovány zejména na přítomnost, a tudíž jeden den u nich může strach vyvolat jiný podnět než den jiný. I přes tyto nevýhody byl tento výzkum u dětí realizován, neboť je přínosné znát, jaké jsou nejčastější spouštěče strachu u dětí v předškolním věku, aby bylo možné s těmito spouštěči při práci s dětmi nakládat se zvýšenou obezřetností. Také znalost, jak děti verbálně strach projevují, může být pro práci s nimi významná, protože děti mnohdy nedokáží adekvátně vyjádřit, že mají strach a je na pedagogovi, aby tuto skutečnost včas rozpoznal a nevystavoval tak dítě zbytečně stresu, který ze strachu pramení.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Vývoj dítěte předškolního věku

V této kapitole je stručně nastíněn vývoj dítěte předškolního věku společně s faktory, které tento vývoj doprovází. Konkrétně je zde popsán tělesný a pohybový vývoj, vývoj kognitivních procesů, sociální a emocionální vývoj. Konec kapitoly je věnován hře, kresbě a pohádce v průběhu předškolního věku.

Vývoj dítěte předškolního věku je, stejně jako ostatní vývojová období, ovlivněn nespočtem faktorů. K nejvýznamnějším činitelům patří **zděděné predispozice** dítěte, **prostředí**, ve kterém dítě vyrůstá, **působení výchovy**, kterou je formována osobnost dítěte a zejména pak **vliv rodiny**, neboť ta sehrává v utváření dětské osobnosti nepopiratelnou roli. Vzhledem k výše uvedenému lze každé dítě označit za, do jisté míry, individuální bytost. Nicméně v každém vývojovém období existují určité zákonitosti ontogenetického vývoje, které jedince formují, a tudíž převážná část dětí daného věku má určité společné charakteristické rysy. Přesné ohraničení jednotlivých etap vývoje dítěte je nesnadné, neboť jednotlivé fáze vývoje se prolínají a doplňují. Také jednotlivé vývojové oblasti se nerozvíjejí odděleně, ale vývoj jedné oblasti přímo ovlivňuje vývoj oblasti jiné. Proto jsou informace zde uvedené pouze orientační a nemusí být pravidlem u konkrétního jedince.

Předškolním obdobím se nejčastěji označuje doba mezi třetím a šestým, popřípadě sedmým rokem života dítěte. Tento úsek lidského života je spojen s mnoha změnami. Na počátku předškolního věku začíná dítě docházet do mateřské školy. Ukončením této periody je nástup do školy základní. Někdy se lze setkat s názorem, že předškolním obdobím je celé vývojové období od narození do šesti let věku dítěte. Pokud upřednostníme druhý způsob vymezení tohoto období, pak je možné předškolní věk dělit na období rané a stádium staršího předškoláka. Raný předškolní věk trvá u dítěte od narození do třetího roku věku dítěte. Období staršího předškoláka zahrnuje třetí až šestý, popřípadě sedmý rok věku dítěte (Koťátková, 2014; Jucovičová, Žáčková, 2014).

Celý předškolní věk, chápán od narození po nástup do školy, je kvůli zrání nervového systému a zatím nerozvinutým obranným mechanismům psychiky považován za velmi citlivé a zároveň klíčové období v utváření lidské osobnosti (Vymětal, 2004).

Z důvodu rozsáhlosti záběru posledního uvedeného věkového dělení předškolního období a jeho zásahu do předchozích vývojových etap se tato práce orientuje na nejčastěji uváděné dělení

této periody, a to věk od tří do šesti (sedmi) let s důraznějším zaměřením na pátý až šestý rok věku dítěte.

1.1 Tělesný a pohybový vývoj

Předškolní věk zahrnuje poměrně dlouhé vývojové období. Dochází k významným změnám v tělesné stavbě dítěte. Tyto změny nejsou tak markantní jako v předcházejících vývojových obdobích, neboť ve vývoji dochází k postupnému zpomalování. Ovšem i tak je toto postupné zdokonalování nezbytné pro budoucí život dítěte.

Po tělesné stránce dítěte dochází k nárůstu svalového tonu a úbytku tukové tkáně. Dítě rovnoměrně přibývá na váze a průměrně vyroste o sedm centimetrů za rok. Postava dítěte se protahuje, prodlužují se dlouhé kosti končetin. Mizí dětská baculatost. Hrudník se výrazněji odlišuje od břicha. Poměr hlavy se oproti tělu zmenšuje. Rozdíly mezi pohlavími nejsou příliš nápadné (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Thorová 2015).

Pohyb se řadí mezi jednu, nejen dětskou, základní potřebu. U každého dítěte je požadavek na její uspokojení odlišný, ale u všech podporuje jejich celkovou aktivitu. Dítě se postupně pohybuje rychleji, koordinovaněji a plynuleji. Kolem čtvrtého roku dítě prozkoumává maximální schopnosti svého těla. Zkouší nejvyšší možný rozsah svých pohybů a jiných pohybových schopností. Díky pokroku ve vývoji si osvojuje nové motorické dovednosti, jako jsou základy určitých sportů. Problémem však zůstává nedostatečné udržení rovnováhy a neschopnost vnímání a předvídání svých pohybů (Kotátková, 2014; Thorová, 2015).

U dětí předškolního věku nabývají na významu rozdíly v tělesné stavbě jednotlivce. Děti vyšší a tělesně zdatnější mají lepší pozici v dětském kolektivu než děti slabé a méně vyvinuté. Svoji roli hraje i vzhled dítěte a případné přidružené estetické nebo tělesné vady. Děti i nadále bývají k odlišnostem výrazně benevolentní. Nemají tendence odlišného jedince ze svého kolektivu úplně vyloučit (Říčan, 2014).

1.1.1 Vývoj jemné a hrubé motoriky

Rozvoj jemné motoriky je významně spjat s předškolním obdobím. Jemná motorika je obzvláště důležitá při osvojování si základů psaní souvisejícími s ukončením této etapy, a tedy nástupem do základní školy.

Jemnou motoriku si děti nejlépe zdokonalují manipulací s drobnými předměty, jako jsou kostky, stavebnice a kamínky, s nimiž si děti rády hrají. Dítě si díky těmto činnostem rozvíjí nejen přesnost pohybů prstů, ale také poznává vlastnosti daných předmětů. Tedy poznává okolní svět (Bednářová, Šmardová 2007).

Kolem šestého roku nastupuje osifikace zápěstních kůstek. Ta je důležitá pro další rozvoj jemné motoriky a zejména pro nácvik psaní. Pro ohodnocení fyzické zralosti dítěte se v tomto věku používá tzv. Filipínská míra školní zralosti. Dítě je fyzicky zralé, pokud je schopno dotknout se rukou přes temeno hlavy protilehlého ucha (Thorová, 2015).

Zdokonalováním hrubé a jemné motoriky u dítěte vzrůstá soběstačnost v běžných každodenních činnostech. Pro další rozvoj dítěte je důležitá jeho výpomoc při jednoduchých domácích pracích. Tyto úkony příznivě ovlivňují motorický vývoj, ale jsou důležité i při podpoře dětského sebevědomí a k rozvoji smyslu pro povinnost (Řičan, 2014).

1.2 Vývoj poznávacích procesů

Pro předškolní věk je patrný výrazný pokrok v rozvoji jednotlivých poznávacích procesů. Díky tomuto zdokonalení je dítě schopné na konci období zvládnout význačnou událost, za kterou je považován nástup do základní školy. Charakteristickým znakem v prožívání předškolních dětí je vysoká míra fantazie. Ta významnou měrou ovlivňuje i strach těchto dětí.

Vnímání v tomto věku je označováno za nepřesné. Převažuje v něm analýza nad syntézou. Dítě lépe vnímá celek než jednotlivé části. I když se lze setkat i s tím, že dítě vnímá určitý, pro ostatní osoby nepodstatný detail a báze celku mu uniká. U čtyřletých dětí někdy přetrvává nepřesné vnímání tvarů. Dítě často připodobňuje tvary ke konkrétním předmětům (kruh je sluníčko, čtverec je domeček apod.). Ve vnímání času je nápadné zaměření na přítomnost a obtíže s určením delších časových úseků. Plynutí času vnímá předškolák díky událostem, které ho obklopují a pravidelně se opakují. I vnímání času je velice subjektivní. Záleží zejména na libosti či nelibosti dítěte s jakou danou činností prožívá. (Novotná, Hříchová, Miňhová, 2004; Bednářová, Šmardová, 2007; Jucovičová, Žáčková, 2014).

Zrakové vnímání spolu s dobře rozvinutou motorikou tvoří základ pro vnímání a poznávání prostoru, v němž se dítě pohybuje. Velice významná pro vnímání předmětu v prostoru je zkušenost dítěte z pozorování jeho bezprostředního okolí a zejména pravidel jeho uspořádání

např. domy mají střechu nahoře a dveře dole apod. Při orientaci v prostoru si děti jako první osvojí pojmy nahoře a dole, později vepředu a vzadu, až ke konci období (zhruba v pátém roce věku) dokáží určit pravou a levou stranu. V předškolním věku se zdokonaluje vnímání tvarů. Ke konci předškolního období je dítě schopno jednotlivé tvary rozeznat, pojmenovat a určit, který je největší a který nejmenší. Dalším důležitým ovlivňujícím faktorem je skutečnost, že děti předškolního věku vidí lépe do dálky než na blízko. S tím souvisí i jejich neschopnost se na činnosti na blízko soustředit po delší časový úsek. Vizuální analýza a syntéza, která je důležitá pro vyčleňování detailů z celku, a naopak skládání jednotlivých prvků v jeden celek, souvisí se schopností dokonalé oční pohybové souhry, ta dozrává kolem šestého roku věku dítěte (Bednářová, Šmardová, 2010; Procházka a kol., 2014).

Vnímání prostoru souvisí se zrakovým vnímáním, se zdokonalováním pohybových schopností dítěte a s hmatovým poznáváním předmětů. Díky pohybu může dítě objevovat svět a jeho charakteristické znaky. Společně s věkem se prostředí pro objevování rozšiřuje a dítě tak získává přesnější prostorové představy. Dítě zpravidla zkresleně vnímá velikost předmětů a jejich perspektivu. Předměty v bezprostřední blízkosti vnímá jako větší než předměty vzdálené (např. auto, u kterého stojí, vnímá jako větší než dům v dálce). S tím souvisí i nepřesný odhad vzdáleností, kdy dítě neadekvátně a bez porozumění využívá slova jako metr, kilometr apod. (Bednářová, Šmardová, 2010).

Sluchové vnímání se u dítěte vyvíjí zejména prostřednictvím říkadel, písni a krátkých příběhů. Týká se to nejen rozvoje jednoduché sluchové analýzy a syntézy, ale i vnímání krátkých a dlouhých samohlásek. Dítě je schopno sluchové orientace, kdy dokáže určit směr, odkud zvuk vychází, rozliší intenzitu zvuku a jeho délku. Sluchové vnímání se zdokonaluje rychleji než vnímání vizuální, ale schopnost auditivní analýzy a syntézy je plně vyvinuta až mezi šestým a sedmým rokem věku dítěte (Bednářová, Šmardová, 2007; Jucovičová, Žáčková, 2014; Procházka a kol., 2014).

Paměť u dítěte na počátku předškolního období převládá zejména konkrétní, mimovolná, mechanická a intuitivní, kdy dítě není schopno záměrného zapamatování ani využití vhodných strategií pro zapamatování (např. asociace, třídění, strukturalizace apod.). Koncem tohoto období na významu nabývá paměť záměrná a postupem času se rozvíjí paměť slovně logická. Význačný je nárůst kapacity paměti a schopnosti rychlejšího zapamatování v souvislosti s dozráváním

centrální nervové soustavy a prodlužováním doby koncentrace pozornosti, neboť pozornost úzce s pamětí souvisí. Čím kratší dobu se dítě na činnost dokáže adekvátně soustředit, tím méně informací si uchová v paměti (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Jucovičová, Žáčková, 2014).

Pro **pozornost** dětí předškolního věku je typická nestálost a těkavost. Čím je dítě starší, tím snáze a déle pozornost udrží. Délka úmyslné pozornosti se odvíjí nejen od věku dítěte, ale souvisí i s temperamentem konkrétního dítěte a s druhem činnosti, na kterou se má soustředit. Na konci předškolního období by se délka koncentrace pozornosti měla pohybovat v rozmezí od 5 do 15 minut. Tato dovednost významně ovlivní úspěšnost dítěte při plnění povinné školní docházky, jelikož se schopností soustředit se na činnost souvisí i zisk informací prostřednictvím učení (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Jucovičová, Žáčková, 2014).

U dětí předškolního věku dochází k významnému rozvoji **fantazie a představivosti**. S jejich pomocí si dítě vysvětluje vše, čemu nedokáže porozumět, zjednodušuje si pro něj složitý svět a přizpůsobuje si ho na takovou úroveň, kterou dokáže pochopit a přijmout. Mají pro něj tedy zejména funkci harmonizující a uklidňující. V souvislosti s dětskou oblibou pohádek se v tomto věkovém období objevuje u dětí **antropomorfismus**, kdy dítě přisuzuje lidské vlastnosti zvířatům nebo neživým předmětům. Typické je i vymyšlení si fantazijního kamaráda nebo kamarádky, která pomáhá dítěti zvládat obtížné situace nebo zmírňuje jeho osamění (např. při vstupu do školky nebo po rozvodu rodičů apod.). Fantazijní představy dětí jsou neobyčejně živé a prolínají téměř veškeré činnosti dítěte např. jeho myšlení, řeč a výtvarný projev. Dítě se setkává s obtížemi oddělit fantazii od reality. Pro dítě je typické přehánění (ujel jsem na kole padesát kilometrů, jsem rychlejší než formule apod.) a tzv. bájná lhavost, kdy dítě něčemu věří natolik, že to považuje za pravdu, i když to pravda není. Právě v předškolním období dochází k počátku odlišování mezi fikcí a skutečností. Při vstupu do základní školy by mělo dítě být převážně realistické (Beníšková, 2010; Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Jucovičová, Žáčková, 2014).

Myšlení dětí předškolního věku prochází významnou vývojovou proměnou. Z myšlení předpojmového se stává myšlení názorné. Dítě začíná uvažovat v celostních pojmech, neboť dokáže odlišit podstatné znaky předmětů. Důležitá pro dítě je zejména vlastní zkušenost a prožívání spojené s touto zkušeností. U dítěte i nadále přetrvává egocentrické myšlení (neuvědomuje si názory jiných osob a považuje sebe samo za podstatu všeho dění). S věkem tento

druh myšlení vyprchává (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Průcha, 2011; Jucovičová, Žáčková, 2014).

Dochází k rozvoji pojmového myšlení, s čímž souvisí používání složitějších myšlenkových operací, jako je srovnávání, analýza a syntéza. Dítě pojmy nejprve tvoří spojováním nahodilých znaků (velikost, barva a tvar). Dítě na počátku tohoto vývojového období umí pojmenovat jednotlivé pojmy. Obtíže mu činí spojit pojmy do skupin podle společných znaků. To se s věkem mění a kolem čtvrtého až šestého roku věku dokáže pojmy spojovat podle určitých vlastností do všeobecných skupin. Tyto množiny pojmenovává společným názvem (oblečení, zelenina, dopravní prostředky apod.). Ve tvoření pojmových skupin se často vyskytují chyby, neboť děti uvažují unáhleně na základě pouze jedné zkušenosti (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010).

Dítě začíná zajímat příčina určitých jevů. V jeho řeči se objevují otázky typu: Proč? Co je to? Významně narůstá aktivní i pasivní slovní zásoba, která se rozvíjí v souladu s rozvojem jeho komunikačních potřeb. Zlepšuje se mluvnická stránka u aktivně používaných slov. Ale i nadále se v řeči předškoláka je možné se setkat s agramatismy a s chybami ve skládání slov a větných celků. Dítě řeč používá jako převládající dorozumívací prostředek. Často se u nich lze setkat s obtížemi souvisejícími s nestejnou rychlostí myšlení a řeči. Myšlení bývá pohotovější než schopnost dítěte se vyjádřit (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Průcha, 2011; Jucovičová, Žáčková, 2014).

1.3 Emocionální a sociální vývoj

V této podkapitole je velmi stručně vymezen emocionální vývoj u dětí v předškolním věku. Blíže se specifikaci emocí věnuje další kapitola této práce. Dále je zde nastíněn sociální vývoj dětí předškolního věku.

U předškolních dětí dochází ke stabilnějšímu a více vyrovnanému **emočnímu vývoji** než v batolecím období. Převažují **pozitivně laděné emoce**. Negativní emoční reakce ubývají. Typická je intenzivnost emocí, prožívání emocí na základě aktuálních situací a časté přecházení z jedné kvality emocí do jiné. Postupem času se vyvíjí emoční paměť, dítě si tak může vzpomenout na již dříve prožité emoce spojené s určitou situací. V tomto období dochází také k rozvoji schopnosti empatie. Děti se prostřednictvím empatie začínají orientovat v emocích jiných osob. Dítě, v souvislosti s rozvojem komunikačních schopností, začíná o svých emocích a pocitech

hovořit. Lépe rozumí svým emocím a chápe, co je vyvolalo. Dokáže přiřknout odpovídající emoce, které by ve stejné situaci prožívalo ono, i jiné osobě. S většinou nových emocí se dítě v tomto období setkává vlivem interakce se sociálním okolím. Emoce, které dítě cítí, zejména ke svým vrstevníkům, jsou silné, ale rychle vprchají. Dítě je výrazně ovlivňováno dospělými autoritami. **Chlapci** jsou od raného věku více vedeni k potlačování emocí považovaných za projev slabosti, jako například úzkost, strach a lítost, a naopak jsou nabádáni k výraznějšímu projevu emocí jiných jako například odvahy. **Dívky** jsou společností vnímány jako větší měrou emotivní, a proto jsou u nich vyžadovány výrazněji prožívané emoce (Plháková, 2005; Slaměník, 2011; Vágnerová, 2012; Nakonečný, 2015).

V souvislosti s rozvojem sebepoznání se začínají u předškolních dětí objevovat sebehodnotící emoce. Díky převládajícímu egocentrismu mají mnohdy tyto emoce a jejich projevy akcentovaný charakter. U dítěte se nově objevuje pocit viny. Vinu dítě cítí zejména tehdy, když ví, že udělalo něco špatného, za co je možné ho odsoudit, a to je mu nepříjemné. Pocit viny je významný zejména při rozvoji svědomí dítěte (Vágnerová, 2012).

Emoční stabilita člověka je význačnou měrou ovlivňována zážitky z raného dětství. Proto je pro budoucí duševní zdraví dítěte důležité vyrovnané a pokojné prostředí rodiny, a zejména pak harmonický kontinuální vztah rodičů dítěte (Vymětal, 2004).

Rodina má v zajišťování primární **socializace** dítěte nezastupitelnou roli i v tomto období, jelikož vědomí sounáležitosti s rodinou dítěti umožňuje zvládnání nových rolí a adaptaci se na dosud neznámé prostředí. Do popředí se začíná dostávat i průběh socializace mimo rámec rodiny. Dítě si postupně uvědomuje vlastní existenci, začíná zaměřovat pozornost na své okolí a přestává být tak náchylné k frustraci. Jeho pozice ve světě se postupně stabilizuje (Vágnerová, 2012).

Osobnost dítěte předškolního věku se rozvíjí zejména při interakci s jinými lidmi. Tím dochází k rozvoji jeho individuality. Navázání kontaktů s dospělými i dětmi mimo rodinu dítěte ho obohacuje o nové zkušenosti, které mu napomáhají v osobním vývoji. Okolo třetího roku věku, v období, kdy u dítěte sílí negativismus a snaha o osamostatnění, se u dítěte lze setkat s náznaky sebekontroly. Dítě se snaží řídit vlastními pokyny pronášenými k sobě samému nejprve hlasitě a později v myšlenkách. Tyto pokyny jsou velmi podobné příkazům odposlouchaným z okolí dítěte, primárně od jeho rodičů a lze je označit jako svědomí. Na jeho vývoj má vliv zejména kladný vztah dítěte k rodičům a techniky trestání v rodině (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Vývoj sebepojetí probíhá již v batolecím věku. U předškoláka se lze setkat s dovedností dítěte popsat vlastní vzhled, co preferuje a co vlastní. Tento popis je velmi ovlivněn aktuální situací, v níž se dítě nachází a není proto příliš přesný (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dítě v předškolním věku si začíná osvojovat role do té doby pro něj neznámé. Podle Vágnerové (2012) jde zejména o roli vrstevníka, roli kamaráda a roli žáka mateřské školy. Roli vrstevníka si osvojuje při kontaktu s dětmi ve svém okolí. Role kamaráda se rozvíjí navazováním bližších vztahů s dětmi, které se v jeho okolí nacházejí častěji. Tyto kamarádské vztahy bývají přelétavé a málo trvalé, nicméně pro rozvoj dítěte důležité. S rolí žáka mateřské školy se setká většina dětí, které dochází do této předškolní instituce (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Pokrok vývoje sociálních rolí je nejnápadnější v odlišování rolí mužských od rolí ženských. I v tomto vývoji jsou patrné kořeny prorůstající z předchozích období. Osvojování si odlišného chování u chlapců a dívek je podmíněno zejména odlišným chováním k jednotlivému pohlaví ze strany rodičů a blízkého okolí dítěte. Jiné je i očekávání na chování dítěte mužského či ženského pohlaví vzhledem k vnějšmu světu. Teprve až dítě předškolního věku, které dokáže přijmout roli dívky či chlapce za vlastní, uplatní ve svých zájmech a postojích mužské či ženské chování (styl oblékání, volba hraček či druhů her) (Langmeier, Krejčířová, 2006; Vágnerová, 2012).

Pro úspěšnou socializaci jsou nejdůležitější vztahy s **rodiči**, neboť pro dítě představují vzor a poskytují mu atmosféru bezpečí a jistoty, se **sourozenci**, kteří mohou být pro dítě zdrojem zkušeností, určitými spojenci, ale i soupeři, s **vrstevníky**, se kterými může mluvit jako se sobě rovnými a s **dospělými**, od nichž přejímají určitá pravidla a učí se přijímat autoritu od jiného dospělého než od rodiče (Vágnerová, 2012).

Období předškolního věku představuje pro dítě významnou fázi přípravy na život ve společnosti, neboť se v tomto období učí přijímat a dodržovat určitý řád a dochází k výraznému osamostatňování dítěte. Prvky osamostatňování jsou patrné ve všech činnostech. Dítě si například zvládne obout boty a obléct základní oblečení. Potíže mu nečiní ani základy sebeobsluhy a stolování. Aktivita dítěte předškolního věku začínají mít náznak plánování, dokáže jimi sledovat určitý konkrétní vytyčený cíl. Narůstá vytrvalost a dochází ke zlepšení systematičnosti (Vágnerová, 2012; Thorová, 2015).

1.4 Hra, kresba a pohádka

Hra, kresba a pohádka jsou důležitou součástí dětského života. Dítě pomocí nich svět objevuje, poznává a přizpůsobuje se mu. I díky nim lze považovat dětství za jednu z nejkrásnějších etap lidského života.

Hra v životě dítěte předškolního věku sehrává významnou roli. Díky hře se rozvíjí a posouvá ve vývoji dopředu. Z hlediska strachu hra zaujímá roli pomocníka při jeho překonání nebo odventilování přílišného napětí pramenícího ze strachu.

Uvedení přesné definice hry je nesnadné. Dají se pouze popsat její hlavní specifika, jimiž se liší od ostatních činností. Nejvýraznější odlišností je skutečnost, že si dítě hraje pro hru samotnou, nikoli pro výsledek hry (Hoskovcová, 2006).

Hra představuje podle Eriksona funkci ega, snahu o spolupráci tělesných a sociálních procesů uvnitř naší osoby. Cílem hry je podle něj snaha o ovládnutí ega na pomezí reality nacházející se mezi fantazií a skutečností (Erikson, Valeška, 2002).

Hra ztělesňuje pro dítě jeho hlavní zaměstnání a základní psychickou potřebu. Je pro něj nesmírně důležitá, neboť díky ní dochází k rozvoji všech psychických funkcí, a pokud jsou děti ve hře omezovány, může dojít k poškození jejich vývoje. Hra zaujímá významné postavení v socializačním procesu dítěte. Začínají převládat společné hry, při nichž dítě vítá společnost nejen svých vrstevníků, ale i dospělých a samo se začíná do her svých vrstevníků zapojovat. Nejoblíbenějšími hrami jsou zejména hry pohybové a hry námětové, v nichž se dítě pomocí fantazie ztotožňuje s určitou situací, osobou, popřípadě zvířetem či předmětem. Do popředí zájmu dětí se dostává hra kooperativní, která požaduje od dětí určitou míru organizování, spolupráci a rozdělení rolí. Schopnost osvojit si ve hře určitou roli, nebo si mezi sebou určité role rozdělit záleží na tom, zda má k těmto hrám dítě dostatek příležitostí a jakých her bylo kdy účastno, nebo jakých způsobů chování bylo ve svém okolí svědkem (Novotná, Hříchová, Miňhová, 2004; Hoskovcová, 2006; Langmeier, Krejčířová, 2006; Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010).

Mezi základní znaky, kterými se hra u dítěte projevuje, patří: dítě si hraje samo bez iniciace z okolí, prožívá radost ze hry, svoji hru bere vážně, plánuje si průběh hry, do hraní zapojuje myšlení, hry jsou bohaté svou variabilitou, děti do hry zapojují fantazii a tvořivost, ve hře je zastoupen symbolismus (Novotná, Hříchová, Miňhová, 2004; Langmeier, Krejčířová, 2006).

Hra je v životě dítěte velice důležitá i při překonávání případného strachu nebo úzkosti. Dítě má možnost nepříjemné emoce z reálného života ve hře „odžít“ a porozumět jim. Utkat se se situací, která mu nahání strach v bezpečném prostředí hry, kdy je tím, kdo určuje pravidla a reguluje průběh hry. Může kdykoli hru uzpůsobit, aby se vyvíjela podle jeho představ, případně ji ukončit (Vymětal, 2004).

Mezi jednu ze základních aktivit, kterým se dítě, nejen předškolního věku, věnuje, se řadí **kresba**. Kresba je pro dítě dalším možným prostředkem ventilování svých emocí tedy i strachu. Proto ani zde nebude opomenuto její stručné nastínění.

Kresba pro dítě představuje cestu, jak neverbálně sdělit svůj názor na svět a své pocity, tužby i obavy. Z tohoto důvodu je kresba jedním z důležitých prostředků k snadnějšímu porozumění dětské psychice (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010).

Vývoj kresby u dítěte prochází několika fázemi, které vedou k jejímu postupnému zdokonalení. Počáteční snahy o kresbu lze u dítěte sledovat okolo druhého roku věku. Kdy dítě začne kreslit, závisí na mnoha faktorech. Sama výtvarná činnost je však dána vnitřním nutkáním dítěte. Ovlivněním dítěte z jeho okolí se může počátek kresby posunout ať už směrem k časnějšímu nástupu, či naopak k jejímu zpoždění (Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010).

Dítě předškolního věku lze z hlediska fází vývoje kresby zařadit do stadia lineární kresby (třetí až pátý rok věku dítěte). Pro tuto periodu je typický náčrt bazálního obrysu zobrazovaného objektu, kdy většina dětí kreslí velice podobným stylem a z tohoto důvodu jsou výtvarná díla jednotlivých dětí snadno zaměnitelná. Zároveň děti mnohdy zdůrazní, pro ostatní, nepodstatný detail, který je na kresleném objektu zaujal nebo jej považují za podstatný (např. mamince zvýrazní pihu na tváři). Po pátém roce nastává období tzv. konvenční kresby. V této fázi vymizí univerzálnost výtvarného projevu, naopak si každé dítě vytváří vlastní osobitý způsob kresby. Zobrazovaným objektům přibývají detaily, stále však nejde o dokonalé zachycení kresleného. S nárůstem zručnosti v kresbě narůstá i schopnost vyjádřit svoji představu kresbou. Významný objekt kresby pro dítě představuje lidská postava (Thorová, 2015).

Dítě do výtvarného vyobrazení zapojuje svoji fantazii a tvořivost. Kresbou může ventilovat své starosti a může mu tak sloužit jako způsob určitého odreagování. Díky kresbě lze nejen nahlédnout do dětské psychiky, ale slouží i k pochopení dětského pohledu na svět, jeho schopnosti

vyrovnat se s prostředím, které ho obklopuje nebo navázat s dítětem komunikaci (Langmeier, Krejčířová, 2006; Šimíčková-Čížková, Binarová a kol., 2010; Vágnerová 2012)

Dětství je často doprovázeno **pohádkou** ve všech jejích podobách. I tato oblast velmi úzce souvisí s prožíváním strachu u dětí. Prostřednictvím pohádky se děti mnohdy se strachem poprvé uvědoměle setkávají. I z tohoto důvodu je zde téma pohádky v krátkosti nastíněno.

Pohádky představují pro děti srozumitelnou formu učení, a to zejména proto, že jejich děj bývá pro děti snadno pochopitelný a řídí se určitými pravidly. V pohádce je vše jasné, zřetelné a ohraničené. Tím vlastně vystihuje typické myšlení i prožívání dětí tohoto věku. Pro děti pohádky představují významný zdroj informací o skutečném světě a pomáhají jim pochopit jeho fungování. Jsou také důležité při osvojování si společenských rolí a při utváření dětské identity. Další význam pohádek pro děti spočívá v možnosti seznámit se s jejich pomocí s potenciálním nebezpečím a prožít si tak určitou dávku strachu v bezpečí světa „jakoby“ s vědomím dobrého konce. Děti se s pohádkami setkávají v průběhu předškolního období v různých podobách (např. knižní¹, komiksové, besedné nebo z vyprávění apod.) (Vymětal, 2004; Vágnerová 2012).

¹ Vhodnou knihou pro děti, které trpí nadměrným strachem je kniha Martiny Špinkové s názvem Divný brach strach nakladatelství Cesta domů.

2 Emoce

Lidé jsou ve svých životech, bez svého hlubšího vědomí, ovlivněni emocemi při každodenních činnostech. Proto je důležité věnovat fenoménu emocí hlubší pozornost. V této kapitole je rozebrána stručná charakteristika emocí, jejich znaků, vlastností, funkcí, jejich kategorizace a vznik. Podrobněji je zpracována oblast problematiky strachu z důvodu zacílení této bakalářské práce na tuto konkrétní emoci.

2.1 Stručná charakteristika emocí

Emoce jsou považovány za psychické jevy, jimiž je doprovázeno veškeré lidské chování. Slaměník (2011, s. 58) označuje emoce jako: „... *vnitřní, subjektivně prožívané stavy*“. Většinou si přítomnosti emočního prožívání lze povšimnout, jen pokud je dostatečně intenzivní. Převážně lidé hodnotí svůj momentální emoční stav za neutrální, i když i to předznamenává určitý emoční status, a to prožitek emoce klidu a bezpečí (Slaměník, 2011).

Emoce zpravidla **postrádají dlouhodobý charakter**. Často se rozvíjejí a mění v souvislosti se změnami situací a okolností v průběhu dne. Takto vyvolané emoce jsou zabarveny kladně, nebo naopak záporně podle prospěšnosti situace pro konkrétního jedince. Záleží i na intenzitě změny, neboť čím je změna výraznější, tím patrněji jedinec prožívá vyvolané emoce. Zajímavým faktem je, že pozitivně laděné emoce se vytrácejí z vědomí člověka rychleji než emoce negativní, pro jejichž odbourání je nutné vynaložit více úsilí (Slaměník, 2011).

2.2 Znaky emocí

Emoce jsou prožívány jako souhra somatických a mentálních procesů, které u lidí vyvolávají odpovídající pocity (Abrahams, 2014).

Fenomén emoce se skládá ze tří vzájemně provázaných složek:

- **Subjektivně zabarvených emocionálních prožitků**, které bývají laděny pozitivně, nebo negativně, popřípadě neutrálně. Prožitky emocí se označují jako city (pocity). City jsou charakteristické svojí prchavostí, variabilitou a obtížností verbálního popisu.
- **Tělesné komponenty** vyjádřené fyziologickými reakcemi organismu na podráždění.

- **Zevního expresivně laděného chování.** Sem lze řadit zejména vůlí neovlivnitelné projevy emocí. Ty jsou nejvýrazněji čitelné z pohybů svalstva lidské tváře, tedy mimiky.

- Někdy je možné uvést ještě čtvrtou složku, kam patří **podněty vyvolávající** konkrétní **emoci** u daného **jedince**. Tyto spouštěče se u konkrétních jedinců mohou od sebe výrazně lišit (Plháková, 2005; Nakonečný 2015).

Některé emoce jsou od sebe těžko diferencovatelné z hlediska vegetativních změn, které vyvolávají v organismu. Jako příklad lze uvést praemoce strachu a hněvu. Ty se z důvodu svého původního účelu (reakce na potenciálně významnou situaci v životě jedince) od sebe téměř neliší (Plháková, 2005; Nakonečný, 2015).

2.3 Vlastnosti emocí

Mezi typickou vlastnost emocí se řadí jejich dispozice manifestovat se navenek. Nejpatrnější jsou na lidské tváři, kdy výrazy obličeje přesně zobrazují vnitřní emoční stav daného jedince, pokud se tento stav nesnaží tlumit nebo zakrýt simulací výrazů tváře odpovídajících jinému emočnímu prožívání. Tyto zastírající a transformující tendence souvisí se sociálním kontextem, v němž se jedinec nachází. Zda je na veřejnosti či v soukromí, zda jeho komunikačním partnerem je muž nebo žena apod. (Slaměník, 2011; Nakonečný, 2015).

Dalšími vlastnostmi emocí je jejich **návaznost** a **naučenost**. Emoce se u jedince neprojevují izolovaně, ale v souvislosti s jinými emocemi, vědomostmi, zkušenostmi a vztahy vzhledem ke konkrétnímu objektu. Příznačná je pro emoce **polarita**, kdy jednotlivé emoce ve většině případů mají svůj protiklad. Pro příklad lze uvést emoci lásky a k ní protikladnou emoci nenávisti, nebo emoci strachu a k ní je v protikladu emoce odvahy (Plháková, 2005; Vymětal, 2007).

Emoce jsou **nezávislé na lidské vůli**. Stejný podnět u jedince vyvolává stejnou emoci opakovaně, ale zároveň je každý prožitek emoce neopakovatelný ve zcela totožném stavu. (Nakonečný, 2015).

Emoce se **manifestují** formou **fyziologických projevů**, které jsou navenek pozorovatelné a zároveň jsou i vnitřně postihnutebné prostřednictvím určitých subjektivních pocitů, které lze slovně popsat a vyjádřit. Emoční stavy existují ve dvou formách trvání. Nejčastěji jsou přítomny jako krátkodobé epizody, kdy poměrně rychle, vyprovokováním prostřednictvím konkrétního objektu, vzniknou a stejně rychle i vyprchají (např. přechodná úzkost vyvolaná

nenadálým problémem). Druhou možností je určitá dispozice ke konkrétním emočním stavům (např. zvýšená úzkostnost predisponuje jedince k vyšší bojácnosti) (Vymětal, 2007).

Každá emoce se **vztahuje k určitému chování**, které tato emoce vyvolává. Toto chování výrazně souvisí se spouštěčem dané emoce. Nejznámější vzorce chování vyvolané emocemi jsou apatie, reaktivita a únik. Některé emoce u jedince vyvolávají změnu vědomí² (Slaměník, 2011).

2.4 Funkce emocí

Emoce mají mnoho funkcí. Za nejdůležitější je považována funkce **odpovědi** organismu na životně důležité situace, **vyhodnocení** významnosti této situace a **aktivace** organismu k adekvátní odezvě. Tyto reakce organismu vznikaly prostřednictvím evolučního vývoje a jsou v lidském organismu zakódovány. Mohou upozorňovat na nebezpečí, působit na kognitivní procesy, ovlivňovat pozornost a komunikaci a sloužit k navázání sociálních vztahů. Díky nim je jedinec připraven jednat v krizových situacích (Plháková, 2005; Slaměník, 2011; Nakonečný, 2015).

Emoce lidem složí k **motivování**, kdy je podněcují k určitému chování. Patrná je tato funkce zejména u emocí strachu, lásky a hněvu, kdy pocit strachu jedince motivuje např. k útěku z nebezpečné situace apod. Citové prožitky mohou dále signalizovat jaké chování je v dané situaci vhodné a jaké nikoli, informovat o efektivitě jednání a aktuálním stavu životní situace. Díky výrazové složce emocí dokáže jedinec **odhalit emocionální prožitky svého sociálního okolí** (Plháková, 2005; Slaměník, 2011; Nakonečný, 2015).

2.5 Kategorizace emocí

Poměrně náročné je členění emocí do jednotlivých kategorií, neboť většina z nich se mezi sebou prolíná a je obtížné je od sebe odlišit. Přesto lze nalézt hned několik kategorizací. Nejčastěji je možné se v odborné literatuře setkat s členěním emocí podle subjektivně posuzované příjemnosti na emoce **libé** a **nelibé** a dále s dělením na emoce nižší a vyšší. Mezi **nižší emoce**, které jsou charakteristické svou přítomností nejen u lidí, ale i u zvířat, se řadí afekty, nálady a zejména základní emoce. **Vyšší emoce** jsou přítomné pouze u lidí v souvislosti s jejich osobností. Za vyšší

² Aktuální citový stav jedince velice významně působí na jeho myšlení. Ovlivňuje jeho vztah k vlastní osobě i ostatním lidem. Pokud prožívá radost, myslí pozitivně a posuzuje i své okolí přívětivěji. Naopak při přítomnosti silného smutku často není schopen racionálně uvažovat. Má tendenci vidět svět i lidi v něm negativně (Freeman, Freeman, Garety, 2015).

emoce jsou nejčastěji pokládány city estetické, etické, náboženské a intelektuální (Slaměník, 2011; Plevová, Petrová, 2012; Nakonečný, 2012).

Rozlišuje se několik forem cítění:

Afekt se vyznačuje jako intenzivní až prudká emoční odezva spojená s výraznými změnami ve fyziologii jedince a nepříznivým vlivem na jeho sociální okolí. Trvání afektu je poměrně krátké (Slaměník, 2011).

Nálada neboli dlouhodobější emoční stav ovlivňující lidské chování s leckdy neuvědomovaným spouštěčem. Nálady a emoce spolu významně souvisí a mohou se vzájemně prolínat (Slaměník, 2011).

Citové vztahy jsou setrvalé komplexy citů, které se často mění vzhledem k objektu tohoto vztahu (Nakonečný, 2015).

Vášeň velice silný citový vztah vztahující se k předmětu vášně. Je spojena s intenzivní relativně trvalou citovou vazbou k tomuto předmětu (Nakonečný, 2015).

2.6 Vznik emocí

Značná část emocí vzniká jako odpověď organismu na podněty z vnějšího prostředí člověka. Tyto podněty jsou přijímány skrze smysly. K vyhodnocení významu dochází v mozku, konkrétně v limbickém systému a následně zde dochází k vyvolání fyziologické odpovědi organismu. Nejdůležitější pro vznik určité emoce není vnější podnět, ale myšlenka, kterou u jedince tento podnět vyvolá. Na zrodu složitějších emocí se mnohdy musí podílet i paměť a sebehodnocení (Abrahams, 2014; Cohen, 2015).

Emoce významně podléhají vlivu prostředí, vztahu jedince k danému prostředí, míře jeho adaptace na toto prostředí a konkrétní situaci, při níž emoce vznikají. Emocionální odezva u lidí vzniká podněcováním nepřeborným množstvím faktorů. Mezi ty nejčastější se řadí **sociální situace** neboli vliv prostředí, které jedince obklopuje. Dále subjektivně pocíťovaný aktuální **psychický a fyzický stav**, kdy se například ze zdravotních důvodů jedinec cítí špatně, a to u něj může vyvolat odpovídající negativní emoce. Nejvýznamnější ovšem je vnímání prožívané situace z hlediska **důležitosti**. Vzniku každé emoce předchází subjektivní zhodnocení významu situace pro daného jedince. Podstatná je **minulá zkušenost** s podobnými situacemi. Pozoruhodně dobře se do paměti

ukládají události, které vyvolají silné negativní emoce a tyto emoce často dalším prožíváním sílí. Pokud dojde ke změně vnímání významnosti situace, změní se i prožívané emoce. Jiným způsobem vymizení, nebo přeměny emoce je zaměření pozornosti na něco jiného (Slaměník, 2011).

Co se týče osvojování si emocí, už od raného věku se dítě prostřednictvím nápodoby učí vhodné emoce (radost, sympatie) projevovat, a naopak nevhodné emoce (nesympatie, vztek) pokud možno potlačovat (Vymětal, 2007).

3 Strach

Tato kapitola se věnuje emoci strachu. Na začátku je pojem strach stručně vymezen stejně jako pojmy se strachem související, a to pojmy fobie, tréma, panická úzkost a úzkost, neboť jejich vzájemné odlišení a vymezení je důležité. Hluběji se kapitola zaměřuje na proměny strachu v rámci historie, vznik strachu, jeho kategorizaci a fyziologii.

Strach je nevyhnutelnou součástí lidského života. Odráží závislost jedince a vědomí vlastní smrtelnosti. V průběhu života se s ním lze setkat v nekonečném množství podob. Lidé se v každé etapě historie i současnosti snažili a snaží proti strachu bojovat různými způsoby, zejména pomocí magie, náboženství a vědy (Riemann, 2013).

Strach není trvale přítomen v lidském vědomí, ale může kdykoli do vědomí vstoupit, pokud je vyvolán určitým spouštěčem. Tímto spouštěčem může být reálný prožitek, či pouze představa. Každý vnímá strach svým individuálním způsobem. Často ho vyvolávají nové a neznámé situace, nebo zvláště důležité okamžiky lidského života (Riemann, 2013).

3.1 Vymezení pojmu strach

Bacus-Lindroth (2007, s. 20) strach definuje následovně: „*Strach je emoce vyvolaná tím, že si uvědomíme reálné nebo domnělé nebezpečí. Je to normální emoční reakce organismu, který je vystaven skutečné hrozbě.*“

Od dětství se lidé setkávají s tvrzením přicházejícím z nejbližšího sociálního okolí, že svět je místo plné nástrah a nebezpečí. Myšlenka o nebezpečnosti světa je přenášena z dětství do dospělosti, kde její pravdivost potvrzují nejen hromadné sdělovací prostředky v rámci každodenní reality. Proto v jedinci může strach vzbudit kdokoli a cokoli, co se výrazně odlišuje od toho, co je pokládáno za obvyklé (Freeman, Freeman, Garety, 2015).

Strach patří mezi jednu z nejsložitějších emocí. V odborné literatuře je, strach nazýván „toxickou emocií“. Toto označení získal pro svoji potencionální nebezpečnost. Velice silný strach je schopen zapříčinit až úmrtí člověka. Další negativní vlastností strachu je, že ho lze přenést z člověka na člověka. Šíří se v podobě znepokojivých zpráv, nebo nápodobou. Každý jedinec má tendenci obávat se něčeho jiného a každý také na strach reaguje odlišně. Nepřítomnost strachu (zejména intuitivního) by mohla vést k nerozváženému jednání ve vyhrocených situacích, což by jedince mohlo ohrozit na životě. Strach lze zjednodušeně označit za regulátor jedincova jednání

chráníci jeho život. Je pomocníkem i dobrým rádcem mnohdy bez lidského vědomí (Hůrková, Jelínek, 2011; Nakonečný, 2012).

3.2 Vlastnosti strachu

Pro strach je typická schopnost **generalizace**, tedy rozšíření se na podobné objekty nebo situace, schopnost **zpevnění** prostřednictvím opakujícího se nepříjemného setkání s objektem a schopnost **vyhasínání** pokud k negativní zkušenosti nedochází. Další vlastností strachu je jeho obtížné ovlivnění prostřednictvím vůle (Vymětal, 2007).

Při prožívání strachu jsou ovlivňovány kognitivní schopnosti. Výrazněji je vnímáno vše, co strach opravňuje. Vnímání je dále zkresleno fantazijními představami, co vše by se mohlo stát. To vede k nárůstu doprovodných fyziologických symptomů, které mohou strach prohlubovat zejména neschopností adekvátně na situaci reagovat vlivem ochromenosti (Vymětal, 2007).

3.3 Pojmy související se strachem

V této kapitole jsou definovány pojmy, které jsou se strachem ve vzájemném vztahu. Je zde specifikována fobie, tréma, panická ataka a úzkost. Všechny tyto pojmy se strachem úzce souvisejí a mnohdy je těžké je vzájemně odlišit. Proto je důležité, je alespoň ve stručnosti vymezit.

3.3.1 Fobie

Fobii lze charakterizovat jako pocit velkého, rozumem nevysvětlitelného a ulpívavého strachu objevujícího se u člověka v souvislosti s určitými předměty, zvířaty, lidmi či specifickými situačními stavy. Člověk na tyto pocity reaguje neadekvátně, příliš markantně poměrem k nebezpečnosti dané situace. Jedinec má tendenci k únikovým reakcím vzhledem k objektům vyvolávajícím u něj fobii. Fobii mohou u lidí vyvolávat rozličné objekty jako např. nůžky, injekční jehly, ale i rozmanitá zvířata a hmyz, a to po prvním setkání se s objektem, nebo až po opakovaném nepříjemném shledání. Fobii si lze osvojit i nápodobou od jiné osoby. Má negativní vliv na běžný život jedince (Vymětal, 2004; Bacus-Lindroth, 2007).

3.3.2 Tréma

Trému lze definovat jako strach z pochybení. Objevuje se u jedince většinou před situací, která je pro něj z nějakého důvodu důležitá a ve které touží podat ten nejlepší výkon. Tréma výkon jedince ovlivňuje jak směrem k lepším výsledkům, tak naopak z důvodu nepřiměřeně silné trémy se výkon jedince může snížit. Vlivnými osobami z hlediska vzniku a upevnění trémy jsou zejména

rodiče nebo jiné osoby kladoucí na výsledky jedincova úsilí nepřiměřené nároky. Dalším faktorem zesilujícím trému je selhání v zátěžové situaci a s ním související posměch vrstevníků (Vymětal, 2004).

3.3.3 Panická úzkost (ataka)

Panická úzkost je volně vymezitelná jako dojem neurčitého, nesrozumitelného a přímého ohrožení, které nemá reálný základ a není vázáno na konkrétní situaci. Vyskytuje se ve spojení s průvodními příznaky jako bušení srdce, pocení, silná nevolnost apod. Projevuje se jako ataka masivní úzkosti. Je doprovázena pocitem bezmoci. Může vyvolat strach z opakování daného stavu (Bacus-Lindroth, 2007; Vymětal, 2007).

3.3.4 Úzkost

Úzkost je označována jako tělesný (emocionální) stav organismu, kdy si nelze uvědomit, co tento stav vyvolalo, a proto bývá často provázena pocitem bezradnosti. Úzkost významně souvisí s předchozími biografickými událostmi, které ji v minulosti vyvolaly. Téměř nikdy, u zdravých jedinců, nepropuká bezdůvodně. Je pociťována při očekávání, nebo aktuální přítomnosti ohrožující situace. Nebezpečí vyvolávající úzkost může pramenit i z jedincova nitra, popřípadě ji mohou vyvolat tělesné změny. Pokud je narušena tělesná schránka jedince, například z důvodu organické nemoci, může dojít k nabourání jeho tělesné suverenity, což u něj vede k pocítění neurčitosti identity. Další existující příčinou úzkosti jsou chorobné procesy v mozku, nebo v hormonálních či metabolických poruchách. Takto vyvolaná úzkost je pak tělesného původu (Janíček, 2008; Kast, 2012).

3.3.5 Odlišení strachu a úzkosti

Odlišení strachu od úzkosti je mnohdy obtížné a z tohoto důvodu je mnozí odborníci od sebe neoddělují. Každý si hranici mezi pojmy může vytyčit podle svého uvážení. Pro potřeby této práce je však jejich odlišení podstatné. Proto je zde uvedeno.

Úzkost a strach lze řadit mezi astenické emoce, tedy emoce, které převážně tlumí, blokují a zeslabují aktivitu jedince. Jako jiné emoce se u lidí neprojevují odděleně, ale ve spojení s jinými emocemi. Úzkost pravidelně doprovází pocit napětí, stísněnosti, zármutku a hněvu a souvisí s prožitky agrese a vzteku (Hošek, 1999; Kast, 2012).

Úzkost a strach jsou stavy psychiky. Mají svůj počátek, trvání i konec. Někdy jsou označovány emoční odezvou. Ta se projevuje jak v jedincově těle a psychice, tak v jeho chování a mimice. Strach i úzkost souvisejí s osobností konkrétního jedince, tedy jak jako osobnost vnímá a vyhodnocuje situaci a s ní související podněty strachu a úzkosti. Nejvíce se na tomto hodnocení podílí jeho věk, vrozené predispozice k zvýšené úzkostnosti, předešlé zkušenosti, aktuální psychický, fyzický a zdravotní stav a samozřejmě sama situace a prostředí, kde jedinec reaguje. Tato reakce je vždy souhrou výše jmenovaných faktorů a jejich společného vzájemného ovlivňování (Vymětal, 2004).

Prvním, kdo odlišil strach od úzkosti, byl dánský teolog a myslitel S. Kierkegaard. Úzkost lze chápat jako emoci, která je vyvolána při nereálném ohrožení jedince, kdy daná osoba není schopna popsat, z čeho a proč se cítí nesvá a zároveň si neadekvátnost daných pocitů uvědomuje. Úzkost se nejvíce od strachu odlišuje svojí nejasností, neohraničitelností, neosobností, bezprostředností a nekonkrétností. Tím se zároveň liší i od fobie, neboť ta má vždy určitou spojitost s vyvolávajícím objektem. Další odlišností je lokalizace úzkostného podnětu do lidského nitra, tedy ohrožení jedince jako konkrétní bytosti. Většinou jí nelze rozumět a je doprovázena pocitem bezmoci (Bacus-Lindroth, 2007; Vymětal, 2007; Kast, 2012).

Strach je naopak spojen s reálnějším, identifikovatelným nebezpečím, kdy se jedinec bojí něčeho jasně specifického. Jeho podněty jsou převážně lokalizovány ve vnějším prostředí jedince. Existují však i strachy způsobené „vnitřním“ spouštěčem jako např. určitou nemocí. Tento strach má velice blízko k úzkosti a může se v úzkost změnit. Úzkost bývá vnímána jako větší měrou patologický jev (Hošek, 1999; Vymětal, 2007; Kast, 2012).

3.4 Proměny strachu v průběhu historie

Při nahlédnutí do historie vyplyne, že strach člověka doprovází už od prvopočátku, kdy hlavním motivem strachu bylo přežití jedince, nebo jeho potřeba vyhnout se bolesti. Tehdejší člověk se řídil heslem: Ulov nebo budeš uloven. Tento strach lze nazvat strachem intuitivním a společně se vztekem označit za praemoci (Hůrková, Jelínek, 2011; Nakonečný, 2012).

V pozdějším období s rozvojem civilizace ustoupil strach o život z každodenního pořádku více do pozadí. Lidé si pocity vyvolávané blízkostí smrti navozovali uměle pořádáním Gladiátorských zápasů, středověkých turnajů nebo soubojů na život a na smrt. Kromě tohoto druhu

strachu se pomalu začal vynořovat nový, dosud neznámý, racionální strach, strach ze selhání, ze ztráty prestiže či ze zklamání sebe a ostatních (Hůrková, Jelínek, 2011).

V současnosti lidé disponují oběma dosud popsanými druhy strachu. Vzájemně se prolínají a doprovázejí jedince po cestě jeho života. Hošek (1999) tyto druhy strachu uvádí pod jinými názvy a konkrétně udává, že se jedná o dělení strachu podle jeho **původu**. Je možné se u něj setkat se strachem **instinktivním** (daným od narození) a **získaným** (jedinec se ho učí v průběhu života). Existují různé dohady o tom, zda i v současnosti jsou strachové reakce, boj a útěk využitelné. Obecně převažuje názor, že moderní člověk trpí více strachy na emočním podkladě, které tolik neohrožují tělesnou stránku, ale neblaze působí na nervový systém člověka. Jelikož lidské tělo nezná adekvátní reakci na takovéto spouštěče, reaguje nepatřičně a neefektivně postaru bojem, nebo útekem. Tato energie, která vzniká vlivem tělesné reakce na strach, musí být odžita. Často se stává, že se „nepotřebná“ energie obrátí proti vlastnímu tvůrci. (Hošek, 1999; Bacus-Lindroth, 2007; Janíček, 2008; Hůrková, Jelínek, 2011).

3.5 Vznik strachu

Některé druhy obranných reakcí na podněty, vzbuzující u jedince strach, jsou vrozené. Příkladem je strnutí po silném úleku. Další z možností jak strach vzniká, je, že si ho jedinec internalizuje prostřednictvím učení, a to zejména prostřednictvím klasického³ nebo operantního⁴ podmiňování. Těmito druhy učení si jedinec osvojuje strach z jeho přirozených spouštěčů, tedy strachu ze silného hluku, neznámého nebo neočekávaného podnětu. Dalším druhem učení strachu a úzkosti je učení nápodobou⁵ (Vymětal, 2004; Vymětal, 2007).

Dosud není jasné, do jaké míry se u člověka na vzniku strachu podílí dědičnost, nebo naopak vliv prostředí a učení. Je však jisté, že se vzájemně ovlivňují a doplňují. Strach a úzkost vznikají spolupůsobením učení a genetických predispozic. Někteří jedinci jsou náchylnější k intenzivnějšímu prožívání strachu. Naopak sociální prostředí může jedince

³ „**Klasické podmiňování** - ... je založeno na vytváření spojů mezi základním nepodmíněným podnětem (pocit chladu), a podnětem podmíněným (signál potravy)“ (Hartl, Hartlová, 2015, s. 412).

⁴ „**Operantní podmiňování** - (operant conditioning) způsob učení, ve kterém pravděpodobnost, že se určité chování bude nebo nebude opakovat, závisí na povaze následků, jež vyvolává; dochází k němu tím spíše, když je může jedinec ovlivňovat či řídit; odměnou je úspěch; ...“ (Hartl, Hartlová, 2015, s. 412).

⁵ „**Učení nápodobou** – (neboli observační učení), je proces získávání poznatků a zkušeností na základě napodobování. Je to specifická forma sociálního učení, která je založena na pozorování druhé osoby nebo osob při různých činnostech.“ (Křováčková, Skutil, 2014, s.114).

naučit strachu z určitých situací, nebo naopak se přestat obávat situací, které v něm vzbuzovaly strach (Vymětal, 2004; Vymětal, 2007).

3.6 Kategorizace strachu

Je možné se setkat s různými kategorizacemi strachu. Zde jsou uvedeny pouze tři nejčastěji se objevující, a to dělení podle původu strachu, rozdělení dle intenzity prožívání strachu a dělení strachu dle polohy jeho spouštěče.

Kromě výše uvedeného dělení podle původu strachu na strach instinktivní a získaný, existuje dělení, které uvádí Vymětal (2007). Ten rozlišuje strach na vrozený, připravený a naučený. Pro **strachy vrozené** je typické, že u člověka vznikají v určitém období vývoje po krátkodobém setkání s jeho podnětem. Jedinec do tohoto okamžiku na daný podnět reagoval neutrálně, či dokonce kladně (např. na neznámou osobu, na odloučení od blízké osoby apod.). **Strachy připravené** jsou velice snadno osvojitelné, ale nejsou vrozené. Pouhé jedno setkání s daným podnětem u člověka může vyvolat strach. Patří sem např. strach z nebezpečných zvířat a hmyzu. Oba jmenované druhy strachů sloužily v minulosti nejspíš ke zvýšení pravděpodobnosti přežití jedince ve volné přírodě. Posledním druhem strachu je **strach naučený**, ten může mít hned několik podob. U dětí vzniká nejčastěji po negativní zkušenosti s daným jevem, osobou či situací. U dospělých je zpravidla spojen s jejich sociálním statutem, respektive obavou z jeho ztráty (Hošek, 1999; Vymětal, 2007; Nakonečný, 2012).

Z hlediska **intenzity prožívání** je možné strach dělit na **obavu** (teoreticky mírněji prožívaný strach, který nemá téměř žádné patologické následky a jedinec je schopen zpravidla obavu překonat sám), **hrůzu** a **zděšení** (intenzivněji prožívaný strach, při kterém nastává ve vyhrocených situacích celkové ochromení jedince, nebo vyvolají jedincův útek). Pokud jsou hrůza a zděšení příliš intenzivní nebo trvalé, mohou vést k patologickým stavům psychiky. Jedinec poté k jejich překonání potřebuje pomoc zvenčí (Nakonečný, 2012).

Dle **polohy spouštěče daného strachu** lze strach dělit na vnitřní a vnější. **Vnitřní** strach je spuštěn z psychologických důvodů daného jedince. Spouštěč tohoto druhu strachu je přítomen ve vědomí či nevědomí jedince. Tento druh strachu má velice blízko k úzkosti a může v úzkost vyústit. **Vnější** strach je podněcen z vnějšího prostředí jedince. Může ho vyvolat cokoli

nebo kdokoli, co je přítomno v okolí jedince (např. zvíře, předmět, člověk, ale i slovo apod.) (Fernández, 2013).

3.7 Fyziologie strachu

Většina tělesných změn, které doprovází prožitek strachu je způsobena úpravami v oběhu krve a hormonální stability lidského organismu. Díky zrychlení dýchání a srdeční činnosti dochází ke zvýšenému prokrvení určitých svalových skupin (dlouhé svaly horních a dolních končetin), které jedinci umožňují utéct před nebezpečím, nebo se mu naopak postavit čelem. Krve a kyslíku se nedostává v jiných částech těla, těch méně významných pro obranu či útok jako například žaludku, drobných svalů ruky a nohy a částí mozku neodpovědných za poplachové reakce. To u jedince velmi často vyvolává nevolnost, pocit studených a zpotených rukou a nohou. Jedinec se výrazněji potí a pociťuje sucho v ústech. Dochází ke zhoršení některých funkcí mozku jako paměti, logického myšlení, řeči apod. Nejpatrněji je strach pociťován v oblasti žaludku a hrudníku. Co se týká žaludku, při mírnější formě strachu se u jedince objevuje neobvyklý pocit v břiše a při výrazném strachu se může ozvat bolest břicha až silná nevolnost (nauzea⁶, zvracení). V oblasti srdce se strach nejčastěji projevuje hlasitým, někdy nepříjemně pociťovaným bušením srdce a tlakem na hrudi (Cohen, 2015).

Stejně jako dospělé osoby i děti mají zakódován systém, který je upozorní na hrozící nebezpečí. Pokud by lidé tento systém pro hlášení nebezpečí postrádali, vedlo by to k neopatrnosti, a ta by mohla způsobit u jedince zranění, či dokonce jeho smrt. Cohen (2015) dělí systém upozorňující nás na možné nebezpečí do několika částí, a to na pohotovost, poplach, vyhodnocení situace a konec poplachu. **Pohotovost** je spojena s bezprostřední reakcí na ohrožení, bez hlubšího uvědomění si své činnosti. To je velice důležitá evolucionární vlastnost organismu, neboť v případě ohrožení mnohdy o přežití jedince rozhodují sekundy. **Poplach** vzburcuje lidský organismus a ten začne adekvátně reagovat. Zrychlí se dech i činnost srdce a lidský organismus je připraven k odpovědi na situaci. Dochází i k zapojení myšlení. V další fázi dochází k vyhodnocení situace a vybrání nejvhodnějšího způsobu odezvy na ni. Reakce na nebezpečí pomine **ukončením poplachu**, tedy odezněním nebezpečí. Organismus se navrácí do stavu klidu (Cohen, 2015).

⁶ „*Nauzea* - nevolnost, pocit na zvracení ...“ (Vokurka. Hugo a kol., 2015, s. 1014).

Tělo, myšlení a emoce jsou prokazatelně provázány. Lze to dokázat zejména tak, že pokud jedinec pomyslí na něco, co u něj vzbuzuje strach, tak tato myšlenka vyvolá odpovídající fyziologické reakce doprovázející strach. Zajímavé je, že pokud dodáním hormonů dojde k uměle navozené fyziologické odpovědi odpovídající strachu, pocit strachu se tím zpravidla nevyvolá (Cohen, 2015).

3.7.1 Projevy strachu

Nejčastěji se strach v lidském organismu projevuje dvěma druhy reakcí, a to ochromením provázeným svalovou ztuhlostí, nebo naopak reakcí bouřlivou, kdy je člověk nad míru aktivní a v důsledku strachu zvládne věci, kterých by za jiných okolností nebyl schopen. Stejně jako úzkost i strach provázejí problémy v motorice. Pohyby mohou být nadmíru zbrklé, trhané a křečovitě. Taktéž jsou narušeny automatické pohyby (Hošek, 1999).

Projevy strachu lze rozlišit následovně:

Biologické projevy, kdy každý jedinec reaguje na emoci strachu jiným způsobem, tudíž i biologické projevy budou velice individuální. Mezi nejčastější somatické projevy strachu patří zblednutí, někdy se však lze setkat naopak se zčervenáním, dále zvýšení krevního tlaku, nadměrná peristaltika střev vedoucí až k pokálení nebo pomočení, zvyšuje se svalové napětí, to může vyvolat až svalový třes. Častá je nauzea a utlumení některých fyziologických funkcí lidského organismu (Hošek, 1999; Prokopius, Šulista, 2007).

Psychologické projevy jsou stejně jako projevy somatické značně individuální a charakteristické pro konkrétního jedince. Častými změnami psychiky jako reakce na pocit strachu jsou: zúžení pozornosti pouze na podnět strachu, zhoršení paměti a učení, fantazijní představy nebezpečí neodpovídající skutečnosti a oslabení myšlení. U některých osob vyvolá strach depresivní stavy provázené apatií, nebo naopak hyperaktivitu projevující se jako neúčelné pobíhání až agresivita. Dlouhodobé působení strachu může vést k rozpadu osobnosti a neurotickým obtížím (Hošek, 1999; Prokopius, Šulista, 2007).

4 Strach u dětí

Jak vyplývá z výše uvedeného, mnozí odborníci považují strach i nadále za nezbytný pro život. Musí být ale přítomný v přiměřené míře, jinak může jedince omezovat v prožívání plnohodnotného života, či dokonce ohrožovat jeho zdraví. Tato kapitola se věnuje ontogenezi strachu u dětí a faktorům, které se na vzniku strachu u dětí podílejí.

Strach je přirozeným průvodcem dětí na jejich životní cestě. V jistém vývojovém období je typický určitý druh strachu, ten je zpravidla relativně mírný a přechodný. Strach u dětí se mění společně s jejich vývojem. Nesprávné vedení v klíčový moment vývoje může vyústit ke zrodu fobie nebo patologického strachu. Pro příklad lze uvést strach z nadpřirozených bytostí, který je charakteristický pro předškolní věk. Pokud však sílí nebo nezaniká, představuje určité ohrožení pro správný vývoj dítěte (Muris, 2007; Loxton, 2009).

Strach u dětí je velice individuální nejen v jejich prožívání, ale i projevování navenek. Souvisí to s faktem, že strach u jedince ovlivňuje nejen tělo a myšlení, ale i ostatní emoce, jeho chování a vztahy k lidem. Pro děti je navíc charakteristické, že se bojí toho, v co věří, a to mnohdy není reálné. Boj proti nereálnému strachu je obtížnější. Naštěstí jsou děti schopné své představy upravovat podle svých zkušeností (Cohen, 2015).

Děti se mohou obávat něčeho, čemu samy nerozumí a neumí to slovně popsat, nebo jsou poučovány, že o tom není vhodné mluvit. Své pocity prožívají velice intenzivně a pro jejich zmírnění použijí nevědomě obranný postup, kdy je zamění za strach z něčeho konkrétního, jako je strach ze strašidla pod jejich postelí. Strach ze strašidel může být vysvětlen i tím, že představy a myšlenky dětí jsou velice živé. Samo dítě je mnohdy není schopno odlišit od reality (Cohen, 2015).

V dnešní době se u dětí stále častěji objevuje nadměrný strach. Podle Kalatzkaya (2015) je jednou z pravděpodobných příčin jeho nárůstu způsob nynějšího života, který odděluje člověka od jeho přirozeného způsobužití, komplikuje mezilidské vztahy a zvyšuje životní tempo. Cohen (2015) považuje za ohrožující ve vývoji strachu u dítěte vliv nedostatečné pozornosti a reagování na dětské potřeby a pocity ze strany rodičů a kladení neadekvátních požadavků na dítě od dospělých apod.

Cohen (2015) považuje za důležitou pro odstranění patologického strachu u dětí zejména empatii a trpělivost ze strany rodičů. I přes nereálný podklad strachu dítěte je dítě přesvědčeno o jeho pravdivosti, a pokud vidí, že mu rodiče nejsou ochotni věřit, uzavře se před nimi. Dítě potřebuje vědět, že jemu blízké osoby přijímají jeho strach takový, jaký je a pomůžou mu svojí blízkostí tento strach překonat. Kalatzkaya (2015) upozorňuje na nevhodnost strašení dětí ze strany dospělých a na negativní vliv televize a literatury, pokud nejsou informace takto získané pro děti srozumitelné.

4.1 Základní druhy strachu u dětí, ontogeneze strachu

Následující podkapitola je věnována vývoji strachu u dětí. Vzhledem k obsáhlosti této problematiky a zaměření bakalářské práce je intenzivněji rozebrán zejména vývoj strachu u dítěte předškolního věku. Kvůli přesahu jednotlivých vývojových období je zde nastíněna i ontogeneze strachu v období batolete a mladšího školáka.

V průběhu vývoje každého dítěte se mohou objevit určité typy strachů charakteristické pro daný vývojový věk. Tyto strachy závisí na temperamentu konkrétního dítěte, ale do jisté míry jsou ovlivňovány jeho rodinnou výchovou. Vymezení zde uvedené je pouze orientační a popisuje, co by mohlo být. To ovšem neznamená, že každé dítě musí prožívat v dané období všechny strachy zde prezentované (Vymětal, 2004; Bacus-Lindroth, 2007).

4.1.1 Batole (1-3 roky)

Dítě v tomto vývojovém období začíná být zvýšeně pohyblivé, zvědavé a napodobuje vše, co vidí. Okolo druhého roku začíná odlišovat samo sebe od okolního světa, a tím si uvědomovat své Já což souvisí i s obdobím prvního vzdoru, objevujícím se kolem 2. až 4. roku věku dítěte (Vymětal, 2004; Bacus-Lindroth, 2007).

Do tří let se dítě obává zejména reálných nebezpečí. Lze se setkat se se strachem ze zaniknutí, ze zvířat a z bouřky. Nejdůležitější osobou, která jim pomáhá najít důvěru ve svět a pocit bezpečí je stále matka (Vymětal, 2004; Bacus-Lindroth, 2007).

Strach ze zaniknutí. Tento strach souvisí s dětským vnímáním světa. Dítě si vše, čemu nedokáže porozumět nebo co nezná, vysvětluje pomocí fantazie. Tato funkce fantazie stoupá společně s věkem dítěte. A proto, když dítě vidí, jak například voda ve vaně mizí v odpadu, bojí

se, že jednou v odpadu zmizí spolu s vodou. Nebo se bojí, že je spolkně vysavač, který vysává špínu z koberce (Bacus-Lindroth, 2007).

Strach ze zvířat je významně spojen s dětským uvědoměním si, že mu některá zvířata mohou ublížit a ono nedokáže poznat, jaká jsou hodná a jaká nikoli. Nejčastěji se dítě obává mohutnějších zvířat vydávajících hlasité zvuky a rychle nebo nepředvídatelně se pohybujících. I v této oblasti jsou patrné individuální rozdíly dětí. Některé dítě projevuje výrazný strach už při prvním setkání s neznámým zvířetem, aniž by mělo důvod se tohoto zvířete obávat. Jiné dítě si zvíře bez obav hladí a projevuje mu náklonnost. Důležitou predikcí ke strachu ze zvířat může být špatná zkušenost dítěte. Tento strach většinou spontánně vymizí okolo 5. roku věku. Významný je strach z hadů, který je společný téměř všem dětem na rozdíl od strachu ze srstnatých zvířat⁷ (Drvota, 1971; Bacus-Lindroth, 2007).

Strach z bouřky mnohdy souvisí s dětskou fantazií, kdy si dítě jevy jako blesk a hrom vysvětluje po svém. Tato obava leckdy přetrvává po delší vývojové období dítěte (Bacus-Lindroth, 2007).

Strach ze tmy doprovází většinu dětí tohoto věku a mnohdy se ho dítěti podaří překonat až v mladším školním věku. Dítě se tmy bojí z velkého množství důvodů. Ať strach vyvolá strašidelný sen, fantazijní představy nebo jednoduše fakt, že tma zakryje vše, co dítěti poskytuje pocit bezpečí, tedy pro něj známé prostředí a dítě má pak pocit, že ze tmy se na něj může neočekávaně vyřítit nepředvídatelné nebezpečí. Tento druh strachu může souviset i se strachem z odloučení a výrazně jeho nástup ovlivňuje fantazijní vývoj dítěte (Drvota, 1971; Bacus-Lindroth, 2007).

4.1.2 Předškolní věk (3 – 6 let)

Toto období dětského vývoje je ještě významněji ovlivňováno dětskou představivostí než období předcházející. Zvýšená míra fantazie mnohdy vyvolává u dětí problémy s usínáním. Dítě nedokáže odlišit své fantazijní představy od skutečného světa. Strachy prožívané v minulém období nadále přetrvávají a přidávají se k nim strachy nové, kam spadá i strach o blízké osoby

⁷ Hadi v lidech přirozeně vzbuzují strach ze smrti. Obávají se jich kvůli možnému uštknutí, a s ním spojenou otravou a smrtí. I když jen u mála osob (zejména z civilizovaných oblastí světa) zaviní úmrtí hadi, přesto v nich tento strach zůstává zakořeněn (Kast, 2012).

nebo věci, ke kterým má silný citový vztah. Důležitou hranicí je 5. rok dítěte, kdy začíná vnímání reality postupně vytlačovat fantazijní představy do pozadí (Vymětal, 2004; Bacus-Lindroth, 2007).

Strach v předškolním období je spjat s množstvím a druhem informací, které děti mají o daném jevu, vlastními negativními zkušenostmi a s převzetím strachu od osob blízkých dítěti (Muris, Merckelback, Gaded a kol., 2000).

Strach ze strašidel je velmi úzce spjat se strachem ze tmy. Původ tohoto strachu lze spatřit jednak v bujně fantazii dětí a jednak v tom, o čem dítě slyšelo např. z pohádek ať už v knižní či televizní podobě (Bacus-Lindroth, 2007).

Strach z nemoci nebo úmrtí. Tento strach přichází do vědomí dítěte zhruba kolem 4. - 5. roku věku a na svědomí ho má určitá prožitá událost, kterou je většinou velmi těžké odhalit. Dítě se v nějaké formě setká se smrtí, kterou může zapříčinit určitá nemoc. Uvědomění si nebezpečnosti nemoci vyvolá strach z onemocnění buď samotného dítěte, nebo osob mu blízkých. Okolo 5. - 6. roku dítě odhalí nezvratnost smrti. Smrt se začíná objevovat v jeho hrách, pomocí kterých se jí snaží lépe pochopit a odžít. Časté jsou i dotazy na okolnosti okolo smrti, života a narození (Bacus-Lindroth, 2007).

Strach ze ztracení se velice úzce souvisí se strachem z odloučení. Často se objeví jako odezva na případné ztracení se dítěte v davu nebo v obchodě. Dítě si velice patrně uvědomuje svoji bezbrannost, nejistotu a nemohoucnost dostat se z nebezpečí samo. Obává se, že by na takovém místě mohlo být samo (Bacus-Lindroth, 2007).

Strach z vody se obvykle pojí právě s tímto vývojovým obdobím a souvisí s nácvikem plavání. Strach z vody může vyvolat negativní zkušenost dítěte, případné prožití traumatického incidentu souvisejícího s vodou, popřípadě tento strach na své dítě přenáší jeden z rodičů. Neznalost vody a její případné „nebezpečnosti“ lze také přijmout jako potenciální spouštěč (Bacus-Lindroth, 2007).

4.1.3 Věk 6 – 12 let

Vstup do základní školy se váže na 6. rok věku dítěte a souvisí s ním řada změn v životě dítěte i jeho rodiny. Jednou ze změn je přeměna magického světa dítěte ve svět více realistický. Tato proměna probíhá dříve u chlapců než u dívek, u kterých může jejich svět fantazijních představ vymizet až během prvních let školní docházky. Obavy tohoto období jsou často ovlivňovány účastí

dítěte na školním procesu, zejména postavením dítěte ve škole a také s informacemi, které k dítěti proudí z jeho okolí (televize, rodiče, učitelé, internet apod.) (Vymětal, 2004).

Strach z hmyzu a jeho nejčastější podoba ve strachu z pavouků nás, jak uvádí Bacus-Lindroth (2007), provází mnohdy až do dospělosti. Vývoj tohoto druhu strachu je svázán s osobností konkrétního dítěte a chováním rodičů při případném setkání s určitým druhem hmyzu. Nedávné studie došly k závěru, že strach z hadů je lidem dán prostřednictvím evolučního vývoje, ale strach z pavouků nikoli. K těmto závěrům se přiklání např. Kawai and Koda (2016), kteří svoje tvrzení dokázali výzkumem na primátech.

Strach ze „zlých lidí“ (zlodějů a únosců) může být u dítěte vyvolán sledováním televize, ve které se dozví o existenci těchto osob a jejich nebezpečnosti. Děti bývají obeznámeny s problematikou chování se k neznámým lidem. I tak mohou pociťovat při setkání s někým cizím obavy (Bacus-Lindroth, 2007).

Tento strach je spojen se strachem ze tmy, kdy v tomto období se dítě pod vlivem postupného vymizení fantazijních představ začíná obávat právě zlodějů a únosců místo dřívějších strašidel (Bacus-Lindroth, 2007).

Závrať a strach z prázdného prostoru (strach z výšky). V prvé řadě je důležité zmínit, že strach z prázdného prostoru je v lidech zakódován geneticky. Liší se intenzitou svého projevu v závislosti na individuální odolnosti konkrétního jedince. Závrať se objevuje až u dětí, které vnímají hloubku, neboť je s tímto požadavkem neodmyslitelně spojena⁸ (Bacus-Lindroth, 2007).

4.2 Faktory ovlivňující strach u dětí

Druh a stupeň intenzity prožívaného strachu často závisí na vrozeném základu a prostředí, kam se dítě narodilo. Strach může mít na člověka zatěžující vliv a zapříčinit u něj určité onemocnění, a to zejména pokud trvá příliš dlouho nebo je nadměrně intenzivní. Pokud se dítě setká s určitým strachem v období, kdy na něj není dostatečně připraveno, může to mít neblahé důsledky, a to např. pozastavení vývoje, či dokonce návrat na předchozí vývojovou úroveň. Děti

⁸ Strach nevzbuzuje samotná výška. Lidé často výšky vyhledávají ať už pro možnost přehledu o okolí, nebo pro pocit určité nadřazenosti. Strach v nich vzbuzuje představa možného pádu dolů do hlubiny, a s ním spojená smrt, nebo vážné zranění (Kast, 2012).

se nedokáží bránit strachu stejně efektivně jako dospělí. Dospělá osoba je schopna analyzovat svou situaci, rozeznat spouštěče strachu, vyhodnotit aktuálnost ohrožení a zejména pochopit, z čeho její strach pramení. Dále je schopna o svém strachu hovořit, a tak získat porozumění a pomoc. Většina těchto schopností však dětem schází (Riemann, 2013).

Důležité je, pokud dítě prožívá strach, či úzkost, pomoci mu s ní bojovat. Podporovat ho, aby cítilo, že jemu blízké osoby stojí na jeho straně a jsou vždy poblíž, bude-li potřebovat jejich pomoc a podporu. Se samotným strachem se však dítě musí vypořádat samo. Není vhodné ho před strachem chránit. Dále je třeba, aby rodiče dítěte bojovaly s vlastní úzkostí a strachem. Dítě totiž neobyčejně dobře přejímá emoce svých blízkých (Bacus-Lindroth, 2007).

4.2.1 Vliv úplnosti rodiny na dítě

Meltzer, Vostanis, Dogra and col. (2008) ve svém výzkumu zaměřeném na specifický strach u dětí upozorňují na vliv rodiny v souvislosti se strachem. Nejvíc podle autorů záleží na prostředí, ve kterém rodina bydlí, tedy s jakými potencionálními podněty strachu může dítě přijít do kontaktu. Dále se autoři zajímají o souvislost strachu a úplné rodiny či rodiny neúplné.

V rámci **úplné rodiny** se rodiče se výchově mohou vzájemně doplňovat. To lze považovat za žádoucí. Někdy však dochází k neshodám mezi rodiči ve vztahu k výchově dítěte. Čím je dítě mladší, tím snadnější pro něj je se přizpůsobit a hrát několik rolí. S věkem tato schopnost zaniká a dítě vyžaduje ve výchově jednotnost, jinak může dojít k jeho vnitřním konfliktům. Za nejdůležitější na úplné rodině je fakt, že dítě od rodičů může přebírat mužské a ženské role a setkat se s chováním odpovídajícím těmto rolím v přirozeném prostředí rodiny (Vymětal, 2004).

Rodina s jedním rodičem může vykazovat určitá specifika, neboť pokud je v rodině pouze dítě a jeden rodič, lze se setkat s nadměrnou fixací (mnohdy oboustrannou). Rodiče mohou dětem bránit v osamostatnění ze strachu ze samoty. V části případů, pokud je dítě opačného pohlaví než rodič, zaujímá k dítěti podobný postoj jako k partnerovi. Hrozí zde nadměrné zatížení dítěte starostmi rodiče, potřebou hovořit o potížích, které je obvyklé řešit s partnerem. Navíc dítě postrádá vzor jednoho pohlaví a nemůže si tak přirozeně osvojit odpovídající role. Hrozí, že chlapci vychovávaní pouze matkou se budou více chovat a jednat jako dívky a naopak dívky vychované otcem mohou upřednostňovat chlapecké vystupování. Zde nastává problém s přijetím své identity a později s navazováním vztahů (Vymětal, 2004).

Rozvod je vždy náročnou situací pro děti i jejich rodiče. Období před rozvodem nebývá emočně klidné, výrazně převládají negativní emoce. Dítě je na vysílané emoce svých rodičů citlivé, a proto i když se rodiče před dítětem své rozbroje snaží skrýt, nemusí se jim to podařit zcela. Tato situace může u některých dětí způsobit zvýšenou úzkostnost a bojácnost. Kdy dítě ve snaze zachránit manželství rodičů, na sebe podvědomě začne strhávat pozornost rodičů tím, že se u něj objeví strach ze strašidel nebo jiných nereálných podnětů, které ve skutečnosti maskují strach dítěte z rozpadu rodiny (Vymětal, 2004).

II PRAKTICKÁ ČÁST

5 Výzkumné cíle a výzkumné otázky

Praktická část této bakalářské práce je zaměřena na problematiku strachu u dětí v předškolním období. Snaží se odpovědět na otázky týkající se podstaty strachu u dětí této věkové kategorie. Téma strachu u dětí je pro budoucí pedagogy důležité, neboť se se strachem u dětí při své práci budou setkávat velmi často zejména proto, že strach k lidskému životu patří a provází jedince po celý jeho život. V dětství je tato problematika obzvláště významná z důvodu její souvislosti s dalším psychickým vývojem dítěte a obtížemi, které ze strachu mohou pramenit.

Hlavním cílem, na který se tato bakalářská práce zaměřuje, je: **Analýza spouštěčů a verbálních projevů strachu u dětí v průběhu předškolního období.**

Z výše uvedeného cíle vyvstávají následující dílčí výzkumné cíle:

a) Analýza předem vybraných zvukových podnětů evokujících strach u dětí v průběhu předškolního období. Zjištění, jaké reakce verbální povahy u dětí tyto podněty vyvolají.

b) Analýza předem vybraných podnětů evokujících strach u dětí v průběhu předškolního období a jejich aplikace v podobě vyprávěných příběhů. Zjištění, jaké reakce verbální povahy u dětí tyto podněty vyvolají.

c) Analýza předem vybraných obrazových podnětů evokujících strach u dětí v průběhu předškolního období. Zjištění, jaké reakce verbální povahy u dětí tyto podněty vyvolají.

Pro dosažení těchto dílčích cílů je nutné odpovědět na tyto konkrétní výzkumné otázky:

Výzkumná otázka č. 1: Jakých z předem vybraných zvukových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu k nezávisle proměnným (dále vysvětleny v práci) a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

Výzkumná otázka č. 2: Jakých z předem vybraných příběhových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu k nezávisle proměnným a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

Výzkumná otázka č. 3: Jakých z předem vybraných obrazových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu k nezávisle proměnným a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

6 Metody výzkumu

V rámci této bakalářské práce jsou využity kvalitativní výzkumné metody. Hlavní metodou sloužící ke sběru dat je semistrukturovaný rozhovor. Samotný výzkum je rozdělen do tří výzkumných oblastí, které reprezentují tři diagnostické metody navržené autorkou (subtesty) bakalářské práce po konzultaci s vedoucí bakalářské práce. Dále je práce doplněna stručným anamnestickým přehledem základních informací o každém dítěti. Pro navození klidné atmosféry byl rozhovor s každým dítětem, po předchozím souhlasu rodičů dítěte, nahráván na diktafon (viz příloha č. VII), aby v průběhu rozhovoru mohla být pozornost plně věnována konkrétnímu dítěti.

6.1 Rozhovor

Rozhovor je považován za přirozený prostředek k získávání informací od zkoumaných osob prostřednictvím přímé ústní komunikace osoby provádějící výzkum s osobou respondenta. Lze ho podle míry připravenosti otázek dělit na strukturovaný, nestrukturovaný a polostrukturovaný. Polostrukturovaný rozhovor je charakteristický určitým schématem, které je pro tazatele do určité míry závazné. Pořadí otázek je možno zaměňovat, dotazovaného je možné se doptávat nebo ho požádat o upřesnění odpovědi (Kutnohorská, 2009; Průcha, Walterová, Mareš, 2009).

6.2 Výzkumné subtesty

V následující části práce jsou popsány subtesty, pomocí kterých byly získány informace pro tvorbu praktické části práce. Pořadí subtestů není zvoleno náhodně, ale z důvodu možného ovlivňování mezi jednotlivými částmi výzkumu je stanoveno následující pořadí: zvuky, příběhy a obrázky. Obrázky jsou záměrně poslední, protože děti jsou výrazně ovlivňovány konkrétní představou daného jevu, pokud by tedy viděly obrázek psa, představily by si tohoto psa i při puštění zvuku štěkotu psa, nebo při vyprávění příběhu o rozzlobeném psovi v parku a to by mohlo zkreslit získané údaje.

6.2.1 Poslech zvuků

Tato část výzkumu obsahuje osm zvuků, které potenciálně u lidí vzbuzují strach. Výběr těchto konkrétních zvuků byl v první řadě ovlivněn poznatky z oblasti zákonitostí ontogeneze dětského strachu. Další ovlivňující faktor představoval výzkum Helen Loxton (2009), ze kterého vyplynulo, že děti nejčastěji uvádějí strach z divokých zvířat (had), z domácích zvířat (pes),

z hmyzu (pavouk), ze tmy, z reálných osob (lupiči) a z imaginárních bytostí. Mezi časté obavy v tomto výzkumu patřily přírodní vlivy (např. bouřka).

Proto byly vybrány následující zvuky: pes (štěkání, vrčení), had (syčení), zvuky noci (sova), bouřka (hřmění), křik, výstřel z pistole a vrzající dveře. Ke každému zvuku byly předem připraveny otázky. V případě potřeby následovalo doptávání se dítěte. Výčet zvuků společně s otázkami je uveden v příloze této bakalářské práce (viz příloha č. I).

6.2.2 Vyprávění příběhů

Dětem byly vyprávěny tři krátké příběhy (nazvané: Ztracený/á ve městě, Rozzlobený pes, Ztracený/á v lese), které autorka bakalářské práce vytvořila samostatně se snahou zachytit v nich faktory, které u dítěte spouštějí pocit strachu (samota, nebezpečí, tma apod.). Před samotným vyprávěním příběhů předcházelo zvýšení pozornosti dítěte následující motivací: „Mám pro tebe jeden velmi důležitý úkol. Pohodlně se posad', pozorně poslouchej, a pokud chceš, můžeš si zavřít oči. Budu ti vyprávět tři příběhy a ty mi je pomůžeš dokončit.“ Dítě si po dokončení vyprávění příběhu mělo představit, jak by se v dané situaci chovalo. Příběhy jsou společně s otázkami uvedeny v příloze k této bakalářské práci (viz příloha č. II).

6.2.3 Promítání obrazových prezentací

I tato část výzkumu, stejně jako část s pouštěním audio nahrávek zvuků potenciálně vzbuzujících strach, do jisté míry vycházela z poznatků vyplývajících z výzkumů zaměřených na strach u dětí. Ve výzkumu byly použity obrázky zvířat jako je pavouk, pes a had, míst a situací jako je tmavý les, tma, bouřka, vysoká budova a povodeň a dále osob muže a ženy (opět inspirováno výzkumem Helen Loxton z roku 2009). Obrázky společně s otázkami jsou přílohou bakalářské práce (viz příloha č. III).

6.3 Anamnéza

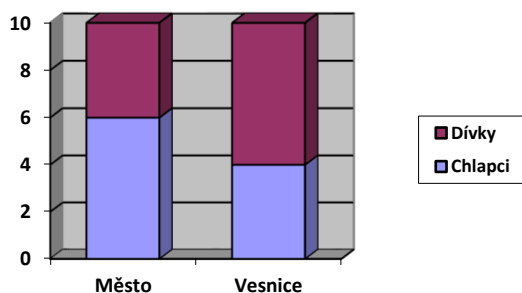
Z pedagogicko-psychologického pohledu se podle Průchy, Walterové a Mareše (2009) jedná o diagnostickou metodu sloužící pro získávání informací o daném jedinci. Pro získání potřebných informací se nejčastěji využívá rozhovor s daným jedincem nebo od osob jedinci blízkých (učitelé, rodiče, sourozenci apod.). Podle zaměření na konkrétní oblast jedincova života Zelinková (2007) rozlišuje zejména anamnézu: osobní, rodinnou a školní.

Pro anamnézu je důležitý podrobný popis (stavu *status quo*), informovaný souhlas od osoby nebo rodičů, uvádění informací osobního charakteru a dodržení anonymity. Je nutno vádět jen relevantní údaje. Využívá se více zdrojů informací při sběru dat (Kutnohorská, 2009).

V práci je použito pouze stručné uvedení anamnestických údajů o každém konkrétním dítěti pro potřeby vyhodnocení, zda faktory jako pohlaví, místo bydliště a úplnost či neúplnost rodiny významným způsobem ovlivňují prožívání strachu u dětí, nebo nikoli. Tyto faktory jsou v práci nazvány jako **nezávislé proměnné**.

7 Výzkumný soubor

Výzkumný vzorek práce se skládá z dvaceti dětí předškolního věku (10 dívek, 10 chlapců), které navštěvují mateřskou školu. Deset dětí má trvalé bydliště na vesnici a dochází do jednotřídní mateřské školy v místě bydliště. Následujících deset dětí pochází z městského prostředí a dochází do vícetřídní mateřské školy v místě bydliště. Děti jsou ve věkovém rozmezí od 5 do 7 let. Průměrný věk je 6,29 let (průměrný věk chlapců je nepatrně vyšší 6,36 než průměrný věk dívek 6,22, průměrný věkový rozdíl odpovídá necelým dvěma měsícům). Děti mladší nebyly vybrány z důvodu obtížnosti jednotlivých úkolů. Všechny děti pocházejí z Královehradeckého kraje. Zastoupení pohlaví dětí z vesnice a města se liší (viz obrázek 1), přesto dohromady je z dvaceti dětí deset dívek a deset chlapců. Z pohledu úplnosti a neúplnosti rodiny, z které děti pocházejí, bylo třináct dětí z rodiny úplné a sedm z rodiny neúplné.

Obrázek 8.1: Zastoupení pohlaví výzkumného souboru. Zastoupení dívek a chlapců ve výzkumném vzorku nebylo vyvážené z pohledu počtu chlapců a dívek pocházejících z města a těch pocházejících z vesnice. Jak dokumentuje histogram, výzkumný vzorek z městského prostředí se skládal z 6 chlapců a 4 dívek. Zastoupení ve vzorku z vesnického prostředí bylo přesně opačné, 4 chlapci a 6 dívek.

Zvolení daného vzorku respondentů proběhlo na základě záměrného výběru. Pro danou mateřskou školu městského typu se autorka rozhodla z důvodu výkonu své pedagogické praxe právě v tomto předškolním zařízení. Využila možnosti realizovat část výzkumu v zařízení, ve kterém s dětmi pracovala i mimo výzkum. Mohla tak blíže poznat osobnost konkrétního dítěte do větší hloubky než pouze při uskutečnění samotného výzkumu. Danou mateřskou školu jednotřídní vesnického typu si vybrala z důvodu možnosti bližšího seznámení se s dětmi, neboť byla zdejší paní ředitelkou požádána o výpomoc a mohla tak děti blíže poznat v roli paní učitelky.⁹

⁹ Před samotnou prací s dětmi byli rodiče stručně informováni o průběhu výzkumu a o jeho účelu. Informovaný souhlas rodičů je přílohou práce (viz příloha č. VII).

8 Výsledky výzkumného šetření

Tato část práce je zaměřena na prezentaci výsledků výzkumného šetření. Struktura této části odpovídá struktuře výzkumných otázek. Autentický příklad, jak přesně probíhal rozhovor a poté již pouze stručné přepisy obsahující zásadní informace z jednotlivých rozhovorů jsou uvedeny v příloze č. IV, V a VI. V této části práce je vyhodnoceno, k jakým zjištěním se dospělo. U každého účastníka výzkumného šetření je uvedeno alternativní jméno¹⁰ a jejich stručné anamnestické údaje (pohlaví, místo bydliště, úplnost či neúplnost rodiny).

Tabulka 8.1 : Alternativní jména dětí s jejich anamnézami.

	Jméno	Pohlaví	Místo bydliště	Rodinná anamnéza
1.	Dan	Chlapec	Vesnice	Úplná
2.	Jiří	Chlapec	Vesnice	Neúplná
3.	Tomáš	Chlapec	Vesnice	Úplná
4.	Štěpán	Chlapec	Vesnice	Neúplná
5.	Anna	Dívka	Vesnice	Úplná
6.	Vanda	Dívka	Vesnice	Neúplná
7.	Ema	Dívka	Vesnice	Úplná
8.	Monika	Dívka	Vesnice	Úplná
9.	Lucie	Dívka	Vesnice	Úplná
10.	Jana	Dívka	Vesnice	Úplná
11.	Adam	Chlapec	Město	Úplná
12.	Lukáš	Chlapec	Město	Neúplná
13.	Tadeáš	Chlapec	Město	Úplná
14.	Filip	Chlapec	Město	Úplná
15.	Jakub	Chlapec	Město	Neúplná
16.	Petr	Chlapec	Město	Úplná
17.	Dominika	Dívka	Město	Neúplná
18.	Julie	Dívka	Město	Neúplná
19.	Eliška	Dívka	Město	Úplná
20.	Jitka	Dívka	Město	Úplná

8.1 Poslech zvuků

V této části výzkumu byly dětem pouštěny audio nahrávky osmi zvuků předem vybraných strachových podnětů. U každého dítěte bylo zjišťováno, zda by na konkrétní zvuk slovně projevilo obavu a jaké verbální reakce tento podnět u dítěte vyvolal. Jak už bylo výše uvedeno, zde je prezentováno pouze celkové zhodnocení tohoto subtestu. Pro bližší seznámení s výsledky je nutné nahlédnout do přílohy č. IV.

¹⁰ Jména dětí v práci uváděná byla změněna z důvodu anonymizace za účelem ochrany soukromí. Jména respondentů jsou zde uváděna kvůli osobnější formulaci výzkumu.

8.1.1 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 1:

Jakých z předem vybraných zvukových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu ke stanoveným proměnným a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

Výzkumná otázka, na níž byla provedením rozhovorů s dětmi hledána odpověď se dá rozdělit na dvě hlavní zjišťované informace. Které zvuky u dětí vyvolávají největší strach, zda se přítomnost strachu nějak liší s ohledem na rozdělení dětí dle nezávisle proměnných (místo bydliště, pohlaví, úplnost či neúplnost rodiny) a jaké jsou verbální reakce dětí na prožitky strachu. Nejprve budou rozebrány četnosti strachu a poté zjištěné typické verbální reakce dětí na zvukové podněty.

Z hlediska zvuků byly nejčastější strachovými podněty zvuky bouřky a štěkajícího psa, u obou jmenovaných uvedly tři děti, že by se bály. Zvuky křik a střelba by emoci strachu nevyvolaly u žádného z dotazovaných. Z hlediska vlivu jednotlivých proměnných na prožívání emoce strachu vyvolané auditivním podnětem je zřetelné, že u většího počtu dětí z města by pocit strachu vyvolal zvuk. Děti z města se více bojí zvuku psa, bouřky a hada. Naopak u jednoho dítěte z vesnice by strach vyvolal zvuk dveří, ale u dětí z města tento zvuk jako strachový podnět nebyl uveden (viz tabulka 8.2). Při porovnání výsledků z pohledu odlišnosti u dívek a chlapců je patrné, že zvuk vyvolá emoci strachu častěji u dívek než u chlapců. Zejména pak u zvuku vrčení, hada a vrzajících dveří. Naopak více se chlapci obávají zvuku bouřky a štěkajícího psa (viz tabulka 8.3). Z pohledu úplnosti a neúplnosti rodiny je u dětí z úplné rodiny nejsilnějším strachovým spouštěčem v této oblasti zvuk bouřky a u dětí z neúplné rodiny zvuk štěkajícího psa (viz tabulka 8.4).

Tabulka 8.2: Četnost reakcí u dětí na zvukové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu a ve vazbě na místo bydliště.

Zvukový podnět	Vesnice		Město	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pes	1	20,00 %	2	28,57 %
2. Vrčení	1	20,00 %	1	14,29 %
3. Hada	0	0,00 %	1	14,29 %
4. Noc	1	20,00 %	1	14,29 %
5. Bouřka	1	20,00 %	2	28,57 %
6. Křik	0	0,00 %	0	0,00 %
7. Výstřel	0	0,00 %	0	0,00 %
8. Dveře	1	20,00 %	0	0,00 %
celkem	5	100,00 %	7	100,01 % ¹¹

¹¹ Hodnoty rozdílné od 100 % jsou způsobeny zaokrouhlením jednotlivých relativních četností.

Tabulka 8.3: Četnost reakcí u dětí na zvukové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu a ve vazbě k pohlaví dítěte

Zvukový podnět	Dívky		Chlapci	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pes	1	14,29 %	2	40,00 %
2. Vrčení	2	28,57 %	0	0,00 %
3. Had	1	14,29 %	0	0,00 %
4. Noc	1	14,29 %	1	20,00 %
5. Bouřka	1	14,29 %	2	40,00 %
6. Křik	0	0,00 %	0	0,00 %
7. Výstřel	0	0,00 %	0	0,00 %
8. Dveře	1	14,29 %	0	0,00 %
celkem	7	100,02 %	5	100 %

Tabulka 8.4: Četnost reakcí u dětí na zvukové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu a ve vazbě na úplnost či neúplnost rodiny dítěte

Zvukový podnět	Rodina úplná		Rodina neúplná	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pes	1	12,50 %	2	50,00 %
2. Vrčení	1	12,50 %	1	25,00 %
3. Had	1	12,50 %	0	0,00 %
4. Noc	1	12,50 %	1	25,00 %
5. Bouřka	3	37,50 %	0	0,00 %
6. Křik	0	0,00 %	0	0,00 %
7. Výstřel	0	0,00 %	0	0,00 %
8. Dveře	1	12,50 %	0	0,00 %
celkem	8	100 %	4	100 %

Během rozhovoru s dětmi bylo vypořádováno, že se vzorec reakcí u jednotlivců v různých situacích často opakuje. Dobrým příkladem je Dan, který by nejčastěji řešil situace navozené zvuky tím, že by šel domů. Domov jako bezpečné místo, kam se uchýlit před zvukem evokujícím strach si vybrala převážná většina dětí (zejména u zvuků štěkajícího i vrčícího psa, hada a bouřky). Vedle tohoto řešení také vedl útek, nebo se někam schovat (u zvuku dveří). Dost často vítězila i zvědavost dětí, které by na základě zvuku chtěly vědět o situaci něco více a šly by se tam podívat (u zvuku výstřelu). Na mnoho zvuků děti reagovaly vyjádřením libosti, či nelibosti (zvuk se mi „líbí“, zvuk se mi „nelíbí“ např. zvuk noci), popřípadě našťvanosti apod. Častá pak byla iaktivní řešení situací, která se ale velmi různila díky kreativitě dětí. Více než jedno dítě by zavolalo pomoc či pomohlo samo (zejména u zvuku křiku). Mezi unikátní řešení patřila zastřelit zloděje, zavolat majitele psa, zvednout radlici, nastoupit na vlak, nakrmit psa, utěšit dítě apod. Během výzkumu nebylo dětem řečeno, co daný zvuk vydává, proto si mnohé děti nejprve zdroj zvuku domyslely a na základě této své představy přistupovaly i k řešení situace. Představa o původu zvuku dětem nebyla vyvrácena (viz tabulka 8.5).

Tabulka 8.5: Verbální projevy reakcí dětí na zvukové podněty – přehled. Tabulka stručně shrnuje a zpřehledňuje reakce dětí na zvukové podněty na základě jejich odpovědí během rozhovorů. V závorce je uvedena informace, co si pod daným zvukem děti představily. Co je příčinou daného zvuku, nebylo dětem prozrazeno a jejich představa nebyla vyvracena.

	Jméno	pes	vrčení	had	noc
1	Dan	Šel by domů	Šel by domů (divoké prase)	Šel by domů	Šel by domů spát
2	Jiří	nevěděl	Tento zvuk se mu nelíbil (pes)	Hada pozná	Byl by naštvaný, kdyby ho vzbudila
3	Tomáš	Zůstal by doma	Šel by se schovat domů (divoké prase)	Šel by se schovat	Nelíbil se mu tento zvuk
4	Štěpán	Šel by pryč	Šel by domů (medvěd)	Šel by domů	Zůstal by tam
5	Anna	Šla by k pánovi psa	Nelíbil se jí tento zvuk	Nachystala by na něj past	Líbil se jí tento zvuk
6	Vanda	Utekla by domů	Nelíbil se jí tento zvuk	Schovala by se, nebo utekla	Tento zvuk se jí líbil
7	Ema	Zvuk se jí nelíbil	Zvuk se jí nelíbil	Počkala by, až had odejde	Nešla by k plotu, za kterým je pes
8	Monika	Zavolala by pomoc	Zavolala by pomoc	Nechala by hada, aby si ji prohlédl	Tento zvuk se jí líbil
9	Lucie	Řekla by psovi, aby přestal štěkat	Šla by se podívat, kdo zvuk vydává	Vzala by nůž a hada rozpůlila	Tento zvuk se jí líbil
10	Jana	šla by se na něj podívat	Tento zvuk se jí líbil	Tento zvuk se jí líbil	Tento zvuk se jí líbil
11	Adam	Utekl by	Šel by pryč (divoké prase)	Šel by domů	Spal by
12	Lukáš	Šel by se na něj podívat	Nechodil by k němu	Utekl by	Tento zvuk se mu líbil
13	Tadeáš	Nakrmil by toho psa	Nechal by toho psa v klidu	Odešel by	nevěděl
14	Filip	Utekl by (medvěd)	nevěděl	Nastoupil by do něj (vlak)	Tento zvuk se mu trochu líbil (medvěd)
15	Jakub	Zalezl by domů	Šel by se na něj podívat	nevěděl	Šel by se podívat do kůlny
16	Petr	Šel by domů	Šel by domů	Chtěl by jít domů	Chtěl by jít domů
17	Dominika	Tento zvuk se jí líbil	Tento zvuk se jí nelíbil	Šla by se na něj podívat	Šla by spát
18	Julie	Utekla by domů	Utekla by domů (divoké prase)	Utekla by	Schovala by se domů (pes ve větru)
19	Eliška	Utekla by	Nevěděla	Utekla by	Neutekla by
20	Jitka	Zůstala by doma	Zůstala by doma (divoké prase)	Utekla by domů	Podívala by se na něho

Tabulka 8.5: Verbální projevy reakcí dětí na zvukové podněty – pokračování přehledu.

	Jméno	bouřka	křik	výstřel	dveře
1	Dan	Šel by domů	Zacpal by si uši	Šel by domů (obr dupe)	Schoval by se
2	Jiří	Nelíbilo by se mu to	nevěděl	Nelíbilo by se mu to	Sehnul by se, aby ho nezasáhlo prkno
3	Tomáš	Šel by domů	nevěděl	Zavolal by policii	Nevěděl (krokodýl nebo padá plot)
4	Štěpán	Zůstal by venku	Šel by se na to podívat	Šel by zvednout radlici (spadla radlice)	Schoval by se
5	Anna	Nelíbil se jí tento zvuk	Nelíbil se jí tento zvuk	Nelíbil se jí tento zvuk (startující auto)	Šla by se tam podívat
6	Vanda	Zeptala by se otce, co je to za zvuk (medvěd)	Bolely by jí uši	Zvuk se jí nelíbil (traktor)	Schovala by se
7	Ema	Šla by domů	Zvuk se jí nelíbil	Zvuk se jí nelíbil (kladivo tluče)	Schovala by se
8	Monika	Tento zvuk se jí nelíbil	Šla by pánovi pomoci	Šla by pro pomoc (hlasité dupání)	Zavolala by pomoc
9	Lucie	Utekla by domů	Šla by mu pomoci	Šla by se podívat, kdo tento zvuk vydává	Šla by se tam podívat
10	Jana	Tento zvuk se jí líbil	Tento zvuk se jí líbil	Tento zvuk se jí líbil	Šla by se tam podívat
11	Adam	Šel by domů	Běžel by mu pomoci	Utekl by domů	Schoval by se
12	Lukáš	nevěděl	Volal by o pomoc	Tento zvuk se mu líbil	nevěděl
13	Tadeáš	Šel by domů	Běžel by mu pomoci	Šel by pryč (bourají dům)	Utekl by
14	Filip	Utekl by domů	Šel by mu na pomoc	Utekl by (vlak)	Otevřel by je
15	Jakub	Šel by se na něj podívat (traktor)	nevěděl	Šel by se na něj podívat (vlak)	Schoval by se
16	Petr	Chtěl by jít domů (krokodýl)	Chtěl by jít domů	Nechtěl by jít domů (táta pracuje)	Nechtěl by jít domů (motorka)
17	Dominika	Zůstala by venku	nevěděla	Šla by se na něj podívat (rachejtle)	Zastřelila by toho zloděje
18	Julie	Utekla by domů	Utekla by	Utekla by domů	Hrála by si dál
19	Eliška	Utekla by	nevěděla	Šla by se tam podívat (kladivo)	nevěděla
20	Jitka	Podívala by se na něho (traktor)	Utěšovala by ho (miminko)	Podívala by se na něho (někdo kope)	Šla by pryč (padá strom)

8.2 Vyprávění příběhů

V této části výzkumu byly dětem vyprávěny tři krátké příběhy se situacemi, které by mohly u dětí působit jako strachové podněty. U každého dítěte bylo zjišťováno, zda by na konkrétní příběh slovně projevilo obavu a jaké verbální reakce tento podnět u dítěte vyvolal. Jak už bylo výše uvedeno, zde je prezentováno pouze celkové zhodnocení tohoto subtestu. Pro bližší seznámení s výsledky je nutné nahlédnout do přílohy č. V.

8.2.1 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 2:

Jakých z předem vybraných příběhových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu ke stanoveným proměnným a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

Na výzkumnou otázku, na níž byla provedením rozhovorů s dětmi hledána odpověď, opět bude vyhodnocena nejprve popsána z hlediska četnosti emoce strachu vyvolané vyprávěním příběhů s ohledem na jednotlivé nezávisle proměnné a poté budou rozebrány reakce dětí na tyto podněty.

V rámci toho subtestu, byly zmíněny všechny tři příběhy jako spouštěče strachu. Nejčastěji vzbuzoval strach poslední příběh, tedy příběh Ztracený/á v lese. U tohoto příběhu emoci strachu uvedlo šest dětí. Při porovnání výsledků četnosti reakce strachu v rámci nezávisle proměnné určené místem bydliště, je výrazněji vzbuzován strach u dětí z města a to u všech příběhů (viz tabulka 8.6). Z hlediska nezávisle proměnné dané pohlavím se odlišnosti výrazněji neprojevují. Dívky se pouze více obávaly při příběhu Rozzlobený pes a to o jednu respondentku (viz tabulka 8.7). U poslední nezávisle proměnné, tedy úplnosti či neúplnosti rodiny je opět patrné zastoupení všech tří příběhů a nejsou patrné výrazné odchylky (viz tabulka 8.8).

Tabulka 8.6: Četnost reakcí u dětí na příběhové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vazbě na místo bydliště dítěte.

Příběhový podnět	Vesnice		Město	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Ztracený ve městě	1	33,33 %	3	30,00 %
2. Rozzlobený pes	1	33,33 %	2	20,00 %
3. Ztracený v lese	1	33,33 %	5	50,00 %
Celkem	3	99,99 %	10	100,00 %

Tabulka 8.7: Četnost reakcí u dětí na příběhové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vazbě na pohlaví dítěte.

Příběhový podnět	Dívky		Chlapci	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Ztracený ve městě	2	28,57 %	2	33,33 %
2. Rozzlobený pes	2	28,57 %	1	16,67 %
3. Ztracený v lese	3	42,86 %	3	50,00 %
celkem	7	100,00 %	6	100,00 %

Tabulka 8.8: Četnost reakcí u dětí na příběhové podněty evokujících strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vazbě na úplnost či neúplnost rodiny dítěte.

Příběhový podnět	Rodina úplná		Rodina neúplná	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Ztracený ve městě	2	28,57 %	2	33,33 %
2. Rozzlobený pes	2	28,57 %	1	16,67 %
3. Ztracený v lese	3	42,86 %	3	50,00 %
celkem	7	100,00 %	6	100,00 %

Reakce na strachové podněty v této části se od reakcí v části zvukových podnětů liší, neboť zde není tak patrná shodnost při slovním řešení všech v příbězích prezentovaných situací jedním dítětem. Tato slovní řešení se mnohdy u konkrétního dítěte výrazně liší. Naopak shodnost odpovědí lze najít mezi dětmi, které by obdobně reagovaly na stejný strachový podnět předložený formou vyprávěného příběhu. U prvního příběhu by nejvíce dětí volilo pasivitu (nevšímalý by si pána, nic si od něj nebraly apod.) anebo útěk, ten významně převládal i u druhého příběhu, kdy by ho volila polovina dotazovaných. U posledního příběhu je více patrná roztržitost odpovědí. Často volené byly reakce vylézt na strom a rozhlédnout se, zda neuvidí světýlko, utéci pryč, počkat do rána a zeptat se na cestu zvířat v lese (viz tabulka 8.9).

Tabulka 8.9: Verbální projevy reakcí dětí na příběhové podněty – přehled. Tabulka stručně shrnuje a zpřehledňuje reakce dětí na příběhové podněty na základě jejich odpovědí během rozhovorů.

	Jméno	Ztracený ve městě	Rozzlobený pes	Ztracený v lese
1.	Dan	Nevšímal by si onoho pána	Utíkal by pryč a někam se schoval	Vylezl by na strom a rozhlédl se, zda neuvidí světlo
2.	Jiří	Utekl by pryč	Schoval by se, nebo by šel hledat rodiče	Schoval by se a počkal do rána
3.	Tomáš	Zavolal by rodičům, aby si pro něj přijeli	Utekl by a nevšímal by si ho	Vylezl by na strom, zda neuvidí světýlko
4.	Štěpán	Nic by si od pána nebral	Utekl by pryč	Nelíbilo by se mu tam
5.	Anna	Nemluvila by s ním	Našla by majitele onoho psa	Zeptala by se nějakého zvířete na cestu
6.	Vanda	Řekla by pánovi, že si od něj nic koupit nechce	Utekla by za rodiči	Vzala by baterku, rozsvítila ji a našla cestu ven
7.	Ema	Řekla by mu, že nepotřebuje pomoc	Nechala by ho, aby si ji očichal	Počkala by do rána a pak by šla domů
8.	Monika	Šla by za rodiči	Vylezla by na strom	Volala by o pomoc
9.	Lucie	Zeptala by se pána na cestu domů	Volala by na rodiče, nebo by šla najít pomoc	Poprosila by nějaké zvířátko o pomoc
10.	Jana	Nelíbilo by se jí tam	Nevěděla	nevěděla
11.	Adam	Řekl by pánovi, že se ztratil	Utekl by před ním	Našel by konec lesa a tam počkal
12.	Lukáš	Utekl by	Vzal by psa k jeho „páníčkovi“	Vylezl by na strom, aby se podíval, kde je nějaké světýlko
13.	Tadeáš	Nemluvil by s ním	Řekl by psovi, ať vystopuje jeho rodiče	Počkal by, až bude světlo
14.	Filip	Utekl by	Utekl by	Utekl by
15.	Jakub	nevěděl	Odehnal by psa pryč	Nelíbilo by se mu tam
16.	Petr	Zavolal by policii	Nechtěl by tam být	nevěděl
17.	Dominika	Nelíbilo by se jí to	Utekla by	Nasbírala by houby
18.	Julie	Bála by se toho pána	Utekla by	Utekla by domů
19.	Eliška	Poprosila by pána, aby ji nechal být	Hodila by psovi klacek	Šla by domů
20.	Jitka	Utekla by domů	Utekla by domů	Utekla by domů

8.3 Promítání obrazových prezentací

V tomto subtestu byly dětem promítány obrazové prezentace deseti fotografií předem vybraných strachových podnětů. U každého dítěte bylo zjišťováno, zda by na konkrétní fotografii slovně projevilo strach a jak by verbálně reagovalo na tento podnět. Zde je opět prezentováno pouze celkové zhodnocení tohoto subtestu. Pro bližší seznámení s výsledky je nutné nahlédnout do přílohy č. VI.

8.3.1 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 3:

Jakých z předem vybraných obrazových podnětů evokujících strach se děti nejvíce bojí ve vztahu ke stanoveným proměnným a jaké jsou jejich reakce ve verbální rovině?

Výzkumná otázka, na níž byla provedením rozhovorů s dětmi hledána odpověď, je zde jako v předchozích případech dělena do dvou částí. V první řadě bude vyhodnocena četnost strachu vzbuzeného promítáním obrazového materiálu vzhledem k uvedeným proměnným a dále reakce dětí ve verbální rovině na obrazové prezentace.

Z hlediska četnosti byla tato část z pohledu vzbuzování emoce strachu „nejúspěšnější“. Nejčastěji by strach vyvolal obraz pavouka (třináct dětí), výšky (osm dětí) a bouřky (sedm dětí). Emoci strachu neuvvedlo žádné z dětí v souvislosti s fotografií ženy, muže a povodně. Z hlediska proměnných, v rámci místa bydliště, je patrnější nepoměr ve prospěch častěji uváděného strachu z obrazových podnětů ze strany dětí z vesnického prostředí. Tyto děti častěji uváděly emoci strach v souvislosti s fotografií hada a výšky. Naproti tomu děti z městského prostředí se více obávaly obrázku psa (viz tabulka 8.10). Četnost uvádění emoce strachu ve vztahu k pohlaví dětí ukazuje, že obrazových podnětů se častěji obávají dívky. Ty uváděly výrazně více než chlapci strach z obrazové prezentace pavouka a výšky. Oproti dívkám u chlapců převládal strach z obrazového podnětu bouřky (viz tabulka 8.11). U dětí pocházejících z úplné i neúplné rodiny je relativní četnost strachových podnětů nejvyšší u pavouka, druhá nejzastoupenější je u dětí z úplné rodiny výška a u dětí z neúplné rodiny bouřka. Další významnou odlišností je nulové uvedení fotografie hada jako strachového podnětu u dětí z neúplné rodiny, zatímco u dětí z rodiny úplné obsadil třetí místo z hlediska četnosti vzbuzení emoce strachu (viz tabulka 8.12).

Tabulka 8.10: Četnost reakcí u dětí na obrazové podněty evokující strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vazbě na místo bydliště dítěte

Obrazový podnět	Vesnice		Město	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pavouk	7	28,00 %	6	28,57 %
2. Pes	1	4,00 %	3	14,29 %
3. Had	4	16,00 %	1	4,76 %
4. Temný les	2	8,00 %	2	9,52 %
5. Tma	2	8,00 %	3	14,29 %
6. Bouřka	4	16,00 %	3	14,29 %
7. Výška	5	20,00 %	3	14,29 %
8. Povodeň	0	0,00 %	0	0,00 %
9. Žena	0	0,00 %	0	0,00 %
10. Muž	0	0,00 %	0	0,00 %
celkem	25	100,00 %	21	100,01 %

Tabulka 8.11: Četnost reakcí u dětí na obrazové podněty evokující strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vztahu k pohlaví dítěte

Obrazový podnět	Dívky		Chlapci	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pavouk	8	32,00 %	5	23,81 %
2. Pes	2	8,00 %	2	9,52 %
3. Had	3	12,00 %	2	9,52 %
4. Temný les	2	8,00 %	2	9,52 %
5. Tma	2	8,00 %	3	14,29 %
6. Bouřka	2	8,00 %	5	23,81 %
7. Výška	6	12,00 %	2	9,52 %
8. Povodeň	0	0,00 %	0	0,00 %
9. Žena	0	0,00 %	0	0,00 %
10. Muž	0	0,00 %	0	0,00 %
celkem	25	100,00 %	21	99,99 %

Tabulka 8.12: Četnost reakcí u dětí na obrazové podněty evokující strach z hlediska toho, zda podnět vyvolal negativní emoci strachu ve vazbě k úplnosti či neúplnosti rodiny

Obrazový podnět	Úplná rodina		Neúplná rodina	
	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)	Četnost (n)	Relativní četnost (n%)
1. Pavouk	8	25,81 %	5	33,33 %
2. Pes	2	6,45 %	2	13,33 %
3. Had	5	16,13 %	0	0,00 %
4. Temný les	3	9,68 %	1	6,67 %
5. Tma	3	9,68 %	2	13,33 %
6. Bouřka	4	12,90 %	3	20,00 %
7. Výška	6	19,35 %	2	13,33 %
8. Povodeň	0	0,00 %	0	0,00 %
9. Žena	0	0,00 %	0	0,00 %
10. Muž	0	0,00 %	0	0,00 %
celkem	31	100,00 %	15	99,99 %

V této části výzkumu bylo vypořádáno, že se vzorec reakcí u jednotlivců v různých situacích často opakuje, ale i vzhledem k jednotlivým dětem jsou jejich odpovědi na obrazové podněty strachu obdobné. Dobrým příkladem je Dan, který by poměrně často řešil situace navozené obrazovými prezentacemi tím, že by šel pryč. Odchod nebo útěk, jako způsob úniku před obrazem evokujícím strach si vybrala převážná většina dětí (zejména u fotografie pavouka, psa a hada). U fotografie bouřky byl dětmi nejčastěji zmiňován útěk domů a to ve dvanácti případech. Další častou reakcí byla negace dané situace, např. nechtěl by tam být (u fotografie temného lesa), nevylezl by tam (u výšky, kde tato reakce byla bezkonkurenční neboť ji uvedlo patnáct dětí) a u fotografií muže a ženy, kdy děti téměř ve všech případech reagovaly, že by nechtěly k němu/k ní jít blíž (viz tabulka 8.13).

Tabulka 8.13: Verbální projevy reakcí dětí na obrazové podněty – přehled. Tabulka stručně shrnuje a zpřehledňuje reakce dětí na příběhové podněty na základě jejich odpovědí během rozhovorů.

	Jméno	pavouk	pes	had	temný les	tma
1.	Dan	Šel by pryč	Šel by domů	Šel by pryč	Přespál by tam	Rozsvítil by baterku
2.	Jiří	Nechtěl by ho vidět	Nešel k němu	Poradil se s otcem	Nechtěl by tam být	Nemá ji rád
3.	Tomáš	Nabral by ho do skleničky a vyhodil	Nechodil k němu	Utekl by pryč	Hledal by cestu ven	Našel by baterku
4.	Štěpán	Vyhodil by ho pryč	Šel by pryč	Chytil by ho	Nechtěl by tam být	Rozsvítil by
5.	Anna	Řekla by mamince	Nechodila k němu	Schovala by se	Nechtěl by tam být	Nemá tmu ráda
6.	Vanda	Zabila by ho sekerou	Utekla by	Neví	Nechtěla by tam být	Vzala by baterku
7.	Ema	Vylezla by hodně vysoko	Nechala by ho, aby si ji očíchal	Nehladila by si ho	Počkala by u stromu do rána	Šla ke svíčke na obrázku
8.	Monika	Zavolala by pomoc	Šla by pryč	Šla by pryč	Nechtěla by tam přespát	Počkala by, až se světla rozsvítí
9.	Lucie	Bály by se ho	Bála by se ho	Bála by se ho	Nechtěla by tam být sama	Nechtěla by, aby byla tma
10.	Jana	Nemá pavouky ráda	Šla by si ho pohladit	Nechtěla by si ho pohladit	Nechtěla by tam přespát	Nemá tmu ráda
11.	Adam	Šel by pryč	Šel by pryč	Šel by pryč	Nevěděl by, kudy ven	Šel by ke svíčke na obrázku
12.	Lukáš	Utekl by	Utekl by	neví	Nelíbilo by se mu tam	Nelíbilo by se mu tam
13.	Tadeáš	Šel by pryč	Šel by pryč	Nechodil by k němu	Přespál by v lese do rána	Šel by „nahodit“ pojistky
14.	Filip	Bál by se ho	Bál by se ho	Bál by se ho	Nelíbilo by se mu tam	Neviděl by
15.	Jakub	Chtěl by ho vyplašit	Nelíbí se mu	Hodil by ho na strom	Nelíbilo by se mu tam	Nechtěl by tam být
16.	Petr	Mračil by se na něj	Pohládl by si ho (směje se)	Pavouky nesnáší	Nechtěl by tam jít	Chtěl by jít domů
17.	Dominika	Bála by se ho	Šla by si ho pohladit	Nechtěla by si ho pohladit	Nechtěla by tam být	Nechtěla by být potmě sama
18.	Julie	Utekla by pryč	Utekla by	Utekla by	Bála by se tam	Šla by ke svíčke z obrázku
19.	Eliška	Bála by se ho	Nechtěla by ho potkat	Nechtěla by si ho pohladit	Nechtěla by tam být	Zavolala by někomu
20.	Jitka	Zašlápla by ho	Utekla by domů	Utekla by	Přespala by tam	Šla by za maminkou

Tabulka 8.13: Verbální projevy reakcí dětí na obrazové podněty – pokračování přehledu.

	Jméno	bouřka	výška	povodeň	žena	muž
1.	Dan	Utíkal by domů	Nevylezl by tam	Schoval by se	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
2.	Jiří	Schoval by se	Nemá ji rád	Nelíbilo by se mu tam	Nechodil k ní	Nechodil k němu
3.	Tomáš	Šel by domů	Nelezl by tam	Zavolal by hasiče	Nechodil k ní	Nechodil k němu
4.	Štěpán	Běžel by domů	Nelezl by tam	Zavolal by pomoc	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
5.	Anna	Šla by domů	Slétla by ze střechy dolů	Nelíbilo by se mu to	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
6.	Vanda	Utekla by domů	Vylezla by tam	Zavolala by pomoc	Chtěla by k ní jít	Nechodila by k němu
7.	Ema	Utekla by domů	Nevylezla by tam	Počkala by doma	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
8.	Monika	Šla by pod přístřešek	Nelezla by tam	Vylezla by na strom	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
9.	Lucie	Utekla by domů	Nevylezla by tam	Nelíbilo by se jí to	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
10.	Jana	Nemá bouřku ráda	Nevylezla by tam	Nelíbilo by se jí tam	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
11.	Adam	Lehl by si na louku	Nemá výšku rád	Mohla by ho stáhnout	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
12.	Lukáš	Běžel by domů	Nelezl by tam	Schoval by se	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
13.	Tadeáš	Šel by domů	Nelezl by tam	Neví, co by dělal	Neptal by se jí	Nechodil by k němu
14.	Filip	Utekl by	Nelezl by tam	Neví, co by dělal	Utekl by	Nechodil by k němu
15.	Jakub	Nemá ji rád	Nevylezl by tam	Neví, co by dělal	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
16.	Petr	Nemá bouřku rád	Nevylezl by tam	Líbilo by se mu to	Nechodil by k ní	Nechodil by k němu
17.	Dominika	Má bouřku ráda	Nemohla by tam vylézt ani slézt dolů	Líbila by se jí (šla by se koupat)	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
18.	Julie	Schovala by se domů	Nevylezla by tam	Šla by domů	Nechodila by k ní	Nechodila by k němu
19.	Eliška	Utekla by domů	Nevylezla by tam	Odnosila by vodu pryč	Utekla by	Utekla by
20.	Jitka	Odjela by autem pryč	Nevylezla by tam	Šla by si zaplavat	Utekla by	Utekla by

Diskuse

Strach u dětí je jednou z oblastí, která dosud není dostatečně prozkoumána. Za významný faktor ovlivňující obtížnost proniknutí do podstaty strachu u předškolních dětí je považována skutečnost, že vývoj psychiky dětí tohoto věku není dosud ukončen a vykazuje určité odlišnosti. Děti tak vnímají okolní svět do jisté míry jinak než dospělé osoby. Je tudíž náročné pro dospělou osobu porozumět dětskému strachu. Přesto je tato práce věnována problematice strachu u dětí, a to z pohledu samotných dětí, neboť jedině výpověď samotného dítěte dokáže podat nejbližší informace o jeho prožitku strachu. Výpovědi rodičů jsou mnohdy zkresleny jejich vlastním strachem, podceňováním nebo naopak nadhodnocováním dětského strachu. Proto byl pro získání informací ve výzkumu použit semistrukturovaný rozhovor s každým dítětem individuálně, jehož výhodou je možnost přizpůsobení otázek konkrétní situaci a konkrétnímu dítěti, ale zároveň podstata rozhovoru zůstává u všech respondentů stejná.

Je nutné mít na paměti skutečnost, že každému dítěti, jak uvádí Cohen (2015), je charakteristické individuální prožívání strachu a s tím souvisí do jisté míry individuální reakce dětí na strachové podněty.¹² Vnímání dětí je dále výrazně ovlivňováno přítomností (Bednářová, Šmardová, 2007).¹³ Tato skutečnost do značné míry modifikuje i výsledky tohoto výzkumu, neboť na děti má vliv to, co v nedávné době slyšely nebo viděly (např. Jiří byl do jisté míry ovlivněn při odpovědích na otázky u poslechu zvuků počítačovou hrou). Výzkumná metoda, která odpovídá na výzkumné otázky, je složená ze tří subtestů a zaměřuje se na analýzu spouštěčů strachu z hlediska zrakového a sluchového vnímání a z hlediska vyprávěných příběhů.

Při analyzování předem stanovených spouštěčů strachu u dětí v předškolním věku z hlediska četnosti, lze vyhodnocení praktické části práce rozdělit, stejně jako v samotné výzkumné části, na jednotlivé subtesty a následně výsledky subtestů vzájemně porovnat. Vystane tu potom fakt, že děti nejvíce projevovaly strach u obrazových prezentací, oproti tomu nejméně vzbudily reakci strachu audio nahrávky. Tato skutečnost nejspíš souvisí s vlastností dětské psychiky, která je významně ovlivněna fantazií, kdy děti, pokud zvuk nepoznaly, tak si ho v některých případech přiřadily k něčemu, z čeho strach nemají.¹⁴ Významněji tato skutečnost nejspíše souvisí s tím,

¹² Viz teoretická část práce s. 35 (Strach u dětí).

¹³ Viz teoretická část práce s. 12 (vnímání).

¹⁴ Viz teoretická část s. 13 (fantazie a představivost).

že lidé jsou uzpůsobeni k tomu, přijímat převážnou většinu informací ze svého okolí právě vizuální cestou, a proto pravděpodobněji spustí strach podnět vnímaný zrakem než sluchem. Emoce strachu byla dětmi často zmiňována i u subtestu vyprávění příběhů. To je nejspíše dáno tím, že děti předškolního věku jsou na předávání informací prostřednictvím této formy zvyklé.¹⁵

Z pohledu nezávisle proměnné určené místem bydliště a pohlavím byly děti rozděleny do stejně početných skupin (po deseti). Z hlediska úplnosti či neúplnosti rodiny byla skupina dětí s rodinou úplnou početnější (třináct dětí) než skupina s rodinou neúplnou (sedm dětí). Proto byla použita metoda výpočtu relativní četnosti, u které nezávisí na počtu hodnot ve výběru a lze porovnat i dvě nestejně početné skupiny.

Z hlediska první jmenované nezávisle proměnné, tedy místa bydliště, se nejvýznamnější odlišnost objevuje v části s vyprávěním příběhů, zejména u příběhu Ztracený/á v lese. Autorka práce se domnívá, že tento fakt je způsoben menší zkušeností dětí z městského prostředí s pobytem v lese z důvodu místa bydliště. Naopak v části s promítáním obrazových prezentací je patrná největší odlišnost ve vzbuzování emocí strachu fotografií hada, kdy verbálně projevilo strach více dětí z vesnického prostředí. To opět může souviset s vyšší pravděpodobností setkání se s hadem ve vesnickém prostředí než v prostředí městském.¹⁶

Další posuzovanou proměnou bylo pohlaví, kdy je z výsledků možné vyčíst, že dívky ve všech třech subtestech uváděly emoci strachu častěji než chlapci, to je možná dáno odlišností přístupu k výchově dívek a chlapců z hlediska vyjadřování emocí.¹⁷ Nejvýraznější odlišnosti jsou patrné v oblasti promítání obrazových prezentací, kdy dívky uváděly častěji strach u fotografie pavouka¹⁸ a výšky¹⁹.

Poslední proměnou je úplnost či neúplnost rodiny. V rámci posuzování této nezávisle proměnné je nejvýraznější odlišnost ve vizuální části výzkumu, kde fotografie hada u dětí z úplné

¹⁵ Viz teoretická část práce s. 20 (pohádka).

¹⁶ Potvzuje se zde tedy výsledek výzkumu Meltzera, Vostanisa, Dogra and col. (2008), kteří tvrdí, že spouštěče strachu do jisté míry souvisí s místem bydliště dítěte (viz teoretická část práce s. 39).

¹⁷ Chlapci jsou více potlačováni v projevování emocí než dívky viz teoretická část práce s. 16 (Emocionální a sociální vývoj).

¹⁸ Fotografie pavouka byla vybrána jako strachový spouštěč nejčastěji z celého výzkumu, kdy třináct dětí uvedlo, že by se pavouka bálo, oproti tomu fotografie hada ani zvuk hada strach nebyly ve vztahu k emoci strachu voleny tak často. Tato skutečnost je zajímavou a vyvrací teorii, že z hlediska evolučního vývoje je silnější reakce možno zaznamenat na obraz hada než pavouka (Kawai and Koda, 2016). Viz teoretická část práce s. 38 (Strach z hmyzu).

¹⁹ Zde se potvrdily poznatky uváděné v odborné literatuře (např. Kast, 2012), kdy se děti nebály samotné výšky, ale spíše možného pádu dolů a s ním související smrti. Viz teoretická část práce s. 38 (strach z výšky).

rodiny zastoupila z hlediska četnosti verbálně vyjádřené obavy třetí místo, ale u dětí z neúplné rodiny u fotografie hada nevedlo strach ani jedno dotazované dítě. Podobně v auditivní části výzkumu, kde více dětí z úplné rodiny volilo jako nejčastější auditivní spouštěč strachu zvuk bouřky, ale u dětí z neúplné rodiny není jako auditivní spouštěč nikým vybrán. Proč tomu tak je, je otázkou.

Vyhodnocení verbálních reakcí dětí bylo provedeno všeobecně bez zřetele na nezávisle proměnné. Na výsledky této části lze nahlížet z několika úhlů pohledu. Nejprve lze vyhodnotit výzkum jako celek, potom nejčastěji zmiňovanou verbální reakcí respondentů je snaha opustit danou nepříjemnou situaci při setkání se se strachovým podnětem, nebo se před ní skrýt. Děti velice často reagovaly slovy „*utekl bych, šel bych domů, utekl bych domů, schoval bych se*“ apod. Z toho lze vyvodit, že děti stejně jako dospělé osoby volí strachovou reakci „úniku“ a zejména pak ve spojení s útekem na místo, které považují za nejbezpečnější, tedy domů. Je zajímavé, že reakci „boje“ děti uváděly daleko méně a to nejčastěji slovy, že by ohrožující osobu nebo zvíře „zabily“ nebo chytily.²⁰ To nejspíše souvisí s realističtějším vnímáním svých schopností²¹ u dětí tohoto věku a také s uvědoměním si možné nebezpečnosti situace a s počátkem uvědomování si smrti, které začíná zhruba v předškolním věku.²² Další častou reakcí bylo vyjádření libosti či nelibosti k dané situaci nebo vyjádření záporu, kdy by dítě na daném místě nechtělo být. Mezi časté reakce tohoto typu lze uvést „*nelíbilo by se mi to, nelíbilo by se mi tam, líbilo by se mi to, líbilo by se mi tam, nechtěl bych tam být*“ apod. Poslední zde zmíněné frekventovaně využívané verbální reakce jsou typu, že by dítě v případě ohrožení zavolalo pomoc, nebo by samo šlo někomu v nebezpečí pomoci a dále reakce související s dětskou zvědavostí a touhou objevovat svět, kdy by se dítě „šlo podívat“.

Jinou možností vyhodnocení verbálních reakcí, pro pedagoga možná přínosnější, je pohled na reakce konkrétního dítěte, kdy i zde je možné objevit určité shodné rysy ve výpovědích některých dětí. Pro příklad lze uvést Dana. Ten velice často volí „útek domů“ a lze z toho usuzovat, že domov považuje za místo bezpečí a ochrany. Jiným příkladem jsou reakce Moniky. Ta volila jako nejčastější způsob reakce na ohrožení zavolání pomoci. Monika nejspíš, pokud si neví rady,

²⁰ Tento fakt vyvrací, teorii že evolucí dané strachové reakce „boj“ a „útok“ už u lidí ztratily svoji funkci. Viz teoretická část práce s. 30 (Proměny strachu v průběhu historie).

²¹ Viz teoretická část práce s. 14-15 (fantazie a představivost).

²² Viz teoretická část práce s. 37 (strach z nemoci nebo úmrtí).

vyhledává pomoc blízké osoby. Posledním zde pro příklad uvedeným dítětem je Petr, jehož způsob reagování je specifický, neboť pokud se situace Petrovi líbila „nechtěl jít domů“, ale pokud se mu nelíbila, tak „domů jít chtěl“. Z těchto příkladů je zřejmé, že některé děti mají svůj charakteristický způsob reakce na stresující situaci, která v nich vyvolává nepříjemné pocity a tedy i strach.

Poslední možností náhledu na vyhodnocení je vyhodnocování reakcí dětí v souvislosti s jednotlivými částmi výzkumu. Pak si lze povšimnout, že zvuk častěji vyvolá tendenci jít se podívat, co zvuk vydává. Příběh naopak častěji vyvolává tendenci vzbuzovat u dětí fantazii nebo reagovat na situaci s využitím znalostí z jiné pohádky, pokud se situace podobá ději této pohádky. Pro příklad lze uvést tyto verbální reakce: „*vylézl bych na strom a rozhlédl se zda neuvidím nějaké světýlko*“.²³ Nebo zde byl patrný antropomorfismus²⁴, kdy dvě dívky (Anna a Lucie) by se při ztracení v lese zeptaly na cestu zvířat. Při vyhodnocení reakcí na vizuální podněty je patrné volení negace „*nelezl bych tam, nechtěl bych tam být, nechodil bych k němu*“ apod.

Z výše uvedeného vyplývá, že hlavní cíl práce byl dosažen. Po analýze spouštěčů a verbálních projevů strachu u dětí v předškolním období lze ve stručnosti říci, že nejčastěji děti reagují emocí strachu na situaci, ze které mají pocit ohrožení nebo osamění a nejfrekventovanější verbální reakcí je reakce „úniku“ z nebezpečné situace. Pro pedagoga je významnější vědět, že každé dítě je i z hlediska prožívání strachu a při verbálním reagování na strachový spouštěč, ať už auditivní, fantazijní, nebo vizuální, do jisté míry individuální a mnohdy se za dětskými slovy neurčité povahy může skrývat pocit strachu. Pro získání objasňujících informací o dětském strachu je potřeba si promluvit se samotným dítětem a nespolehat se pouze na informace od rodičů, ty mohou sloužit jako vhodné pro ověření z rozhovoru získaných údajů.

²³ Tuto odpověď uvedli tři respondenti (Dan, Tomáš a Lukáš) u příběhu Ztracený/á v lese. Nejspíš k ní vedla inspirace podobné situace popsané v pohádce O perníkové chaloupce, která je dětem dobře známa.

²⁴ Pojem vysvětlen v teoretické části práce s. 14 (fantazie a představivost).

Závěr

Teoretická část této práce se zabývá specifikováním období předškolního věku, kdy je věnována pozornost vývoji tělesnému a pohybovému, kognitivnímu, emocionálnímu a sociálnímu. Na konci první kapitoly je stručně nastíněna hra, kresba a pohádka, neboť k dětství, a zejména pak k předškolnímu období, neodmyslitelně patří. Ve druhé kapitole je stručně vymezena problematika emocí, jejich vlastnosti, funkce, kategorizace a vznik. Kapitola následující přibližuje konkrétní emoci strachu a pojmy s ním související a dále jeho vznik, kategorizaci a fyziologii. Závěrečná kapitola teoretické části práce se zabývá strachem a jeho specifiky z hlediska ontogeneze dětského věku.

Praktická část práce se věnuje kvalitativnímu výzkumu u dvaceti dětí ve věkovém rozmezí pět až sedm let, které navštěvují mateřskou školu. Hlavním cílem práce je analýza spouštěčů a verbálních projevů strachu u dětí v průběhu předškolního období. Tento cíl je rozdělen do tří dílčích cílů, na které přímo navazují tři výzkumné otázky. Na tyto otázky jsou hledány odpovědi prostřednictvím semistrukturovaného rozhovoru, který doprovází tři výzkumné subtesty. Prvním subtestem je pouštění audionahrávek zvuků předem vybraných potenciálních spouštěčů strachu. Druhou metodou je vyprávění tří příběhů vytvořených se snahou zachytit v nich faktory, které u dítěte spouštějí pocit strachu (samota, nebezpečí, tma apod.). Třetí metodou je pouštění obrazové prezentace s fotografiemi předem vybraných podnětů s tendencí vzbuzovat strach. Toto pořadí subtestů není náhodné, ale je voleno kvůli možnému ovlivňování mezi jednotlivými částmi výzkumu. Je zkoumána četnost přítomnosti emoce strachu při jednotlivých subtestech. Děti nebyly přímo dotazovány, zda se v dané situaci při setkání s konkrétním spouštěčem strachu bojí, ale byla zde snaha nepřímým příměť dítě, aby samo rozpoznalo přítomnost emoce strachu²⁵. Výsledná četnost verbálně vyjádřeného pocitu strachu je porovnávána z hlediska tří nezávisle proměnných a to místa bydliště, pohlaví a úplnosti nebo neúplnosti rodiny. Dále jsou sledovány verbální reakce dětí na tyto spouštěče strachu.

Z výzkumu vyplynulo, že děti nejčastěji verbálně vyjadřují strach ve vztahu k podnětům prezentovaným vizuální cestou nebo prostřednictvím vyprávěného příběhu. Nejvíce strach vzbuzuje fotografie pavouka, kterou jako strachový podnět uvedlo třináct z dvaceti dětí.

²⁵ Z důvodu možného vsugerování pocitu strachu dítěti.

Z hlediska nezávislých proměnných danými místem bydliště, pohlavím a úplností či neúplností rodiny se drobné odlišnosti objevují, ale vzhledem k možnému ovlivnění při sběru dat a z důvodu již zmiňovaného vývoje dětské psychiky nejsou považovány tyto odlišnosti za významné.

Pro získání výsledků s větší vypovídající hodnotou by bylo potřeba početnějšího vzorku respondentů a dále opakování výzkumu po určité době. To ale z důvodů obsáhlosti a časové indispozice nebylo možné v rámci této práce uskutečnit. I tak autorka práce považuje zde zjištěné údaje za důležité pro orientační seznámení se s hlavními spouštěči strachu a nejčastějšími verbálními reakcemi u dětí v průběhu předškolního období.

Zdroje a literatura

1. ABRAHAMS, Peter H. (2014). *Jak pracuje lidské tělo: [ilustrovaná encyklopedie anatomie a funkcí všech částí lidského těla]*. Praha: Svojtka & Co. ISBN 978-80-256-1160-9.
2. BACUS-LINDROTH, Anne. (2007). *Mé dítě si věří*. Přeložil Pavla LE ROCH. Praha: Portál. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 9788073672966.
3. BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a ŠMARDOVÁ, Vlasta. (2007). *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. Ilustroval Richard ŠMARDA. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-1829-0.
4. BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a ŠMARDOVÁ, Vlasta. (2010). *Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, Moderní metodika pro rodiče a učitele. Předškoláci. ISBN 978-80-251-2569-4.
5. BENÍŠKOVÁ, Tereza. (2010). *Když dítě lže*. Praha: Grada Publishing, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2309-9.
6. COHEN, Lawrence J. (2015). *Jak zacházet s dětským strachem: hravé rodičovství*. Přeložila Milena JEŘÁBKOVÁ, přeložila Jana JEŽKOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-1386-0.
7. DRVOTA, Stanislav. (1971). *Úzkost a strach*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství.
8. ERIKSON, Erik H. (2002). *Dětství a společnost*. Vyd. 1. Přeložil Jan VALEŠKA. Praha: Argo. ISBN 8072033808.
9. FERNÁNDEZ, Aurelio. (2013). *Fundamentální morálka*. Přeložila Blanka ČAPLOVÁ. Pardubice: Axis, Uvedení do teologie. ISBN 978-80-903864-6-4.
10. FREEMAN, Daniel, FREEMAN, Jason a GARETY, Philippa A. (2015). *Podezřívavost a paranoidní myšlenky: jak jim porozumět a překonat je*. Vydání první. Praha: Portál. Rádce pro zdraví. ISBN 978-80-262-0810-5.
11. HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. (2015). *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0873-0.
12. HOSKOVCOVÁ, Simona. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada Publishing. Psyché. ISBN 8024714248.
13. HOŠEK, Václav. 1999. *Psychologie odolnosti*. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 8071848891.
14. HŮRKOVÁ, Markéta a JELÍNEK, Marian. (2011). *Strach je přítel vítězů*. Plzeň: Starý most. ISBN 978-80-87338-10-0.

15. JANÍČEK, Jeroným. (2008). *Když úzkost bolí*. Vyd. 1. Praha: Portál. Rádci pro zdraví. ISBN 978-80-7367-366-6.
16. JUCOVIČOVÁ, Drahomíra a ŽÁČKOVÁ, Hana. (2014). *Je naše dítě zralé na vstup do školy?*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4750-7.
17. KALATZKAYA, N. N. (2015). The Content of Childhood Fears of Primary School Children Living in Urban and Rural Areas. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 2291 – 2295.
18. KAST, Verena. (2012). *Úzkost a její smysl*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Portál. Spektrum. ISBN 978-80-262-0160-1.
19. KAWAI, Nobuyuki and KODA, Hiroki. (2016). Japanese Monkeys (*Macaca fuscata*) Quickly Detect Snakes but Not Spiders: Evolutionary Origins of Fear-Relevant Animals. *Journal of Comparative Psychology*, 130, 3, 299–303.
20. KOŤÁTKOVÁ, Soňa. (2014). *Dítě a mateřská škola: co by měli rodiče znát, učitelé respektovat a rozvíjet*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4435-3.
21. KŘOVÁČKOVÁ, Blanka a SKUTIL, Martin. (2014). *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-513-4.
22. KUTNOHORSKÁ, Jana. (2009). *Výzkum v ošetrovatelství*. Praha: Grada Publishing. Sestra. ISBN 978-80-247-2713-4.
23. LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. (2006). *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada. Psyché. ISBN 80-247-1284-9.
24. LOXTON, Helen. (2009). Monsters in the dark and other scary things: preschoolers' self-reports. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 21(1), 47–60.
25. MELTZER, H., VOSTANIS, P., DOGRA, N. and col., (2008). Children's specific fears. *Child: care, health and development*, 35, 6, 781–789.
26. MURIS, Peter, MERCKELBACH, Harald, GADET, Bjorn, a col. (2000). Fears, Worries and Scary Dreams in 4- to 12- Years-Old Children: Their Content, Developmental Pattern, and Origins. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(1), 43-52.
27. MURIS, Peter. (c2007). *Normal and abnormal fear and anxiety in children and adolescents*. Boston: Elsevier. BRAT series in clinical psychology. ISBN 978-0-08-045073-5.

28. NAKONEČNÝ, Milan. (2012). *Emoce*. V Praze: Stanislav Juhaňák - TRITON. ISBN 978-80-7387-614-2.
29. NAKONEČNÝ, Milan. (2015). *Obecná psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton. ISBN 978-80-7387-929-7.
30. NOVOTNÁ, Lenka, HRÍCHOVÁ, Miloslava a MIŇHOVÁ, Jana. (2004). *Vývojová psychologie pro učitele*. 2. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita. ISBN 8070826266.
31. PLEVOVÁ, Irena a PETROVÁ, Alena. (2012). *Obecná psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3246-5.
32. PLHÁKOVÁ, Alena. (2005). *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. [brož.]. Praha: Academia. ISBN 80-200-1387-3.
33. PROCHÁZKA, Roman a kol. (2014). *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada Publishing, Psyché. ISBN 978-80-247-4451-3.
34. PROKOPIUS, Václav a ŠULISTA, Petr. (2007). *Tvořivá síla strachu*. Vyd. 1. Praha: Triton. Psyché; sv. č. 52. ISBN 978-80-7254-982-5.
35. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. (2009). *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
36. PRŮCHA, Jan. (2011). *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3603-7.
37. RIEMANN, Fritz. (2013). *Základní formy strachu: typy lidské osobnosti, jejich vznik, charakteristiky a formy vztahů*. Vydání čtvrté. Přeložila Eva BOSÁKOVÁ. Praha: Portál. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0400-8.
38. ŘÍČAN, Pavel. (2014). *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0772-6.
39. SLAMĚNÍK, Ivan. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada. Psyché. ISBN 978-80-247-3311-1.
40. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka, BINAROVÁ, Ivana a kol. (2010). *Přehled vývojové psychologie*. 3., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Studijní texty. ISBN 978-80-244-2433-0.
41. THOROVÁ, Kateřina. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6.

42. VÁGNEROVÁ, Marie. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.
43. VOKURKA, Martin a HUGO, Jan. (2015). *Velký lékařský slovník*. 10. aktualizované vydání. Praha: Maxdorf, Jessenius. ISBN 978-80-7345-456-2.
44. VYMĚTAL, Jan. (2004). *Úzkost a strach u dětí*. Praha: Portál. ISBN 8071788309.
45. VYMĚTAL, Jan. (2007). *Speciální psychoterapie*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, Psyché. ISBN 978-80-247-1315-1.
46. ZELINKOVÁ, Olga. (2007). *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program: [nástroje pro prevenci, nápravu a integraci]*. Vyd. 2. Praha: Portál. Pedagogická praxe (Portál). ISBN 978-80-7367-326-0.

Seznam zkratek

aktualiz. – aktualizované

apod. – a podobně

brož. – brožura, brožovaný

cit. – citováno

col. – collective (kolektiv)

č. – číslo

dopl. – doplněné

ISBN – International Standard Book Number (mezinárodní standardní číslo knihy)

kol. – kolektiv

např. – například

přeprac. – přepracované

rozš. – rozšířené

s. – stránka

sv. – svazek

upr. – upravené

vyd. – vydání

Přílohy

Příloha č. I. - Zvuky vyvolávající strach a otázky k nim

Příloha č. II. - Příběhy potenciálně vyvolávající strach

Příloha č. III. - Obrázky potenciálně vyvolávající strach a otázky k nim

Příloha č. IV. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k poslechu zvuků

Příloha č. V. - Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k vyprávění příběhů

Příloha č. VI. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k promítání obrazových prezentací

Příloha č. VII. – Informovaný souhlas rodičů a souhlas o pořízení a využití audio záznamu

Příloha č. I. – Zvuky vyvolávající strach a otázky k nim:

- 1. Pes** - Co bys udělal/a, kdyby sis hrál/a na zahradě u vašeho domu a uslyšel/a tento zvuk? Kdo si myslíš, že tento zvuk vydává?

Zdroj: *PacDV free sound effects* [online]. [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: http://www.pacdv.com/sounds/miscellaneous_sounds/dog-barking-1.wav

- 2. Vrčení** - Co bys udělal/a, kdyby sis hrál/a na zahradě u vašeho domu a uslyšel/a tento zvuk? Kdo si myslíš, že tento zvuk vydává?

Zdroj: *Wavlist.com* [online]. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.wavlist.com/soundfx/001/dog-growl2.wav>

- 3. Had** - Co bys udělal/a, kdybys byl/a na procházce parkem a uslyšel/a tento zvuk? Kdo může vydávat tento zvuk?

Zdroj: *YouTube.cz: Bull Snake hissing* [online]. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.wavlist.com/soundfx/001/dog-growl2.wav>

- 4. Noc** - Co bys udělal/a, kdybys slyšel/a tyto zvuky? Kdy si myslíš, že je můžeš slyšet? Kde si myslíš, že je můžeš slyšet?

Zdroj: *Friends of Lafferty Park* [online]. [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.laffertyranch.org/sounds/owl.wav>

- 5. Bouřka** - Co bys udělal/a, kdybys byl/a sám/sama doma a uslyšel/a tento zvuk? Co si myslíš, že vydává tento zvuk?

Zdroj: *Vud.org* [online]. Ted Apel [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: <http://vud.org/fppv/rain/rain.wav>

- 6. Křik** - Co bys udělal/a, kdyby sis hrál/a u vašeho domu, a najednou jsi uslyšel/a tento zvuk? Kdo asi tento zvuk vydává? Proč tento zvuk vydává?

Zdroj: *The Halloween-Master, Haunted-House Ideas: Where Halloween is all year 'round.* [online]. [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: <http://www.halloween-master.com/wavs/maleyell2.wav>

- 7. Výstřel** - Co bys udělal/a, kdyby sis hrál/a u vašeho domu, a najednou jsi uslyšel/a tento zvuk? Co si myslíš, že vydává tento zvuk?

Zdroj: *Matthawkins.co.uk: Crazy, amateur film making 1993-2011* [online]. Matt Hawkins [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: http://www.matthawkins.co.uk/sound_fx/weapons/gunshot_4.wav

8. **Dveře** - Co bys udělal/a, kdybys byl/a sám/sama doma, hrál/a si u sebe v pokoji a najednou uslyšel/a tento zvuk? Co si myslíš, že vydává tento zvuk?

Zdroj: *OSU.EDU: ADVANCED COMPUTING CENTER FOR THE ARTS AND DESIGN* [online]. The Ohio State University [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: http://accad.osu.edu/~pgerstma/class/vnv/work/2004_WI/fbuschur/final/creakdoor2.wav

Příloha č. II. – Příběhy potenciálně vyvolávající strach

Setkání s člověkem: Ztracený/á ve městě

Procházíš se s rodiči v neznámém městě. Ve výloze jednoho z obchodů se ti zalíbí hračka, se kterou by sis strašně rád hrál/a. Když si přestaneš hračku prohlížet, zjistíš, že stojíš na chodníku u výlohy hračkářství sám/sama. Ztratil/a ses rodičům. Slyšíš auta z nedaleké silnice. Kolem tebe procházejí neznámí lidé. Rozhlížíš se kolem sebe, ale nevíš, kam jít. Najednou k tobě přijde neznámý pán a osloví tě.

Otázky k příběhu: Co uděláš? (Co bys udělal/a?) Chceš, aby k tobě přišel blíž? Proč asi za tebou ten pán přišel? Jak asi ten pán vypadá?

Setkání se zvířetem: Rozzlobený pes

Představ si, že jsi s rodiči na procházce v parku. Jdete okolo jezírka. Zaujmu tě labutě, které plují nedaleko břehu. Prohlížíš si jejich bílé peří a dlouhý krk. Rodiče si nevšimnou, že už s nimi nejsi a jdou dál. Najednou uslyšíš podivné zvuky. Otočíš se a spatříš, že se k tobě blíží veliký pes. Cení zuby a vrčí. Rozhlédneš se po parku, ale jsi tu úplně sám/a.

Otázky k příběhu: Co uděláš? (Co bys udělal/a?) Co chceš s tím psem udělat? Proč si myslíš, že na tebe ten pes vrčí?

Procházka temným lesem: Ztracený/á v lese

Představ si, že jste s rodiči v lese na houbách. Tebe to brzy přestane bavit. Začneš se rozhlížet po lese. Všimneš si hezké mýtiny, na které se pase stádo srnek. Chceš se přiblížit blíž, aby sis je mohl/a lépe prohlédnout, ale srnky si tě všimnou a utečou do lesa. Chceš jít za rodiči, ale zjistíš, že jsi v lese úplně sám/sama. Slunce zapadlo a začíná se stmívat. Slyšíš divné zvuky. Jsi daleko od konce lesa a nikde nevidíš žádnou cestu, která by tě vyvedla ven. Úplně se setmí a ty nevidíš téměř nic.

Otázky k příběhu: Co uděláš? Co chceš, aby se stalo a proč? Líbilo by se ti ztratit se v lese?

Příloha č. III. – Obrázky potenciálně vyvolávající strach a otázky k nim:

1. Pavouk

Co bys udělal/a, kdybys byl/a sám/sama doma a najednou se tam objevil takovýto pavouk?
Dokázal/a bys k němu přijít blíž a sáhnout na něj?

Pixabay [online]. [cit.2016-05-10]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/tarantula-spider-mexican-pink-538003/>

2. Pes

Co bys udělal/a kdybys potkal/a na procházce takového rozzlobeného psa? Šel/šla bys k němu blíž? Chtěl/a by sis ho pohladit?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-10]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/dog-angry-dog-aggressive-snappy-329280/>

3. Had

Co bys udělal/a, kdybys šel/šla na procházku uviděl/a se plazit po trávě takového hada?
Dokázal/a by ses k němu přiblížit a sáhnout si na něj?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-09]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/rattlesnake-toxic-snake-dangerous-653642/>

4. Temný les

Co bys dělal/a, kdybys na tomto místě byl sám/sama? Chtěl/a bys tam přespat?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-09]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/forest-dark-trees-fog-547004/>

5. Tma

Co bys udělal/a, kdybys byl sám/sama doma a najednou by zhasla všechna světla až na jednu malou svíčku, jako to vidíš na obrázku? Máš rád/a tmu?

Flickr [online]. [cit. 2016-05-10]. Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/151151214@N04/32745418545/>

6. Bouřka

Co bys udělal/a, kdyby sis hrál/a venku a najednou by začala bouřka? Máš rád/a bouřku?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/lightning-storm-199651/>

7. Výška

Co bys udělal/a, kdybys musel/a vylézt na střechu vysoké budovy a podívat se dolů? Máš rád/a výšky?

Tom Ryabai, *MailOnline* [online]. [cit. 2016-05-10] Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2093801/Rooftopping-Photographs-taken-daredevils-skyscrapers.html>

8. Povodeň

Co bys udělal/a, kdyby vám znenadání zaplavila voda dům? Viděl/a jsi někdy povodeň?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-10]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/high-water-elbe-meissen-emergency-876580/>

9. Žena

Co bys udělal/a, kdyby ses ztratil/a ve městě a potkal/a jsi tuto paní a nikoho jiného bys neviděl/a? Chtěl/a bys, aby přišla blíž?

Flickr [online]. [cit. 2016-05-10]. Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/67084790@N03/32708677501/>

10. Muž

Co bys udělal, kdyby ses ztratil ve městě a potkal bys tohoto muže a nikdo jiný by zde nebyl? Chtěl/a bys, aby přišel blíž?

Pixabay [online]. [cit. 2016-05-10]. Dostupné z: <https://pixabay.com/en/high-water-elbe-meissen-emergency-876580/>

Příloha č. IV. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k poslechu zvuků

1. Dan, vesnice, rodina úplná

- 1. Pes** – Co bys udělal, kdyby sis hrál na zahradě u vašeho domu a uslyšel tento zvuk? „*Tak bych šel domů. Tak bych utíkal hned domů.*“ Proč? „*Protože bych třeba nějakýho psa neznal, kdyby za mnou běžel, nebo by mě mohl kousnout.*“
- 2. Vrčení** – Co bys udělal, kdyby sis hrál na zahradě u vašeho domu a uslyšel tento zvuk? „*Tak bych šel taky domů.*“ Proč? „*Protože se mi to nelíbí.*“ Kdo si myslíš, že tento zvuk vydává? „*Nějaký prase.*“
- 3. Had** – Co bys udělal, kdybys byl na procházce parkem a uslyšel tento zvuk? „*Tak bych šel taky domů, protože by mohl být třeba jedovatej.*“ Kdo může vydávat tento zvuk? „*Had.*“
- 4. Noc** – Co bys udělal, kdybys slyšel tyto zvuky? „*Tak bych šel domů už spát.*“ Kdy a kde si myslíš, že je můžeš slyšet? „*V noci v lese. Byla to sova.*“
- 5. Bouřka** – Co bys udělal, kdybys uslyšel tento zvuk? „*Tak bych šel domů, protože je to bouřka.*“ Proč? „*Protože se jí trošku bojím, protože je nebezpečná. To nesmíš stát pod stromem nebo by strom spadl.*“
- 6. Křik** – Co bys udělal, kdyby sis hrál u vašeho domu, a najednou jsi uslyšel tento zvuk? „*Tak bych si zacpal uši, abych to neslyšel.*“ Kdo asi tento zvuk vydává a proč? „*Tak to někdo křičí. Asi ho někdo kousl třeba.*“
- 7. Výstřel** – Co bys udělal, kdyby sis hrál u vašeho domu, a najednou jsi uslyšel tento zvuk? „*Šel domů. Protože by mohl někdo přijít.*“ Co si myslíš, že vydává tento zvuk? „*Nějaký obr co silně dupe?*“
- 8. Dveře** – Co bys udělal, kdybys byl sám doma, hrál si u sebe v pokoji a najednou uslyšel tento zvuk? „*Tak bych se někde schoval, jestli tam někdo jde.*“ Co si myslíš, že vydává tento zvuk? „*Tak to jsou dveře.*“

2. Jiří, vesnice, rodina neúplná

- 1. Pes** – Pokud by Jiří potkal psa tak by se nebál, ale udává, že jednoho psa už se bojí. Ten pes se jmenuje Elza a je tety Jiřího.
- 2. Vrčení** – Pokud by Jiří slyšel vrčení, nelíbilo by se mu to, protože je to rozzlobený pes.

3. **Had** – Kdyby Jiří slyšel hada, tak by ho poznal, protože jeho otec má jednoho hada doma. Zvuk hada se mu nelíbí.
4. **Noc** – Pokud by Jiří slyšel sovu, tak by byl našťvaný, kdyby ho ta sova vzbudila. Myslí si, že sovu může slyšet v noci.
5. **Bouřka** – Pokud by Jiří slyšel bouřku, tak by se mu to nelíbilo, protože by mohla zaútočit na jeho dům.
6. **Křik** – Kdyby Jiří slyšel lidský křik, tak by si myslel, že dotyčný křičí proto, že mu někdo něco provedl, nebo po něm hodil tvrdý kámen.
7. **Výstřel** – Jiří se domníval, že takový zvuk, který mu zní jako bomba, už neexistuje. Zvuk se mu nelíbil, ale má ho trochu rád, protože zabíjí prasata (z počítačové hry Angry bird).
8. **Dveře** – Zvuk dveří zněl Jiřímu jako lámající se prkno. Pokud by takový zvuk slyšel, tak by se sehnul, kdyby to prkno padalo na něj. Pokud by prkno padalo na jeho brášku, tak by to prkno chytil do rukou, aby bráškovi neublížilo. Zvuk padajícího prkna by se mu líbil, pouze pokud by padalo na zelená prasata (z počítačové hry Angry Bird)

3. Tomáš, vesnice, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Tomáš slyšel štěkat zlého psa, zůstal by doma.
2. **Vrčení** – Tomáš si myslí, že tento zvuk vydává divoké prase, pokud by ho uslyšel, šel by se schovat domů.
3. **Had** – Pokud by Tomáš slyšel hada, šel by se raději schovat, protože by ho mohl kousnout.
4. **Noc** – Tomášovi se tento zvuk nelíbil, protože byl strašidelný. Myslí si, že ho může slyšet v noci.
5. **Bouřka** – Pokud by Tomáš slyšel bouřku, šel by domů, protože by mohlo začít pršet.
6. **Křik** – Tomáš si myslí, že tento zvuk vydává nějaký pán, kterému někdo něco udělal, a proto křičí.
7. **Výstřel** – Pokud by Tomáš slyšel tento zvuk, zavolal by policii, protože někdo střílí z pistole. Zvuk se mu nelíbí, protože by ho z něho bolely uši.
8. **Dveře** – Tomášovi tento zvuk zněl jako krokodýl nebo padající plot.

4. Štěpán, vesnice, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Štěpán zaslechl psa, šel by pryč, aby ho pes nekousl.

2. **Vrčení** – Štěpánovi tento zvuk připomínal medvěda. Pokud by ho slyšel, šel by raději domů, aby ho medvěd nechytil.
3. **Had** – Pokud by Štěpán slyšel hada, šel by domů, protože by ten had mohl být jedovatý. Štěpán uvedl, že má hady rád.
4. **Noc** – Pokud by Štěpán slyšel tento zvuk, zůstal by klidně na tom místě. Myslí si, že takové zvuky může slyšet v lese v noci.
5. **Bouřka** – Kdyby Štěpán slyšel bouřku, klidně by zůstal venku, ale zmokl by a to by se mu nelíbilo.
6. **Křik** – Pokud by Štěpán slyšel křik, šel by se raději podívat, kdo to křičí, protože možná volá o pomoc, protože na něj padá veliký kámen.
7. **Výstřel** – Štěpán přirovnal tento zvuk k padající radlici. Pokud by ho slyšel, šel by a radlici by zvedl nahoru.
8. **Dveře** – Pokud by Štěpán slyšel, jak se otevírají dveře, raději by se schoval, protože by to mohli být zloději.

5. Anna, vesnice, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Anna slyšela štěkat psa, zkusila by jít k jeho pánovi a řekla mu, ať si ho zavře.
2. **Vrčení** – Kdyby Anna slyšela vrčení, tak by se jí to nelíbilo. Domnívá se, že to vrčí pes.
3. **Had** – Pokud by Anna slyšela hada, nachystala by na něj nějakou past nebo ho někam zavřela. Zvuk syčení hada se jí nelíbí.
4. **Noc** – Anna se domnívá, že takový zvuk může slyšet v noci v lese. Zvuk se jí líbil.
5. **Bouřka** – Pokud by slyšela bouřku, nelíbilo by se jí to, protože se velice hřmí. Myslí si, že zvuk vydává bouřka.
6. **Křik** – Anna se domnívá, že takový zvuk vydává pán, který křičí, protože se lekl hada nebo povodně. Zvuk křiku se jí nelíbil.
7. **Výstřel** – Tento zvuk Anna přiřadila ke startujícímu autu. Zvuk se jí nelíbil.
8. **Dveře** – Pokud by Anna slyšela zvuk dveří, šla by se k nim podívat. Zvuk se jí líbil.

6. Vanda, vesnice, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Vanda slyšela psa, utekla by domů, protože by ji mohl pes poranit. Zvuk se jí nelíbil.

2. **Vrčení** – Pokud by Vanda slyšela vrčení, myslela by si, že je to prase nebo pes. Zvuk se jí nelíbil.
3. **Had** – Pokud by Vanda slyšela hada, schovala by se nebo by utekla za maminkou, protože by mohl být jedovatý a mohl by Vandu kousnout.
4. **Noc** – Vanda se domnívá, že podobné zvuky může slyšet v noci v lese, protože je to sova. Zvuk se jí líbil.
5. **Bouřka** – Pokud by Vanda slyšela takový zvuk, zeptala by se taťky, co může takový zvuk vydávat. Jí tento zvuk připomínal medvěd. Zvuk se jí líbil.
6. **Křik** – Vanda se domnívá, že tento zvuk vydává zlobivý kluk, který křičí, protože ho někdo kousnul, možná had nebo medvěd. Zvuk se jí nelíbil, protože by ji z křiku mohly bolet uši.
7. **Výstřel** – Vanda si myslí, že takovýto zvuk vydává traktor, který „hrabe hlínu“ na poli. Zvuk se jí nelíbil.
8. **Dveře** – Pokud by Vanda slyšela zvuk dveří, schovala by se, nebo by vůbec toho zloděje nepustila domů, ale zamkla by dveře.

7. Ema, vesnice, rodina úplná

1. **Pes** – Ema si myslí, že daný zvuk vydává pes. Zvuk se jí nelíbil.
2. **Vrčení** – Ema si myslí, že tento zvuk vydává rozzlobený pes. Zvuk se jí nelíbil.
3. **Had** – Kdyby Ema slyšela hada, počkala by, až by „odešel“. Zvuk hada se jí nelíbí.
4. **Noc** – Ema si myslí, že tento zvuk vydává pes a může ho slyšet ve dne. Pokud by ho slyšela, nechodila by k plotu, za kterým pes je.
5. **Bouřka** – Pokud by Ema slyšela bouřku, šla by domů. Bouřku ráda nemá.
6. **Křik** – Ema si myslí, že na nahrávce někdo křičí. Nejspíš se řízl, a proto křičí. Zvuk se jí nelíbil.
7. **Výstřel** – Ema si myslí, že daný zvuk je hlasité dupání nebo bouchání. Nejspíš někdo něco staví ze dřeva a přitlouká to kladivem. Zvuk se jí nelíbil.
8. **Dveře** – Pokud by Ema uslyšela vrznout dveře, schovala by se.

8. Monika, vesnice, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Monika slyšela psa a ten pes by nebyl přivázaný, zavolala by pomoc, aby ji nepokousal.

2. **Vrčení** – Monika se domnívá, že tento zvuk vydává rozzlobený pes. Pokud by ho slyšela, zavolala by pomoc, protože se jí ten zvuk nelíbí.
3. **Had** – Pokud by Monika slyšela hada, který by se plazil kolem ní, nechala by ho, aby si ji prohlédl a pak by se nejspíš odplazil, protože by mu nic neudělala. Zvuk se jí nelíbil.
4. **Noc** – Monika si myslí, že takový zvuk může slyšet v noci v lese. Zvuk se jí líbil.
5. **Bouřka** – Monika se domnívá, že tento zvuk vydává bouřka. Zvuk se jí nelíbil.
6. **Křik** – Monika si myslí, že pán z nahrávky křičí, protože se mu něco stalo, a proto by mu šla na pomoc. Nebo mohl někdo zlobit a tak na něj pán zakřičel.
7. **Výstřel** – Kdyby Monika slyšela tento zvuk, šla by pro pomoc, aby jí někdo řekl, co je to za zvuk. Domnívá se, že to někdo velice silně dupe.
8. **Dveře** – Pokud by Monika slyšela zvuk vrzajících dveří, zavolala by pomoc, protože by to mohl být zloděj a mohl by jí něco udělat. Zvuk se jí líbí.

9. Lucie, vesnice, rodina úplná

1. **Pes** – Kdyby Lucie slyšela cizího psa, řekla by mu, aby přestal štěkat. Zvuk se jí líbil.
2. **Vrčení** – Lucii tento zvuk připadal strašidelný, protože jí připomínal vlka nebo psa, a pokud by jí pes s vlkem honily, bála by se, protože jsou rychlejší než ona. Lucie by se na toho, kdo vydává ten zvuk, podívala a pak by utekla domů. Zvuk se jí nelíbil.
3. **Had** – Pokud by Lucie slyšela hada, utekla by domů, tam vzala nůž a hada rozpůlila. Zvuk se jí trochu líbil a trochu ne.
4. **Noc** – Lucie neví, kdo nebo co vydává tento zvuk. Myslí si, že ho může slyšet v noci, protože to zní jako sova. Tento zvuk se jí hodně líbí.
5. **Bouřka** – Pokud by Lucie slyšela bouřku, utíkala by domů, protože pokud je bouřka jsou hromy a blesky a ty když člověka švihnou do ruky nebo do nohy tak to strašně bolí, protože je to spálenina.
6. **Křik** – Pokud by Lucie slyšela někoho křičet, šla by mu na pomoc. Dotyčný asi křičí proto, že vidí nějaké zvíře.
7. **Výstřel** – Kdyby Lucie slyšela tento zvuk, šla by se na něj podívat. Zvuk se jí líbil.
8. **Dveře** – Pokud by Lucie slyšela vrznout dveře, šla by se tam podívat a kdyby k ní šel někdo známý, otevřela by mu, pokud by byl neznámý, neotvírala by mu. Zvuk se jí líbil jen trochu, protože je strašidelný, protože by to mohl být zloděj, který by byl celý černý.

10. Jana, vesnice, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Jana slyšela štěkat psa, šla by se na něj podívat. Zvuk se jí líbil.
2. **Vrčení** – Jana neví, kdo nebo co takový zvuk vydává. Zvuk se jí líbil.
3. **Had** – Jana neví, kdo nebo co takový zvuk vydává. Zvuk se jí líbil.
4. **Noc** - Jana neví, kde nebo kdy takový zvuk může slyšet. Zvuk se jí líbí.
5. **Bouřka** – Jana se domnívá, že takový zvuk vydává bouřka, ale neví, co by udělala, kdyby ji slyšela.
6. **Křik** - Jana neví, kdo nebo co takový zvuk vydává. Zvuk se jí líbí.
7. **Výstřel** - Jana neví, kdo nebo co takový zvuk vydává. Zvuk se jí líbí.
8. **Dveře** – Pokud by Jana slyšela zvuk dveří, šla by se tam podívat. Zvuk se jí líbí.

11. Adam, město, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Adam uslyšel štěkat psa, utekl by, protože kdyby ten pes byl puštěný, mohl by ho pokousat nebo poškrábat.
2. **Vrčení** – Tento zvuk Adamovi zní jako divoké prase, pokud by to prase bylo, raději by šel pryč. Zvuk se mu nelíbí.
3. **Had** – Pokud by Adam slyšel hada, raději by odešel domů, protože hadi jsou nebezpeční a to zejména škrtiči ti podle jeho slov „*mají nejvíc jedu*“.
4. **Noc** – Pokud by Adam slyšel tento zvuk, spal by, protože ví, že sova je neškodná. Tento zvuk se mu líbil a může ho slyšet v noci venku.
5. **Bouřka** – Kdyby Adam slyšel bouřku, šel by raději domů, protože bouřka je nebezpečná a mohla by ho zasáhnout. Pokud bude doma, nic se mu nemůže stát, protože domy mají na střeše železnou tyč, která svádí blesky do země. Bouřku rád nemá.
6. **Křik** – Kdyby Adam slyšel někoho křičet, běžel by mu na pomoc, protože může být v nebezpečí, nejspíš ho někdo napadl.
7. **Výstřel** – Pokud by Adam slyšel rány z pistole, věděl by, že nedokáže prorazit beton, a proto by utekl domů.
8. **Dveře** – Pokud by Adam slyšel vrznout dveře, raději by se schoval a číhal by na toho lupiče nebo zloděje, který tam jde, protože tam chce nejspíš něco ukradnout.

12. Lukáš, město, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Lukáš uslyšel štěkat psa, šel by se na něj podívat, protože se mu zvuk líbil.

2. **Vrčení** – Pokud by Lukáš slyšel tento zvuk, nechodil by k němu, protože ten pes, který vrčí je naštvaný.
3. **Had** – Pokud by Lukáš slyšel hada, utekl by. Má hady rád.
4. **Noc** – Lukáš si myslí, že tento zvuk, by mohl slyšet venku na zahradě v noci. Zvuk se mu líbil.
5. **Bouřka** – Lukáš neví, co nebo kdo takový zvuk vydává.
6. **Křik** – Kdyby Lukáš slyšel nějakého pána volat, volal by o pomoc.
7. **Výstřel** – Lukášovi se zvuk střelby líbil, protože rád s tátou střílí na stromy.
8. **Dveře** – Tento zvuk Lukášovi připomínal otevírající se dveře. Pokud by ho slyšel, neví, co by dělal. Zvuk se mu líbil.

13. Tadeáš, město, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Tadeáš uslyšel štěkat psa, šel by ho nakrmit. Zvuk se mu líbil.
2. **Vrčení** – Pokud by Tadeáš slyšel tento zvuk, nechal by toho psa v klidu.
3. **Had** – Pokud by Tadeáš slyšel hada, odešel by, protože had by mohl být jedovatý.
4. **Noc** – Pokud by Tadeáš slyšel tento zvuk, neví, co by dělal. Tento zvuk se mu líbil a může ho slyšet v noci venku.
5. **Bouřka** – Kdyby Tadeáš slyšel bouřku, šel by raději domů, protože bouřka je nebezpečná a mohla by mu ublížit. Bouřku rád nemá.
6. **Křik** – Kdyby Tadeáš slyšel někoho křičet, běžel by mu na pomoc.
7. **Výstřel** – Tento zvuk zněl Tadeášovi, jako když bourají dům, proto by šel raději pryč, aby na něj nespádl.
8. **Dveře** – Pokud by Tadeáš slyšel vrznout dveře, utíkal by, protože tam jde nejspíš lupič a ten by ho mohl unést.

14. Filip, město, rodina úplná

1. **Pes** – Tento zvuk připomínal Filipovi medvěda. Pokud by slyšel medvěda, utekl by, protože se medvěda bojí
2. **Vrčení** – Filip nevěděl, kdo nebo co by takový zvuk mohlo vydávat. Zvuk se mu líbil.
3. **Had** – Tento zvuk Filip určil jako vlak. Pokud by slyšel vlak, nastoupil by do něj. Zvuk se mu líbil.

4. **Noc** – Tento zvuk by mohl Filip slyšet v lese. Myslí si, že ho vydává medvěd. Zvuk se mu trochu líbil.
5. **Bouřka** – Kdyby Filip slyšel hrom, utekl by domů, protože se bouřky bojí a nemá ji rád.
6. **Křik** – Kdyby Filip slyšel někoho křičet, šel by mu na pomoc, protože mu asi někdo ublížil. Zvuk se mu nelíbí.
7. **Výstřel** – Filipovi tento zvuk připomíná vlak. Kdyby ho slyšel, utekl by, protože se mu nelíbí.
8. **Dveře** – Pokud by Filip slyšel vrznout dveře, otevřel by je. Zvuk se mu líbí.

15. Jakub, město, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Jakub uslyšel štěkat psa, „zalezl“ by domů, protože by na něj pes mohl skočit.
2. **Vrčení** – Tento zvuk Filip nezná, ale připomíná mu vlka. Pokud by ho slyšel, šel by se podívat z okna. Zvuk se mu líbil.
3. **Had** – Jakub nedokázal určit, kdo nebo co tento zvuk vydává. Pokud by ho slyšel, neví, co by udělal. Zvuk se mu líbil.
4. **Noc** – Pokud by Jakub slyšel tento zvuk, šel by ven podávat se do kůlny, jestli tam někdo není a nekrade. Zvuk se mu líbil.
5. **Bouřka** – Tento zvuk Jakobovi připomíná traktor. Pokud by ho slyšel, šel by se na něj podívat.
6. **Křik** – Kdyby Jakub slyšel nějakého pána křičet, nevěděl by co dělat ani neví, proč asi pán křičí.
7. **Výstřel** – Tento zvuk připomínal Jakobovi vlak, podle jeho slov vlak veze dřevo, a pokud by ho slyšel, šel by se podívat na nádraží.
8. **Dveře** – Pokud by Jakub slyšel vrznout dveře, myslel by si, že tam jde „nákej lump“ raději by se schoval, aby ho nenašel. Schoval by se do pískoviště nebo na střechu a ze střechy by na toho „lumpa“ skočil a zabil ho.

16. Petr, město, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Petr uslyšel štěkat psa, šel by domů, protože by ho kousl.
2. **Vrčení** – Pokud by Petr slyšel vrčet psa, šel by domů, protože pes se na něj „mračí“ a on nechce, aby ho kousnul.

3. **Had** – Pokud by Petr slyšel hada, nelíbilo by se mu to a chtěl by jít domů, protože by nechtěl, aby ho had kousnul.
4. **Noc** – Tento zvuk se Petrovi nelíbil. Kdyby ho slyšel, chtěl by jít domů.
5. **Bouřka** – Tento zvuk Petrovi připomínal krokodýla, kdyby ho slyšel, chtěl by jít domů, aby ho krokodýl nekousnul.
6. **Křik** – Kdyby Petr slyšel tento zvuk, šel by domů, protože by nechtěl, aby to křičelo.
7. **Výstřel** – Pokud by Petr slyšel tento zvuk, nechtěl by domů, protože „táta pracuje“.
8. **Dveře** – Pokud by Petr slyšel tento zvuk, nechtěl by domů, protože, je to motorka a chtěl by se na ni podívat. Zvuk se mu líbí.

17. Dominika, město, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Dominika uslyšela štěkat psa, tak by ji pes kousl. Zvuk se jí líbí.
2. **Vrčení** – Tento zvuk Dominice zní, jako „pejsek co se zlobí“. Zvuk se jí nelíbí.
3. **Had** – Pokud by Dominika slyšela hada, podívala by se na něj. Dominika neví, jestli jedí hadi myši. Zvuk se jí líbil.
4. **Noc** – Pokud by Dominika slyšela tento zvuk, šla by spát, protože ho může slyšet v noci.
5. **Bouřka** – Kdyby Dominika slyšela bouřku, zůstala by venku, protože má bouřku ráda.
6. **Křik** – Tenhle zvuk se Dominice nelíbil, protože je moc hlasitý. Asi někdo křičí. Neví, co by dělala.
7. **Výstřel** – Tento zvuk Dominice připomínal rachejtle. Pokud by je slyšela, tak by se na ně dívala. Zvuk se jí líbil.
8. **Dveře** – Pokud by Dominika slyšela vrznout dveře, šel by nejspíš zloděj a tak by ho zastřelila.

18. Julie, město, rodina neúplná

1. **Pes** – Pokud by Julie uslyšela štěkat psa, utekla by domů, protože by se bála, že by ji pes mohl pokousat. Zvuk se jí líbí, protože má jednoho psa doma.
2. **Vrčení** – Kdyby Julie slyšela vrčení, utekla by domů, protože by se bála, že je to prase.
3. **Had** – Pokud by Julie slyšela hada, utíkala by, protože by ji mohl kousnout.
4. **Noc** – Pokud by Julie slyšela tento zvuk, schovala by se domů, protože by se bála. Zvuk jí zněl jako „pes ve větru“.

5. **Bouřka** – Kdyby Julie slyšela bouřku, utekla by domů, protože by pršelo. Bouřku ráda nemá, protože by byla mokrá.
6. **Křik** – Kdyby Julie slyšela tento zvuk, utekla by, protože by se lekla. Někdo na nahrávce asi „řve“. Nejspíš se něčeho lekl.
7. **Výstřel** – Pokud by Julie slyšela „střelbu z pistole“, utekla by domů.
8. **Dveře** – Pokud by Julie slyšela tento zvuk, hrála by si dál, protože je to jenom vrzání a u nich doma občas vržou schody.

19. Eliška, město, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Eliška uslyšela štěkat psa, utekla by, protože by ji mohl kousnout.
2. **Vrčení** – Tento zvuk Eliška nezná a nelíbí se jí.
3. **Had** – Pokud by Eliška slyšela hada, raději by utekla, protože podle jejích slov „*by mě lízal*“.
4. **Noc** – Pokud by Eliška slyšela sovu, neutekla by. Tento zvuk může slyšet v noci.
5. **Bouřka** – Kdyby Eliška slyšela bouřku, utekla by hodně rychle, protože se bouřky bojí.
6. **Křik** – Eliška neví, kdo nebo co by mohlo tento zvuk vydávat ani co by dělala, kdyby ho slyšela.
7. **Výstřel** – Tento zvuk Elišce zní, jako by někdo bouchal kladivem. Kdyby ho slyšela, šla by se tam podívat.
8. **Dveře** – Eliška neví, kdo nebo co by mohlo tento zvuk vydávat ani co by dělala, kdyby ho slyšela, ale zní jí legračně a líbí se jí.

20. Jitka, město, rodina úplná

1. **Pes** – Pokud by Jitka uslyšela štěkat psa, tak pokud by byl cizí, zůstala by doma, ale pokud by byl její, nakrmila by ho a pohladila.
2. **Vrčení** – Pokud by slyšela Jitka vrčení, myslela by si, že je to prase a raději by zůstala doma, protože prase kouše.
3. **Had** – Pokud by Jitka slyšela hada, utíkala by domů a tam se zamkla ve svém pokoji, protože by se ho bála, protože je jedovatý.
4. **Noc** – Pokud by Jitka slyšela tento zvuk, šla by se na něj podívat. Myslí si, že ho může slyšet v Zoo a líbil se jí.

5. **Bouřka** – Kdyby slyšela Jitka tento zvuk, šla by se na něj podívat a pokud by ho vydávalo něco malého, zůstala by tam, ale pokud by to bylo veliké, tak by šla domů. Myslí si, že ten zvuk vydává traktor.
6. **Křik** – Kdyby Jitka slyšela tento zvuk, myslela by si, že je to řvaní od miminka a tak by ho utěšila, protože má asi hlad.
7. **Výstřel** – Pokud by Jitka slyšela tento zvuk, šla by se tam podívat. Myslí si, že ho vydává pán, který kope. Zvuk se jí nelíbil.
8. **Dveře** – Tento zvuk Jitce zní jako padající strom, a proto by raději šla pryč, aby na ni nespádl.

Příloha č. V. - Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k vyprávění příběhů

1. Dan, vesnice, rodina úplná

Ztracený ve městě.

Co uděláš? „*Tak bych si ho nevšímal, protože by mě chtěl třeba ukrást a pak bych šel hledat rodiče.*“ Chceš, aby k tobě přišel blíž? „*Ne.*“ Proč? „*Aby mě nevzal.*“ Proč si myslíš, že za tebou ten pán přišel? „*No to nevím.*“ Jak ten pán vypadá? „*Oblečenej je černě, aby ho nebylo poznat.*“

Rozzlobený pes

Co uděláš? „*Tak bych utíkal a někam bych se schoval. No moh by mě třeba sníst.*“ Co chceš s tím psem udělat? „*No nevím.*“ Proč si myslíš, že ten pes na tebe vrčí? „*Protože mě nezná.*“

Ztracený v lese

Co uděláš? „*Tak třeba kdyby tam byl nějakej žebřík, tak bych vylezl na strom rozhlídnout se, jestli bych neviděl nějaké světlo.*“ Jak bude příběh pokračovat? „*Že bych tam třeba někde přespal na trávě a pak by bylo ráno a pak bych se rozhlédl kolem sebe a šel ven, jestli bych viděl nějakej barák a šel za ním.*“ Co chceš, aby se stalo a proč? „*Chci bejt doma a hezky spát, abych mohl jít ráno do školky.*“

2. Jiří, vesnice, rodina neúplná

Ztracený ve městě.

Pokud by se Jiří ztratil ve městě a potkal by neznámého pána, tak kdyby mu onen pán chtěl něco nabízet, tak by Jiří utíkal velice rychle. Jiří o sobě tvrdí, že je velice rychlý. Podle jeho slov je rychlý jako „žluťas“ z Angry Birds. Jiří by nechtěl, aby ten pán k němu chodil blíž, protože kdyby byl ten pán daleko, tak by mu mohl Jiří utéci, ale pokud by přišel blíž, tak by mohl vytáhnout pytel a odnesl by Jiřího pryč. Jiří podobnou situaci viděl na počítači. Jiří si myslí, že za ním onen pán přišel, aby mu něco nabídl a mohl ho unést. Jiří se domnívá, že onen pán má vousy a pejska. Jiří podobného pána viděl na počítači. Jiří by ale raději utekl domů.

Rozzlobený pes

Pokud by Jiří potkal rozzlobeného psa, tak by se někam pořádně schoval, aby ho pes nenašel, nebo by šel hledat své rodiče po celém světě, aby je našel. Kdyby byl onen pes hodný, tak by Jiří našel jeho „páníčka“, ale kdyby byl pes zlý, tak by ho nechal, aby si Jiřího očichal stejně jako Elza, která je taky zlá (pes tety Jiřího).

Ztracený v lese

Pokud by se Jiří ztratil v lese, tak by se schoval a počkal by na ráno. V lese by se mu vůbec nelíbilo, protože by tam mohl přijít někdo cizí. Pokud by přišel, tak by se Jiří schoval do své skrýše.

3. Tomáš, vesnice, rodina úplná

Ztracený ve městě

Pokud by se Tomáš ztratil ve městě, zavolal by mamince a tatínkovi, aby si pro něj přijeli. Nechtěl by, aby k němu přišel neznámý pán z příběhu blíž, protože by mu mohl něco udělat a možná by ho chtěl ukrást nebo mu jinak ublížit. Tomáš si myslí, že onen pán vypadá ošklivě.

Rozzlobený pes

Kdyby Tomáš potkal rozzlobeného psa, utekl by a nevšiml by si ho. Chtěl by zavolat policii, aby toho psa odvezla, komu patří. Pes na něj vrčí, protože ho chce kousnout.

Ztracený v lese

Pokud by se Tomáš ztratil v lese, vylezl by na strom, aby viděl nějaké světýlko. Chtěl by, aby u toho světýlka byli jeho rodiče. V lese by se mu nelíbilo, protože by tam mohlo přijít divoké prase.

4. Štěpán, vesnice, rodina neúplná

Ztracený ve městě

Kdyby Štěpán potkal neznámého pána, raději by si od něj nic nebral, protože by to mohlo být jedovaté. Nechtěl by ani, aby k němu přišel onen pán blíž, protože by ho mohl „ukrást“. Onen pán má podle Štěpána černé vlasy, zelené tričko, žluté kalhoty, černé boty a žlutý klobouk. Štěpánovi by se nelíbilo ztratit se ve městě.

Rozzlobený pes

Pokud by Štěpán potkal rozzlobeného psa, běžel by raději pryč, protože by ho mohl kousnout. Pes na něj vrčí, protože je rozzlobený

Ztracený v lese

Štěpán o sobě tvrdí, že vidí ve tmě velice dobře. V lese by se mu nelíbilo, protože by tam mohla být liška, jsou tam jenom houby a jinak by tam byl sám.

5. Anna, vesnice, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by Anna potkala neznámého pána, nemluvila by s ním, protože neznámí lidé mohou být zlí. Kdyby s pánem mluvila, dal by jí bonbon a mohl by ji pak někam odvézt, proto by nechtěla, aby k ní přišel blíž. Anna se domnívá, že onen pán je mladý nebo starý, má vousy, na hlavě čepici, na sobě kabát a v ruce dlouhou hůl. Ve městě by se jí nelíbilo, protože pokud by tam byla sama, mohla by přejít silnici bez rozhlédnutí a přejelo by ji auto.

Rozzlobený pes

Pokud by Anna potkala rozzlobeného psa, šla by dál a našla by pána nebo paní, kterým onen pes patří a oni by si ho vzali domů. Chtěla by, aby si onoho psa někdo odvedl a přivázal ho k boudě. Anně by se nelíbilo být v parku sama.

Ztracená v lese

Pokud by se Anna ztratila v lese, mohla by najít nějaké zvíře a zeptala by se ho na cestu. Zvíře by jí mohlo vyvézt ven. Anně by se v lese nelíbilo, protože je nerada sama.

6. Vanda, vesnice, rodina neúplná

Ztracená ve městě

Pokud by Vanda potkala neznámého pána, řekla by mu, že si od něj nic koupit nechce. Chtěla by, aby k ní pán přišel blíž. Daný pán by mohl mít hodně dlouhé vousy a v ruce hůl. Pokud by se ztratila ve městě, nelíbilo by se jí to, protože by nemohla najít cestu ven. Vanda podobný příběh viděla v pohádce o tom, jak se malý chlapeček ztratil.

Rozzlobený pes

Kdyby Vanda potkala rozzlobeného psa, raději by utekla, protože by ji ten pes mohl pokousat a pak by běžela za rodiči. Vanda by chtěla, aby si nějaký pán pro psa přišel a odvedl si ho. Myslí si, že pes na ni vrčí, protože na ni chce zaútočit.

Ztracená v lese

Pokud by se Vanda ztratila v lese, vzala by baterku, rozsvítla ji a našla by cestu z lesa ven. V lese by se jí nelíbilo, protože by tam byla sama.

7. Ema, vesnice, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by Ema potkala cizího pána, řekla by mu, že nepotřebuje pomoc, protože by ji mohl onen pán odvézt k sobě domů. Pán na sobě může mít kabát, klobouk a v ruce hůl.

Rozzlobený pes

Pokud by Ema potkala rozzlobeného psa, nechala by ho, aby si ji očichal. Chtěla by, aby ten pes odešel. Domnívá se, že na ni vrčí, protože je velice hodně rozzlobený.

Ztracená v lese

Pokud by se Ema ztratila v lese, počkala by do rána nebo až bude světlo a šla by domů. Ema by si přála, aby našla cestu z lesa ven.

8. Monika, vesnice, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by se Monika ztratila ve městě a ještě by v dálce rodiče viděla, šla by za nimi. Nechtěla by, aby k ní pán z příběhu přišel blíž, protože by jí mohl něco udělat. Myslí si, že onen pán vypadá strašidelně a možná by se ho bála.

Rozzlobený pes

Pokud by Monika potkala rozzlobeného psa, našla by strom a vylezla na něj, aby na ni nedosáhl, protože pokud by ten pes byl veliký, Monika by se ho bála, ale pokud by byl malý tak ne. Chtěla by, aby ji pes nechal být. Myslí si, že na ni vrčí, protože je rozzlobený.

Ztracená v lese

Pokud by se Monika ztratila v lese, volala by o pomoc a pak by ji někdo našel a odvedl ji domů. V lese by se jí nelíbilo, protože by tam byla sama.

9. Lucie, vesnice, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by se Lucie ztratila ve městě, někoho by se zeptala, kudy se jde do vesnice, kde bydlí. Nechce, aby k ní pán přišel blíž, protože ho nezná. Myslí si, že za ní přišel, aby ji mohl ukrást a ona by pak byla sama bez maminky, bez tatínka a bez brášky a začala by brečet. Lucie si myslí, že ten pán je ustrojen celý v černém oblečení.

Rozzlobený pes

Pokud by Lucie potkala rozzlobeného psa, volala by na rodiče, ale kdyby se ten pes ještě víc rozzlobil, tak by přestala volat a šla by někoho najít. Chtěla by, aby si toho psa někdo vzal na vodítko. Myslí si, že na ni vrčí, protože ji nezná.

Ztracená v lese

Pokud by se Lucie ztratila v lese, poprosila by nějaké zvířátko, aby jí řeklo, kudy se dostane ven. V lese by se jí nelíbilo, protože by tam byla bez rodičů, bez brášky a bez pejska. Kdyby tam měla alespoň psa, tak by se nebála, ale jinak by se bála.

10. Jana, vesnice, rodina úplná

Ztracená ve městě

Janě by se ve městě samotné nelíbilo a nechtěla by, aby k ní cizí pán přišel blíž.

Rozzlobený pes

Jana na všechny otázky odpověděla, že neví.

Ztracená v lese

Jana na všechny otázky odpověděla, že neví.

11. Adam, město, rodina úplná

Ztracený ve městě

Pokud by Adam potkal neznámého pána, řekl by mu své jméno a že se ztratil, protože za ním pán přišel, aby mu pomohl. Adamovi by se nelíbilo ztratit se ve městě, protože by se mohlo stát, že už by ho nikdy nenašli. Podle Adama má dotyčný pán na sobě oblečení a klobouk.

Rozzlobený pes

Kdyby Adam potkal rozzlobeného psa, utekl by před ním, protože je neznámý. Chtěl by najít psovi majitele, aby mu řekl, že ho jeho pes ohrožuje. Pes na Adama vrčí, protože ho nezná.

Ztracený v lese

Pokud by se Adam ztratil v lese, našel by konec lesa a tam by počkal. V lese by se mu nelíbilo, protože by tam byl úplně sám.

12. Lukáš, město, neúplná rodina

Ztracený ve městě

Pokud by Lukáš potkal neznámého pána, utekl by, protože by mu mohl pán nabízet hračky, které by neměl. Myslí si, že za ním pán přišel, proto, aby mu řekl, kde má rodiče. Samotnému ve městě by se mu nelíbilo, protože by ho mohl někdo odvézt a proto by se bál.

Rozzlobený pes

Kdyby Lukáš potkal rozzlobeného psa, šel by za nějakým pánem, a vzal k němu toho psa. Chtěl by, aby pes k němu nechodil. Myslí si, že pes na něj vrčí, protože je našťvaný a chce na Lukáše skočit.

Ztracený v lese

Pokud by se Lukáš ztratil v lese, vylezl by na strom a podíval se, kde je nějaké světýlko, pak by slezl a šel za ním. Chtěl by najít nějaký dům, aby mu bylo teplo a nebál se.

13. Tadeáš, město, rodina úplná

Ztracený ve městě

Pokud by Tadeáš potkal neznámého pána, nemluvil by s ním, protože je cizí. Nechtěl by, aby chodil blíž, protože by ho mohl unést. Samotnému ve městě, by se mu být nechtělo, protože by neměl rodiče a tak by se bál.

Rozzlobený pes

Kdyby Tadeáš potkal rozzlobeného psa, řekl by mu, aby mu pomohl vystopovat rodiče. Pejška by si vzal domů, nebo by ho vrátil jeho majitelovi.

Ztracený v lese

Pokud by se Tadeáš ztratil v lese, počkal by, až bude světlo. V lese by se asi bál, protože by tam mohlo přijít divoké prase a odnést ho a byl by tam sám.

14. Filip, město, rodina úplná

Ztracený ve městě

Pokud by Filip potkal neznámého pána, utekl by, protože nechce být zlobivý. Filip neví, proč za ním asi mohl pán přijít a neví, jak by ten pán mohl vypadat.

Rozzlobený pes

Pokud by Filip potkal rozzlobeného psa, utekl by, protože se psů bojí. Domnívá se, že pes na něj vrčí, protože ho chce kousnout. Filip neví, co by chtěl se psem udělat.

Ztracený v lese

Pokud by se Filip ztratil v lese, utekl by domů, protože se sám v lese bojí.

15. Jakub, město, rodina neúplná

Ztracený ve městě

Jakub neví, co by dělal, kdyby potkal neznámého pána. Nedokáže si představit, proč za ním pán přišel, ani jak by mohl vypadat.

Rozzlobený pes

Pokud by Jakub potkal rozzlobeného psa, odehnal by ho pryč a dal by mu kost. Jakub se domnívá, že pes na něj vrčí, protože se zlobí.

Ztracený v lese

Pokud by se Jakub ztratil v lese, nelíbilo by se mu tam a nevěděl by, co dělat.

16. Petr, město, rodina úplná

Ztracený ve městě

Pokud by Petr potkal ve městě neznámého pána, zavolal by policii a chtěl by jít domů.

Rozzlobený pes

Pokud by Petr potkal rozzlobeného psa, byl by ten pes jistě velice ošklivý a strašlivý, a proto by nechtěl být s ním na jednom místě. Petr se domnívá, že na něj pes vrčí, protože ho chce kousnout do trika. Přál by si, aby ho pes nekousl.

Ztracený v lese

Pokud by se Petr ztratil v lese, neví, co by dělal.

17. Dominika, město, rodina neúplná

Ztracená ve městě

Kdyby Dominika potkala neznámého pána, nechtěla by, aby k ní přišel blíž, protože by ji mohl ukradnout a dát do klece jako to dělá „baba jaga“. Pán na sobě má černé tričko. Dominice by se nelíbilo ztratit se ve městě, protože by nevěděla, kudy má jít domů.

Rozzlobený pes

Kdyby Dominika potkala rozzlobeného psa, mohl by ji ten pes kousnout, tak by utíkala pryč a kdyby ten pes byl malý, měl by malé packy a nedohonil by ji, ale pokud by to byl veliký pes, tak by ji dohonil. Podle Dominiky umí prase utíkat ještě rychleji. Dominika by chtěla, aby byl ten pes hodný a mohla si ho hladit.

Ztracená v lese

Kdyby se Dominika ztratila v lese, nasbírala by houby, ale prašivky ne, protože jinak by mohla umřít a navíc jí ani prašivky nechutnají. Dominika by, pokud by byla tma, neviděla na cestu a mohla by narazit do stromu a to by jí bolelo. V lese by se jí nelíbilo, protože by se nemohla dostat domů a bála by se tam.

18. Julie, město, rodina neúplná

Ztracená ve městě

Pokud by Julie potkala neznámého pána, bála by se, že ji chce ukrást. Nechtěla by, aby k níšel blíž, protože kdyby byl daleko, tak by na ni nedosáhl. Julie se vždycky drží rodičů, aby se neztratila, a pokud si chce prohlédnout hračky ve výloze, poprosí maminku, aby se s ní na ně podívala. Julie se domnívá, že pán za ní přišel, aby ji ukradl. Pán na sobě nejspíš má pruhované tričko, pruhované kalhoty, pruhovanou čepici a černé boty.

Rozzlobený pes

Pokud by Julie potkala rozzlobeného psa, utekla by, protože by se toho psa bála. Chtěla by, aby šel pes zpátky za svým páníčkem. Myslí si, že na ni pes vrčí, protože ji nezná.

Ztracená v lese

Pokud by se Julie ztratila v lese, utekla by domů, protože by se tam bála, že by na ni vyběhl vlk anebo liška. Julie by si přála, aby už bylo ráno a aby ji vlk nechal na pokoji. V lese by se jí nelíbilo, protože by si nepamatovala cestu z lesa domů.

19. Eliška, město, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by Eliška potkala neznámého pána, řekla by mu, aby ji nechal na pokoji. Myslí si, že za ní přišel, aby jí pomohl najít rodiče.

Rozzlobený pes

Pokud by Eliška potkala rozzlobeného psa, hodila by mu klacek a on by jí ho donesl zpátky. Myslí si, že na ni vrčí proto, že si myslí, že ho Eliška zlobí.

Ztracená v lese

Pokud by se Eliška ztratila v lese, šla by ihned domů, aby tam nemusela zůstat přes noc.

20. Jitka, město, rodina úplná

Ztracená ve městě

Pokud by Jitka potkala neznámého pána, utekla by domů a zavřela by se do pokojíčku, protože by ji mohl ten pán nalákat k sobě a potom by jí něco udělal. Pán má na sobě krásný plášť, klobouk, hezké boty a kalhoty.

Rozzlobený pes

Pokud by Jitka potkala rozzlobeného psa, utekla by domů a schovala se do pokojíčku a zamkla se tam, protože ten pes ji chce kousnout. Jitka by si přála, aby ten pes zůstal venku, aby ji nekousl. Myslí si, že na ni vrčí proto, že se na ni zlobí.

Ztracený v lese

Pokud by se Jitka ztratila v lese a byla by tam tma, sahala by kolem sebe, až by našla strom a pak by u toho stromu našla baterku a hledala by cestu ven a našla by svůj dům, kde by se přivítala s rodiči.

Příloha č. VI. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k promítání obrazových prezentací

1. Dan, vesnice, rodina úplná

1. **Pavouk** – Co bys udělal, kdybys byl sám doma a najednou se tam objevil tento pavouk? „*Jé tak pavouků se bojím, tak bych si šel hrát do pokojíčku a nevsímal bych si ho.*“ Dokázal bys k němu přijít blíž a sáhnout na něj? „*Néé! Co kdyby byl třeba jedovatej?*“
2. **Pes** – Co bys udělal, kdybys potkal na procházce takového rozzlobeného psa? „*Tak to bych šel domů a hrál si tam s rodičema.*“ Šel bys k němu blíž? „*Ne, protože by mě mohl kousnout a mohl by mít třeba vzteklinu, kdyby potkal lišku.*“ Chtěl by sis ho pohladit? „*Ne.*“
3. **Had** – Co bys udělal, kdybys šel na procházku a uviděl jsi plazit se po trávě takového hada? „*Takový had? No já se hadů trochu bojím, tak bych šel radši pryč.*“ Proč? „*Protože had může být jedovatý.*“ Dokázal by ses k němu přiblížit a sáhnout si na něj? „*Ne.*“
4. **Temný les** – Co bys dělal, kdybys na tomto místě byl sám? „*No já bych tam radši někde přespal než by bylo ráno a pak bych našel cestu ven.*“ Chtěl bys tam přespát? „*Asi ne, protože je tam taková tma černá.*“
5. **Tma** - Co bys udělal, kdybys byl sám doma a najednou by zhasla všechna světla až na jednu malou lampičku jako to vidíš na obrázku? „*Ty jo. Tak bych si, kdybych měl baterku, ji vzal do ruky a rozsvítil ji.*“ Máš rád tmu? „*Ne, protože je černá a černá je smutná.*“
6. **Bouřka** – Co bys udělal, kdyby sis hrál venku a najednou bys viděl blesk a slyšel hrom? „*Tak bych rychle utíkal domů a schoval bych se tam. Protože by mě bouřka mohla zasáhnout.*“ Máš rád bouřku? „*Ne, protože může zabít lidi a pokud by spadla vedle mě, tak bych se jí bál, ale jinak se jí nebojím.*“
7. **Výška** – Co bys udělal, kdybys musel vylézt na střechu vysoké budovy a podívat se dolů? „*Nevylezl bych tam, protože bych z toho mohl třeba spadnout a něco by se mi mohlo udělat.*“ Máš rád výšky? „*Ne!!! To by se mi z toho mohlo udělat špatně.*“
8. **Povodeň** – Co bys udělal, kdyby vám znenadání zaplavila voda dům? „*Tak bych rychle utíkal se schovat někam do bezpečí.*“ Viděl jsi někdy povodeň? „*Takhle venku jsem nikdy povodeň neviděl, ale v televizi jsem ji mohl vidět.*“
9. **Žena** – Co bys udělal, kdyby ses ztratil ve městě a potkal jsi tuto paní a nikoho jiného bys neviděl? Chtěl bys, aby přišla blíž? „*Ne, protože by mě mohla třeba ukrást. Jak jsme si povídali o tom zlodějoj.*“

10. Muž – Co bys udělal, kdyby ses ztratil ve městě a potkal bys tohoto muže a nikdo jiný by zde nebyl? Chtěl bys, aby přišel blíž? „*Taky ne. Protože se mi nelíbí, jak je takovej skoro celej černej.*“

2. Jiří, vesnice, rodina neúplná

- 1. Pavouk** – Jiří se pavouků velice bojí. Nechtěl obrázek vidět.
- 2. Pes** – Kdyby Jiří potkal rozzlobeného psa z obrázku, nechtěl by k němu jít, protože by ho pes mohl kousnout a Jiří by musel do nemocnice a na to nemá peníze a nemohl by jim zaplatit.
- 3. Had** – Pokud by Jiří viděl na procházce hada z obrázku, poradil by se se svým tátou, protože hady doma chová a mohl by mu říct, zda je tento had jedovatý. Na hada by si sáhnout nechtěl, protože jak uvádí, had by ho mohl „*spapat*“ a zbyly by z něj jen kosti, protože, jak se Jiří domnívá, jsou hadi masožraví.
- 4. Temný les** – Jiří by v lese z obrázku nechtěl být sám, ani by tam nechtěl přespat, protože by ho mohla napadnout monstra (z pohádky, kterou viděl v televizi).
- 5. Tma** – Jiří nemá rád tmu, ale má rád její barvu.
- 6. Bouřka** – Pokud by Jiří viděl bouřku, schoval by se pod nějakou stříšku nebo do budovy a počkal, až skončí. Bouřku nemá rád, protože se bojí, že by na něj spadl dům.
- 7. Výška** – Jiří nemá výšky rád, protože se mu z nich motá hlava a dělá se mu z nich špatně.
- 8. Povodeň** – Kdyby Jiří viděl naživo povodeň z obrázku, tak by se mu to nelíbilo, protože by nemohl odjet autem a navíc by ho mohla povodeň stáhnout.
- 9. Žena** – Pokud by Jiří potkal cizí paní, nechtěl by, aby k němu přišla blíž, protože je cizí, nabízela by mu bonbony a chtěla by, aby šel s ní.
- 10. Muž** – Pokud by Jiří potkal cizího muže, nechtěl by, aby k němu přišel blíž, protože je taky cizí a vypadá jako něčí dědeček.

3. Tomáš, vesnice, rodina úplná

- 1. Pavouk** – Tomáš by pavouka z obrázku nabral do skleničky a vyhodil ho ven, ale možná by se ho trochu bál, protože by mohl být jedovatý.
- 2. Pes** – Tomáš by k psovi z obrázku nechodil blíž, ani by si ho nechtěl pohladit, protože by ho pes mohl kousnout.

3. **Had** – Pokud by Tomáš potkal hada z obrázku, utíkal by pryč a počkal, až se odplazí. Pohladit by si ho nechtěl, protože by mohl být jedovatý.
4. **Temný les** – Pokud by byl Tomáš v lese z obrázku, snažil by se hledat cestu ven. Nelíbilo by se mu tam, protože je ten les strašidelný.
5. **Tma** – Kdyby u Tomáše doma zhasla světla, šel by najít baterku, aby se neztratil. Tmu rád nemá, protože se jí trochu bojí.
6. **Bouřka** – Kdyby Tomáš viděl bouřku, šel by domů, protože by mohlo začít hodně pršet. Bouřku rád nemá, protože může zapálit dům.
7. **Výška** – Tomáš by na střechu budovy z obrázku nelezl, protože by mohl spadnout dolů. Dolů by se podíval jenom z letadla. Výšky má rád.
8. **Povodeň** – Kdyby byla povodeň, Tomáš by zavolal hasiče, aby vodu odsáli. Povodeň by se mu nelíbila, protože by se mohl utopit a zaplavila by všechna auta. Viděl povodeň naživo.
9. **Žena** – Tomáš by nechtěl, aby paní z obrázku k němu chodila, protože by ho mohla ukradnout. Na oné paní se mu nelíbí podle jeho slov „*že má ošklivej obličej*“.
10. **Muž** - Tomáš by nechtěl, aby pán z obrázku k němu přišel, protože by ho mohl ukradnout. Na onom pánovi se mu nelíbí podle jeho slov „*že má ošklivej obličej a velký vousy*“.

4. **Štěpán, vesnice, rodina neúplná**

1. **Pavouk** – Štěpán by pavouka z obrázku vyhodil pryč, ale přiblížit by se k němu nechtěl, protože by mohl být jedovatý. Jinak má pavouky rád.
2. **Pes** – Pokud by Štěpán potkal psa z obrázku, šel by raději pryč a nechodil by k němu, protože vypadá vztekle.
3. **Had** – Pokud by Štěpán potkal hada z obrázku, chytil by ho do sítě, ale nechtěl by na něj sahat, protože by mohl být jedovatý.
4. **Temný les** – Štěpán by nechtěl být na místě z obrázku, protože je tam tma. Přespat by tam chtěl.
5. **Tma** – Pokud by u Štěpána doma zhasla světla, rozsvítil by. Má tmu rád a tvrdí, že ve tmě vidí dobře.
6. **Bouřka** – Kdyby viděl Štěpán bouřku, běžel by domů, protože by mohlo pršet. Bouřku má rád.

7. **Výška** – Na střechu vysoké budovy by Štěpán rád nelezl, protože by se bál. Výšky nemá rád.
8. **Povodeň** – Pokud by Štěpánův dům zaplavila voda, zavolal by někoho na pomoc. Povodeň neviděl a nelíbila by se mu, protože by všechno zaplavila.
9. **Žena** – Pokud by ve městě potkal paní z obrázku, nechtěl by, aby k němu šla, protože ji nezná. Nelíbí se mu na ní, že má čepici, i když neprší.
10. **Muž** - Pokud by ve městě potkal pána z obrázku, nechtěl by, aby k němu šel, protože ho nezná. Nelíbí se mu na něm, že má vousy.

5. Anna, vesnice, rodina úplná

1. **Pavouk** – Pokud by Anna viděla pavouka z obrázku, řekla by mamince, ta by ho dala tetě, protože ta žádného pavouka nemá. Teta by si pavouka vzala. Anna by na pavouka nesahala, protože může mít v zadečku jed a může být jedovatý, takže pokud by ji kousnul, umřela by.
2. **Pes** – Pokud by Anna viděla psa z obrázku, nechodila by k němu, protože by ji mohl kousnout. Anna uvádí, že ji už jednou pes kousnul.
3. **Had** – Pokud by Anna viděla hada z obrázku, schovala by se. Na hada by si sahat nechtěla, protože hadi jedí srny a mohl by sežrat i ji.
4. **Temný les** – Anna by v lese z obrázku přespat nechtěla, protože vypadá strašidelně a bála by se tam.
5. **Tma** – Anna nemá ráda tmu, protože ve tmě nic nevidí a může do něčeho narazit.
6. **Bouřka** – Pokud by Anna viděla bouřku, šla by domů. Anna bouřku nemá ráda, protože by mohla do ní uhodit.
7. **Výška** – Pokud by Anna byla na střeše budovy z obrázku, vzala by létající balón nebo rogalu a slétla by dolů. Výšky ráda nemá, protože se jí z nich točí hlava a mohla by spadnout a zranit se.
8. **Povodeň** – Anně by se nelíbilo, pokud by byla povodeň, protože by mohla zaplavit celé město a lidé by mohli zemřít. Povodeň už viděla v televizi.
9. **Žena** – Pokud by Anna potkala paní z obrázku, nechtěla by, aby k ní přišla blíž, protože by ji mohla ukrást. Paní z obrázku se Anně nelíbí, protože má starý špinavý kabát.
10. **Muž** – Pokud by Anna potkala pána z obrázku, nechtěla by, aby přišel blíž, protože by ji také mohl ukrást. Pán z obrázku se jí nelíbí, protože je špinavý.

6. Vanda, vesnice, rodina neúplná

1. **Pavouk** – Kdyby Vanda viděla pavouka, vzala by kapesník a zabila ho, ale kdyby byl ten pavouk tak veliký jako na obrázku, vzala by si raději sekeru a rozsekala ho. Pavouka by si pohladit nechtěla, protože by se ho bála.
2. **Pes** – Pokud by Vanda potkala psa z obrázku, utekla by, protože ten pes je asi zlý, nezná ho a má ostré zuby a mohl by ji kousnout.
3. **Had** – Vanda už hada viděla. Vandina maminka toho hada vzala na lopatu a vyhodila do kanálu. Hada z obrázku by si nepohladila, protože by ji mohl kousnout a musela by jet do nemocnice.
4. **Temný les** – Vanda by v lese z obrázku být nechtěla, protože je v něm veliká tma a je to nejspíš hodně hluboko v lese. Přespat by tam rozhodně nechtěla.
5. **Tma** – Pokud by byla ve tmě, vzala by si velkou baterku, našla by vypínač a rozsvítila by. Vanda tmu ráda nemá, protože v noci, kdyby byla veliká tma, by ji mohl odnést nějaký duch.
6. **Bouřka** – Kdyby Vanda viděla bouřku, utekla by domů a zavřela všechna okna a dveře, protože by ji bouřka mohla zabít. Bouřku ráda nemá, protože se jí bojí, protože bouřka může vypnout elektriku a potom je tma, bouřka také dokáže skácet stromy a pokud by strom spadl na silnici, nemohla by jezdit auta.
7. **Výška** – Vanda by na střechu budovy z obrázku vylezla a podívala se dolů, protože by viděla velice daleko. Výšky má ráda.
8. **Povodeň** – Pokud by byla povodeň, Vanda by zavolala pomoc. Povodeň nikdy neviděla a ani by se jí to nelíbilo, protože by mohla způsobit něco zlého.
9. **Žena** – Vanda by chtěla, aby paní z obrázku k ní přišla blíž, aby se Vanda mohla podívat, jestli něco nemá v ruce. Paní z obrázku se Vandě líbí.
10. **Muž** – Vanda by nechtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž, protože je cizí a mohl by jí dát bonbony a ona by, kdyby je snědla, byla nemocná.

7. Ema, vesnice, rodina úplná

1. **Pavouk** – Pokud by Ema viděla pavouka z obrázku, vylezla by někam hodně vysoko. Emina maminka by, kdyby viděla takového pavouka, nejspíš křičela, ale Ema už malého pavouka držela v ruce.

2. **Pes** – Kdyby Ema potkala psa z obrázku, nechala by ho, aby si ji očichal. Dále Ema uvedla, že jejího bratra kousl pes do tváře.
3. **Had** – Ema by si hada z obrázku pohladit nechtěla, protože by ji mohl zabít.
4. **Temný les** – Pokud by Ema byla v lese z obrázku, držela by se u stromu, počkala do rána a pak by vyšla ven. Přespat v takovém lese by nechtěla.
5. **Tma** – Pokud by byla Ema na stejném místě, jako je to vyobrazeno na obrázku, tak by šla blíž ke svíčce, která tam je. Tmu ráda nemá.
6. **Bouřka** – Pokud by Ema viděla bouřku, utíkala by domů. Bouřku ráda nemá, protože do ní může uhodit a Ema by pak mohla zemřít.
7. **Výška** – Ema by na střechu budovy z obrázku nevylezla, protože se velikých výšek bojí. Na obrázku navíc není žádné zábradlí, takže by mohla spadnout dolů.
8. **Povodeň** – Pokud by byla povodeň, Ema by počkala doma, než by skončila. Povodeň viděla pouze v televizi.
9. **Žena** – Ema by nechtěla, aby k ní paní z obrázku přišla blíž, protože neznámí lidé jí mohou ublížit. Paní z obrázku se jí nelíbí.
10. **Muž** – Ema by nechtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž, protože by jí, stejně jako paní z předchozího obrázku, mohl ublížit. Pán se jí nelíbí, protože je špinavý.

8. **Monika, vesnice, rodina úplná**

1. **Pavouk** – Pokud by Monika viděla pavouka z obrázku, zavolala by pomoc, protože vypadá, že je jedovatý. Pohladit by si ho nechtěla, protože takhle velikého pavouka by se bála. Monika nemá ráda pavouky, uvádí že „*téměř nikdo na světě nemá rád pavouky*“
2. **Pes** – Pokud by Monika potkala psa z obrázku a byl by zlý, tak by šla raději pryč. Pokud by byl hodný, tak by si ho pohladila.
3. **Had** – Pokud by potkala hada z obrázku, šla by raději pryč, protože to vypadá, že ten had chce někoho kousnout. Monika se hadů bojí.
4. **Temný les** – Monika by v lese z obrázku být ani přespat nechtěla, protože by jí tam mohl někdo neznámý ublížit.
5. **Tma** – Pokud by byla tma, Monika by chvíli počkala, protože nejspíš vypadl proud. Tmu ráda nemá.
6. **Bouřka** – Pokud by Monika viděla bouřku, šla by někam, kde není elektrický proud, asi pod nějaký přístřešek, aby se jí něco nestalo. Bouřku ráda nemá.

7. **Výška** – Monika by se ze střechy budovy z obrázku podívat nechtěla, protože je to velice vysoko a bála by se. Výšky ráda nemá, ale letadel se nebojí, protože už jednou letěla.
8. **Povodeň** – Pokud by Moničin dům zaplavila voda, vylezla by na strom. Obrázek se jí nelíbí.
9. **Žena** – Monika by nechtěla, aby k ní paní z obrázku přišla blíž, protože by jí mohla ublížit. Paní se jí nelíbí.
10. **Muž** - Monika by nechtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž, protože by jí mohl ublížit. Pán se jí nelíbí, protože má divné ruce.

9. Lucie, vesnice, rodina úplná

1. **Pavouk** – Pokud by Lucie viděla pavouka z obrázku, bála by se ho, protože nemá pavouky ráda. Pavouka by si pohladit nechtěla, protože je: „*Fuj fuj fuj!*“
2. **Pes** – Kdyby Lucie potkala psa z obrázku, bála by se ho, protože má špičaté zuby jako upír. Blíž by k němu nešla, ale připadá jí srandovní s těmi zuby.
3. **Had** – Kdyby Lucie viděla hada, bála by se ho, protože by jí mohl kousnout a ona by nevěděla, jestli je jedovatý a kdyby ji kousl, mohla by umřít. Kdyby byl ten had hodný, chtěla by si ho pohladit.
4. **Temný les** – Lucie by v lese z obrázku nechtěla být sama ani tam přespát, protože je tam úplná tma, jsou tam strašidelné stromy a není tam nikdo, kdo by jí mohl pomoci. Taky by tam mohlo přijít divoké prase, vlk, liška nebo medvědů.
5. **Tma** – Lucie by vůbec nechtěla, aby byla tma, protože by pak nic a nikoho neviděla, kdyby stál za ní.
6. **Bouřka** – Kdyby začala bouřka, Lucie by utíkala domů. Bouřku nemá ráda.
7. **Výška** – Lucie by na střechu budovy z obrázku nevylezla, protože je to strašně vysoko. Výšky ráda má, ale jen nízké, těch se nebojí, vysokých výšek se bojí. (autentická výpověď: „*ale takhle velkých výšek se bojím hodně. Já se na to nemůžu ani koukat. To vypadá, jako bych byla úplně tam nahoře.*“
8. **Povodeň** – Kdyby byla povodeň, Lucie by se mohla utopit, pokud by ta voda byla hodně hluboká. Povodeň by se jí nelíbila, protože by byla mokrá. Povodeň nikdy neviděla a ani ji vidět nechce.
9. **Žena** – Pokud by Lucie potkala paní z obrázku, nechtěla by, aby k ní šla blíž, protože by mohla dopadnout jako Sněhurka z pohádky, kdyby jí ta paní („ježibaba“) dala otrávené jablko a Lucie by ho snědla a omdlela by. Paní se jí nelíbí, protože je „schovaná“.

10. Muž - Pokud by Lucie potkala pána z obrázku, nechtěla by, aby k ní šel blíž, protože by to mohl být zloděj. Pán se jí nelíbí, protože má „zamračené oči“.

10. Jana, vesnice, rodina úplná

- 1. Pavouk** – Jana nemá ráda pavouky, protože se jich bojí.
- 2. Pes** – Pes z obrázku se Janě líbí, šla by k němu blíž a pohladila si ho.
- 3. Had** – Jana by si hada z obrázku pohladit nechtěla, protože se hadů bojí.
- 4. Temný les** – Jana by v lese z obrázku přespat nechtěla, protože by tam byla sama.
- 5. Tma** – Jana nemá tmu ráda, protože se jí bojí.
- 6. Bouřka** – Jana nemá bouřku ráda, protože se jí bojí.
- 7. Výška** – Jana by na střechu budovy z obrázku nevyšla, protože by se tam bála a navíc nemá výšky ráda.
- 8. Povodeň** – Janě by se povodeň nelíbila, protože by bylo hodně vody.
- 9. Žena** – Jana by nechtěla, aby k ní paní z obrázku přišla blíž.
- 10. Muž** - Jana by nechtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž.

11. Adam, město, rodina úplná

- 1. Pavouk** – Pokud by Adam viděl pavouka z obrázku, šel by pryč, protože může být jedovatý, třeba jako pavouk, který se jmenuje černá vdova, ten je ale menší než pavouk na obrázku. Pavouka by si nepohladil, protože by ho kousl.
- 2. Pes** – Pokud by Adam viděl psa z obrázku, raději by šel pryč, protože ten pes má ostré zuby a je rozzlobený, ale líbí se mu. Pohladit by si ho nechtěl, protože by ho pes mohl kousnout nebo škrábnout.
- 3. Had** – Kdyby Adam potkal hada z obrázku, šel by raději pryč, protože vypadá jako škrtič, jako Anakonda královská, ta podle jeho slov „*má v sobě nejvíc jedu, tak bych utikal nejrychleji*“. Hada by si pohladit chtěl, ale jen zezadu.
- 4. Temný les** – Pokud by se Adam ztratil v lese, nevěděl by kudy ven. Přespat by tam nechtěl, protože je tam všude tma.
- 5. Tma** – Pokud by u Adama doma zhasla světla, šel by ke svíčke z obrázku. Tmu rád nemá, protože ve tmě by ho mohlo napadnout nějaké zvíře.
- 6. Bouřka** – Pokud by začala bouřka, šel by si Adam lehnout na louku, ale ne pod strom, protože do stromu by mohl uhořit blesk. Bouřku rád nemá, protože by ho mohla zabít.

7. **Výška** – Adam nemá výšky rád, protože se mu z nich dělá špatně.
8. **Povodeň** – Pokud by Adam viděl povodeň na obrázku, nemohl by jet autem a mohla by ho stáhnout.
9. **Žena** – Pokud by Adam potkal paní z obrázku, nechtěl by, aby přišla blíž, protože je cizí a mohla by mu nabídnout bonbon, aby šel s ní, on by si ho nevzal, ale utekl by.
10. **Muž** – Pokud by Adam potkal pána z obrázku, nechtěl by, aby přišel blíž, protože je cizí a špinavý, ale je to něčí dědeček.

12. Lukáš, město, rodina neúplná

1. **Pavouk** – Pokud by Lukáš viděl pavouka z obrázku, utekl by, aby za ním pavouk nešel, protože se pavouků bojí, protože by mu mohli ublížit.
2. **Pes** – Pokud by Lukáš potkal psa z obrázku, utekl by, protože se ho bojí, protože se mu na něm nelíbí jeho zuby.
3. **Had** – Pokud by Lukáš potkal hada z obrázku, nevěděl by, co udělat. Had se mu nelíbí, ale má hady rád.
4. **Temný les** – Pokud by Lukáš měl být v lese na obrázku, nelíbilo by se mu tam, protože by tam byl sám a mohl by ho v lese napadnout vlk.
5. **Tma** – Pokud by u Lukáše doma zhasla světla, nevěděl by, co dělat. Tmu rád nemá, protože když je tma, tak všichni spí a navíc se tmy bojí
6. **Bouřka** – Pokud by začala bouřka, utekl by Lukáš domů, protože se bouřky bojí.
7. **Výška** – Lukáš by na střechu budovy z obrázku vylézt nechtěl, protože by mohl spadnout dolů a zlomit si nohu a to by se mu nelíbilo.
8. **Povodeň** – Pokud by Lukáš viděl povodeň na obrázku, někam by se schoval, aby se neutopil.
9. **Žena** – Pokud by Lukáš potkal paní z obrázku, nechtěl by, aby přišla blíž, protože se na něj divně dívá.
10. **Muž** - Lukáš by nechtěl, aby k němu pán z obrázku přišel blíž, protože by ho mohl zašpinit.

13. Tadeáš, město, rodina úplná

1. **Pavouk** – Pokud by Tadeáš viděl pavouka z obrázku, šel by pryč, protože může být jedovatý. Pavouky rád nemá.

2. **Pes** – Pokud by Tadeáš potkal psa z obrázku, šel by pryč, protože pes se zlobí. Pohladit by si ho nechtěl, protože může mít vzteklinu.
3. **Had** – Kdyby Tadeáš potkal hada z obrázku, nechodil by k němu, protože může být jedovatý.
4. **Temný les** – Pokud by Tadeáš měl být na místě z obrázku, přespal by tam a počkal do rána. V lese by se mu nelíbilo, protože by měl strach a je tam tma.
5. **Tma** – Kdyby u Tadeáše doma zhasla všechna světla, šel by „nahodit“ pojistky. Tmu rád nemá, protože může ve tmě do něčeho narazit a bojí se jí.
6. **Bouřka** – Pokud by začala bouřka, šel by Tadeáš rychle domů, protože se bojí, že by ho mohl zasáhnout blesk.
7. **Výška** – Tadeáš by na střechu budovy z obrázku nelezl, protože se výšek bojí, protože by mohl spadnout a zabít se.
8. **Povodeň** – Pokud by Tadeáš viděl povodeň, neví, co by dělal. Povodeň se mu nelíbí, protože by se mohl někdo utopit. Povodeň viděl v televizi.
9. **Žena** – Pokud by Tadeáš potkal paní z obrázku, neptal by se jí, protože by ho mohla unést. Paní se mu nelíbí, protože je stará.
10. **Muž** - Pokud by Tadeáš potkal pána z obrázku, nechodil by k němu, protože by ho mohl unést.

14. Filip, město, rodina úplná

1. **Pavouk** – Kdyby Filip viděl pavouka z obrázku, bál by se ho. U Filipa doma mají taky pavouky. Pohladit by si ho rozhodně nechtěl.
2. **Pes** – Pokud by Filip potkal psa z obrázku, bál by se ho, protože se mu nelíbí jeho zuby. Pohladit by si ho nechtěl.
3. **Had** – Kdyby Filip viděl hada z obrázku, bál by se ho. Hady nemá rád a pohladit by si ho nechtěl.
4. **Temný les** – Pokud by měl být Filip v lese z obrázku sám, nelíbilo by se mu tam, protože by tam mohl být medvěd.
5. **Tma** – Pokud by u Filipa doma zhasla všechna světla, nic by neviděl. Tmu nemá rád, protože pak nic nevidí.
6. **Bouřka** – Pokud by Filip viděl bouřku, utekl by, protože by ho jinak mohl zasáhnout blesk. Bouřku rád nemá, protože se jí bojí.

7. **Výška** – Filip by na střechu budovy z obrázku nevylezl, protože by se mohl zranit. Výšky rád nemá, protože nechce být tak vysoko.
8. **Povodeň** – Filip neví, co by udělal, kdyby byla povodeň. Povodeň nikdy neviděl a nelíbí se mu.
9. **Žena** – Pokud by Filip potkal paní z obrázku, utekl by, protože by ho mohla odnést. Filip ví, že se má držet od cizích lidí dál. Na paní se mu nelíbí její tvář.
10. **Muž** – Pokud by Filip potkal pána z obrázku, nechtěl by, aby k němu přišel blíž, protože se mu nelíbí jeho ruce.

15. Jakub, město, rodina neúplná

1. **Pavouk** – Pokud by Jakub viděl pavouka z obrázku, chtěl by ho vyplašit. Pohladit by si ho nechtěl.
2. **Pes** – Pes z obrázku se Jakubovi nelíbí, protože má ostré zuby. Pohladit by si ho nechtěl.
3. **Had** – Pokud by Jakub potkal hada z obrázku, hodil by ho na strom, protože se mu plete. Pohladit by si ho nechtěl.
4. **Temný les** – Na místě z obrázku by se Jakubovi nelíbilo, protože by tam mohl potkat medvěda.
5. **Tma** – Pokud by u Jakuba doma zhasla všechna světla, nechtěl by tam být, protože tmu nemá rád.
6. **Bouřka** – Jakub nemá bouřku rád. Nejvíc se mu na ní nelíbí blesky.
7. **Výška** – Jakub by na střechu budovy z obrázku nevylezl, protože by podle jeho slov: „*šel bych dolů a praštil bych se*“. Výšky rád nemá, líbí se mu jedině, pokud leze po žebříku.
8. **Povodeň** – Jakub neví, co by dělal, kdyby byla povodeň. Povodeň už jednou viděl na fotografii, kterou mu ukázal jeho tatínek.
9. **Žena** – Pokud by Jakub potkal paní z obrázku, nechtěl by, aby k němu přišla blíž, protože se mu nelíbí a ani nevypadá jako jeho maminka.
10. **Muž** – Pokud by Jakub potkal pána z obrázku, nešel by za ním, protože má divné ruce a nelíbí se mu.

16. Petr, město, rodina úplná

1. **Pavouk** – Pokud by Petr viděl pavouka z obrázku, mračil by se na něj, protože se mu nelíbí. Pohladit by si ho nechtěl.

2. **Pes** – Podle Petra se pes na obrázku směje, a proto by si ho chtěl pohladit.
3. **Had** – Petr hady nesnáší, a proto by si ho pohladit nechtěl.
4. **Temný les** – Na místo z obrázku by Petr jít nechtěl, protože by tam nechtěl být sám, jedine s mamkou, taťkou a bratrem.
5. **Tma** – Pokud by měl být Petr na místě, kde by byla úplná tma, chtěl by jít domů a chtěl by si rozsvítit, aby bylo světlo. Tmu nemá rád.
6. **Bouřka** – Podle Petrových slov je bouřka „*hnusná a je k ničemu*“. Bouřku rád nemá.
7. **Výška** – Petr by na střechu budovy z obrázku nelezl, protože je to velice vysoko a mohl by spadnout dolů. Výšky nemá rád.
8. **Povodeň** – Kdyby Petrův dům zaplavila povodeň, líbilo by se mu to, protože by si mohl jít zaplavat. Povodeň viděl, ale jenom v televizi.
9. **Žena** – Kdyby Petr potkal paní z obrázku, nešel by k ní, protože se mu nelíbí a navíc má čepici a nechtěl by si ji pohladit.
10. **Muž** – Pokud by Petr potkal pána z obrázku, nechtěl by, aby k němu přišel blíž, protože nevypadá jako Petrův táta a mohl by ho zabít.

17. Dominika, město, rodina neúplná

1. **Pavouk** – Dominika pavouky nemá ráda, protože jsou černí a koušou. Pavouka z obrázku by se bála, kdyby jí lezl po noze.
2. **Pes** – Pes z obrázku se Dominice líbí, protože nevidí, že by měl ostré zuby a má hezké oči. Šla by k němu blíž a pohladila si ho.
3. **Had** – Dominika by si hada z obrázku pohladit nechtěla, protože má ošklivé oči. Hady ráda nemá, protože se jí nelíbí.
4. **Temný les** – Dominika by v lese z obrázku být nechtěla, protože tam nevidí žádné houby, nechtěla by tam ani přespát, protože by tam neměla deku a byla by špinavá.
5. **Tma** – Dominika by nechtěla být v místnosti z obrázku potmě sama, protože by se bála, kdyby tam byli pavouci. Dominika tmu ráda nemá. Doma usíná s maminkou v posteli.
6. **Bouřka** – Dominika má bouřku ráda a obrázek bouřky se jí líbí.
7. **Výška** – Kdyby vylezla Dominika na střechu budovy, nemohla by pak slézt dolů a ani nahoru by vylézt nemohla, protože nemá tak dlouhý žebřík. Dominika se výšek bojí, protože jsou moc „dlouhé“.
8. **Povodeň** – Dominice by se povodeň líbila, protože má ráda vodu.

9. **Žena** – Dominika by chtěla, aby k ní paní z obrázku přišla blíž, pokud nemá hnědé oči, pokud je hnědé má tak ne.
10. **Muž** - Dominika by chtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž, pokud nemá hnědé oči, pokud je hnědé má tak ne.

18. Julie, město, rodina neúplná

1. **Pavouk** – Kdyby měla být Julie v jedné místnosti s pavoukem z obrázku, otevřela by si dveře a utekla pryč, protože by se bála, že by ji mohl kousnout. Pohladit by si ho nechtěla, protože se pavouků bojí.
2. **Pes** – Pokud by Julie potkala psa z obrázku, utekla by, protože by se ho bála, protože by ji pes mohl pokousat a svalit ji na zem. Pes jí připomíná psa její babičky, který už umřel.
3. **Had** – Pokud by Julie viděla hada z obrázku, utekla by, protože by ji mohl kousnout. Nahada by si sáhnout nechtěla, protože hadi jsou slizcí a ona by pak měla slizké ruce.
4. **Temný les** – Kdyby měla být Julie na místě z obrázku, bála by se, protože je tam tma a mohli by na ni zaútočit vlci. Přespat by tam nechtěla, protože jí ten les připomíná jeden les z hororu, který viděla s rodiči a bratrem.
5. **Tma** – Pokud by měla být Julie v místnosti na obrázku, šla by blíž ke svíčke a pokud by byla úplná tma, tak by si sedla a čekala by. Tmu ráda nemá, protože když je tma, mohl by k ní přijít jejich pes a vylekat ji.
6. **Bouřka** – Kdyby začala bouřka, Julie by se schovala domů, protože by ji bouřka mohla „zeletrizovat“ nebo by zmokla. Bouřku ráda nemá, protože nechce zmoknout a být nemocná.
7. **Výška** – Julie by na střechu budovy z obrázku nevylezla, protože tam ani vylézt nemůže, protože podle jejích slov není „*Spider-Man nebo Hulk*“. Výšky ráda nemá, protože kdyby spadla, tak se může zabít.
8. **Povodeň** – Kdyby byla povodeň, šla by Julie domů, protože by se mohla utopit. Povodeň se jí nelíbí, protože je pak bláto.
9. **Žena** – Kdyby Julie potkala paní z obrázku, nechtěla by, aby k ní šla blíž, protože by ji mohla odvézt pryč. Na paní se jí nelíbí, že tak divně na ni kouká.
10. **Muž** - Julie by nechtěla, aby k ní pán z obrázku přišel blíž, protože by ji chtěl ukrást. Pán se jí nelíbí, ale má stejnou čepici jako Juliin otec.

19. Eliška, město, rodina úplná

1. **Pavouk** – Kdyby Eliška viděla pavouka z obrázku, bála by se ho, protože se bojí černých pavouků stejně jako její maminka.
2. **Pes** – Eliška by psa z obrázku potkat nechtěla, protože je „škaredý“. Nechtěla by si ho ani pohladit, protože by mohl být zlý.
3. **Had** – Eliška by si pavouka z obrázku nepohladila, protože je jedovatý.
4. **Temný les** – Eliška by na místě z obrázku být nechtěla, protože by se tam ztratila.
5. **Tma** – Kdyby u Elišky doma zhasla všechna světla, vzala by mobil a někomu zavolala. Tmu ráda nemá.
6. **Bouřka** – Kdyby začala bouřka, Eliška by utekla domů, protože bouřka je podle jejích slov „strašná“.
7. **Výška** – Eliška by na střechu budovy z obrázku nevylezla, protože by se jí mohlo udělat špatně, když je to tak vysoko.
8. **Povodeň** – Kdyby Eliščin dům zaplavila povodeň, vzala by kbelík a vodu by odnášela pryč. Obrázek se jí vůbec nelíbí.
9. **Žena** – Kdyby Eliška potkala paní z obrázku, utekla by, protože by ji jinak paní mohla odvézt pryč.
10. **Muž** – Kdyby Eliška potkala pána z obrázku, utekla by, protože by ji jinak pán mohl odvézt pryč. Pán se jí nelíbí.

20. Jitka, město, rodina úplná

1. **Pavouk** – Kdyby Jitka viděla pavouka z obrázku, vzala by bačkoru a zašlápla ho. Pavouky ráda nemá, protože se jich bojí. Pohladit by si ho nechtěla, protože je chlupatý a jedovatý.
2. **Pes** – Pokud by Jitka potkala psa z obrázku, utekla by domů.
3. **Had** – Kdyby Jitka viděla hada, utekla by, protože je jedovatý. Sáhnout by si na něj nechtěla, protože by ji kousnul.
4. **Temný les** – Kdyby měla Eliška přečkat přes noc v lese z obrázku, našla by si pařez a přespala na něm.
5. **Tma** – Kdyby u Jitky doma zhasnula všechna světla, šla by za svojí maminkou, protože nemá ráda tmu.
6. **Bouřka** – Kdyby začala bouřka, Jitka by sedla do auta a jela do Brna za svojí tetou, protože blesk může někoho zabít nebo zapálit dům. Bouřku ráda nemá.

7. **Výška** – Jitka by na střechu budovy nevylezla, protože by se bála. Výšky ráda nemá.
8. **Povodeň** – Kdyby Jitčin dům zaplavila povodeň, vzala by mladšího brášku do náručí, protože ještě neumí plavat, ale Jitka už jo, nebo by si oblékla plavky a plavecké brýle a šla si zaplavat jako do bazénu.
9. **Žena** – Jitka by nechtěla, jít k paní z obrázku blíž, ale utekla by, protože by ji chtěla nalákat.
10. **Muž** – Jitka by šla k pánovi z obrázku blíž, pokud by od ní něco chtěl, protože se tváří smutně, ale kdyby jí chtěl udělat něco zlého, tak by utekla domů.

Příloha č. VII. – Informovaný souhlas rodičů a souhlas o pořízení a využití audio záznamu

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Svým podpisem stvrzuji, že souhlasím s účastí svého syna/ své dcery ve výzkumném šetření zabývajícím se emocemi u dětí v předškolním věku.

Testování proběhne v souladu s etickými principy testování a zpracování získaných údajů. Jeho výsledky budou použity jako podklad pro bakalářskou práci. Získaná data budou anonymní.

V dne:

.....

podpis

SOUHLAS S POŘÍZENÍM A POUŽITÍM AUDIO ZÁZNAMU

Souhlasím s tím, aby Hana Svatoňová použila vytvořený audio záznam mého dítěte pro potřeby své bakalářské práce.

V dne:

.....

podpis

Anotace

Jméno a příjmení:	Hana Svatoňová
Katedra:	Katedra psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	Mgr. Lucii Křeménkové, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Strach v průběhu předškolního období
Název v angličtině:	Fear during the Preschool period
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zaměřuje na strach u dětí v průběhu předškolního období. Je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se věnuje specifikaci předškolního období dítěte, vymezení pojmu emoce, přiblížení fenoménu strachu a jeho specifik z hlediska ontogeneze dětského věku.</p> <p>Praktická část je zaměřena na kvalitativní zkoumání spouštěčů a verbálních projevů strachu u dětí v průběhu předškolního období. Výsledky jsou získávány prostřednictvím semistrukturovaného rozhovoru a výzkumných metod navržených autorkou práce, ty se snaží odhalit jaké předem vybrané zvukové, příběhové a obrazové podněty u dětí spouštějí pocit strachu a jak děti na takto spuštěný strach verbálně reagují.</p>
Klíčová slova:	Vývoj dítěte předškolního věku, emoce, strach, strach u dětí, rozhovor
Anotace v angličtině:	<p>This bachelor thesis focuses on a fear among children in preschool period. It consists of two sections. At first, we look at the definition of a child's preschool period. The characterization of emotions has been dealt with as well. The fear in children is then addressed from the perspective of child's ontogenesis.</p> <p>In the second, practical section, this thesis is focusing on a qualitative analysis of fear stimuli and verbal expressions among children in preschool period. The results have been collected by the means of a semistructured interview and research methods developed specifically for the purpose of this thesis. These methods discover which stimuli are triggering the fear in children and what different responses the children express on various visual, auditory and narrative stimuli.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Development of preschool age, emotion, fear, fear of children, interview

Přílohy vázané v práci:	Příloha č. I. - Zvuky vyvolávající strach a otázky k nim Příloha č. II. - Příběhy potenciálně vyvolávající strach Příloha č. III. - Obrázky potenciálně vyvolávající strach a otázky k nim Příloha č. IV. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k poslechu zvuků Příloha č. V. - Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k vyprávění příběhů Příloha č. VI. – Autentický příklad rozhovoru a stručné přepisy rozhovorů k promítání obrazových prezentací Příloha č. VII. - Informovaný souhlas rodičů a souhlas o pořízení a využití audio záznamu
Rozsah práce:	71 stran, 52 stran přílohy
Jazyk práce:	Český